

AURKIBIDEA — INDICE

V. HIZKUNTZA ETA LITERATURAZ. — SOBRE LENGUA Y LITERATURA

40. Gure hizkuntzaren sorreran, Pirineoa ardatz - I. (El Pirineo, eje en los orígenes de nuestra lengua)	171
41. Gure hizkuntzaren sorreran, Pirineoa ardatz - II. (El Pirineo, eje en los orígenes de nuestra lengua)	175
42. Gure hizkuntzaren sorreran, Pirineoa ardatz - III. (El Pirineo, eje en los orígenes de nuestra lengua)	178
43. Mitoz eta ideiaz. (Sobre mitología e ideología)	182
44. Euskara eta erdara. (El vascuence y el castellano)	185
45. Euskal literaturaren historiaz. (Sobre la historia de la literatura vasca)	189
46. Euskaldunen hizkuntzaren hastapenak. (Primicias de la lengua vasca)	191
47. Biblia euskaraz. (La Biblia en vascuence)	194
48. Testu zaharrerri begira. (Ojeando viejos textos)	198

49.	Azkue zenaren ardi galduak. (Las ovejas descarriadas del difunto Azkue)	201
50.	Beharrezko bibliografia. (Una bibliografía imprescindible)	205
51.	Ipuinen eremua - I. (En el área de los cuentos)	208
52.	Ipuinen eremua - II. (En el área de los cuentos)	212
53.	Herbesteratuen literaturagintza. (El exilio de la literatura vasca)	216
54.	Agiriak hilondoko omenez. Gaurko euskal poesiaren antologia. (Documentos en homenaje póstumo. Antología de la poesía vasca actual)	218
55.	Poetaren mezua. (Mensaje del poeta)	221
56.	Ilargiaren eskolan. (En la escuela de la luna)	223
57.	Bertsolari arauak. (Las reglas del bersolari)	227
58.	Bertsolari doinuak. (Las músicas del bersolari)	230
59.	Bertsolari txapelketak. (Los concursos de bersolaris)	234
60.	Amuriza txapeldun. (Amuriza campeón)	238
61.	Euskararen arazoa autonomiaren babespean. (La problemática del euskara al amparo de la autonomía)	242
62.	Euskara zuzpertz. (Sobre la recuperación del euskara)	246
63.	Berriz ere Unamuno. (De nuevo Unamuno)	249
64.	Euskara auzitegian. (El euskara en los tribunales)	252
65.	Hizkuntza eta gizartea. (Idioma y sociedad)	256
66.	Euskararen Nazioarteko Jardunaldiak. (Encuentros Internacionales de Vascólogos)	259
67.	S. Altube euskalaria. (S. Altube, el vascólogo)	262
68.	G. von Humboldt filologoa. (G. von Humboldt, el filólogo)	265
69.	L. L. Bonaparte printzea. (L. L. Bonaparte, el príncipe)	268
70.	Julien Vinson euskalaria. (Julien Vinson, el vascólogo)	272
71.	Sortzaileen mezuz. (En mensaje de fundadores)	274
72.	Jardunaldien kronika - I. (Crónica de los Encuentros)	278
73.	Jardunaldien kronika - II. (Crónica de los Encuentros)	283
74.	Jardunaldien kronika - III. (Crónica de los Encuentros)	287
75.	Jardunaldien kronika - IV. (Crónica de los Encuentros)	290
76.	1978. urteko euskarazko liburuak. (Los libros en vascuence, año 1978)	294
77.	1979. urteko euskarazko liburuak. (Los libros en vascuence, año 1979)	297
78.	Kaletar literaturaz edo uste okerren zuzenketaz. (Sobre la literatura urbana o los falsos conceptos)	301

V

HIZKUNTZA ETA LITERATURAZ
Sobre Lengua y Literatura

GURE HIZKUNTZAREN SORRERAN, PIRINEOA ARDATZ (I)

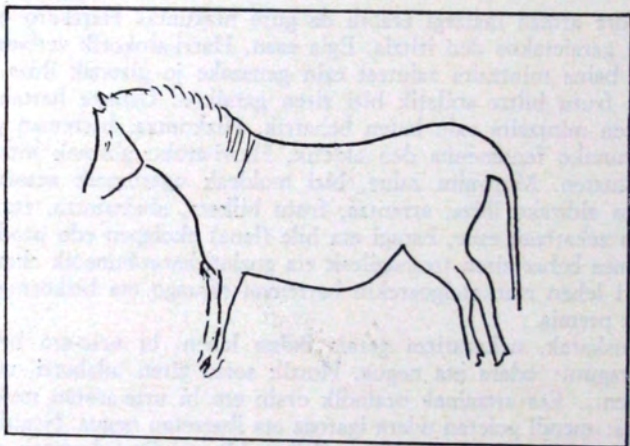
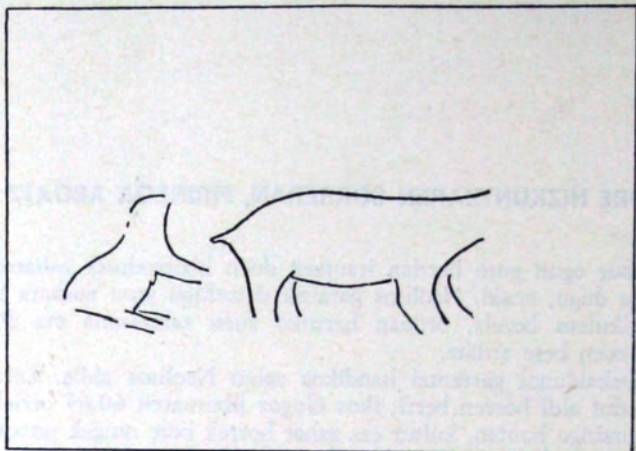
Gaur egun gure herrian irautzen duen bizimodurik zaharrena artzaingoa dugu, noski. Neolitos garaitik datorkigu gure euskara hizkuntza artikulatu bezala, orduan hartuko zuen zalutasuna eta Pirineoa izango zuen bere ardatz.

Euskaldunoi garrantzi handikoa zaigu Neolitos aldia. Lehen ere emana dut aldi horren berri, ikus *Gogoz* liburuaren 60-63 orrialdeetan Baina oraingo hontan, kultur era zahar horrek bere mugak nondik nora zituen eta euskararen lehenakin duen zer ikusiaz zerbait adierazi nahi nuke.

Gure artean maizegi erabili da gure hizkuntza Harri-aro edo Paleolitos garaietakoa den iritzia. Egia esan, Harri-arokorik zerbait eduki lezake, baina mintzaira zalutzat ezin genezake jo gizonak ihiza, arrantza eta frutu biltze soiletik bizi ziren garaikoa. Gizarte hartakoek ez bai zuten mintzaira zalu baten beharrik. Hizkuntza, harreman premiatik sortutako fenomenua den aldetik, Harri-aroko gizonek hitz soilak aski zituzten. Mintzaira zalua, bizi moldeak ugaritzetik zetorren eta Neolitos aldirako ihiza, arrantza, frutu bilketa, abelzaintza, eta honek berakin zekartzan esne, haragi eta hile (lana) ekoizpen edo produktuen ondorenez behar ziren tresnagileak eta guzion harat-hunatak ekarri zion gizonari lehen merkatalgoarekin harreman estuago eta bizkorragoez bizitzeko premia.

Euskarak, nekazaritza garaia baino lehen, bi urte-aro baizik ez ditu ezagutu: udara eta negua. Hortik sortu ziren udaberri, udazken, udagaien... Eta artzainak oraindik orain ere bi urte-arotan moldaturik dabilta: mendi goietan udara igaroaz eta ibarretan negua. Neguko elurteetan ezin dira bizi belarrak estalirik gelditzen diren larretan eta, horregatik, behe aldeko ibarretan bilatu beharra abereak bazkatzeko larradiak. Baina neguko elurte horri esker, udarako belar goxoak sortuko dira mendiko larretan, eta negualdean ibarretan sakabanaturik ibiltzen diren artzain eta unainak berriz elkartzen dira Pirineoko mendietan.

Kantabriako itsasoa eta Ebro ibaiaren hegala bereizten dituzten

Ekain (Gipuzkoa).

mendietatik, Gorbea, Zaraia, Aizgorri, Aralargoek, gehienek itsasaldera joten dute. Baina guziak, beti, elurrak gutien estalduko dituen lur epe-lagoen bila.

Arrazoi horregatik, mendiak dira, artzaintzaren munduan, elkartze lekuak, beren bizimodu horren ardatz. Era berean, itsasoa eta ibaiak, muga. Abereak mendiz igarotzeko ez dago inolazko eragozpenik, baina bai abere taldeok ibai handiak pasa ahal izateko. Honegatik, Neolitos alditik, artzaingoak, Ebro eta Garona ibaiak izan ditu gizarte horren mugatzat eta Pirineoa elkartasunaren ardatz.

Eskoletatik hasita, maiz esan zaigu Pirineoa muga naturala dela. Baina etnografiaz arduratu eta Pirineoko mendi eta haranak oinez ibiliak ditugunontzat, bi hegialak batean lotzen eta elkartzen dituzten mendiak dira. Gizartez, esate baterako, Aragoiko Barbastrotik Teruel-era alde handiagoak dira Barbastro-tik Campan-era baino.

Duela lau edo bost mila urte errotu zen oraindik irautzen duen bizimodu hau, eta bi Estaduen artean jarritako mugak, denborarekin bere lan bereizgarria eginarren, anitz bizi molde oraindik gordetzen dira.

Pirineo ardatz bazen, herri-larrak bertan zirelako zen. Abereen jabe familiak baziren ere, lurak guzienak bai ziren. Ekonomiaren desberdintasuna ez zetorren lurren jabetzatik, baizik abere asko edukitze-tik. Hemendik dator *aberatsa*.

Hontaz jabetzeko, on ditugu, adibidez, Descheemaeker-en «Las facerías Pyrénéennes et du pays basque» (Eusko-Jakintza, Sara, 1974) edo Fairen Guillén-en «Las facerías quinquenales internacionales del Valle de Baztán» (Pirineos, Zaragoza, 1956), gaurko Euskal Herriari dagokion partean. Jakina, lehen lehengo Euskal Herria, Neolitos garaikoa, zabalagoa izanen zen, Ebro-tik Garona-ra, Pirineoa ardatz zuelarik, eta hor egosi eta zalutu euskara gure aurretikoek.

El Pirineo, eje en los orígenes de nuestra lengua (I)

La forma de vida más antigua, que aún perdura en el país, es el pastoreo heredado desde el Neolítico.

El estadio pastoril, entre otras características culturales, hizo posible el desarrollo del idioma flexible y articulado, y durante el mismo, se fundamentó básicamente el euskara. Hay quienes remontan nuestra lengua a las épocas Paleolíticas, pero las limitadas formas de vida del estadio del recolector, cazador y pescador, no hacían necesario un idioma que hoy entendemos como tal, sino la utilización simple de monosílabos.

El Pirineo, lejos de ser una frontera natural, era el centro de fusión en el Neolítico, que los arqueólogos llaman cultura pirenaica. La vida estaba sujeta a dos estaciones principales en el año, con ciclos de verano e invierno, y trashumancia entre los pastos altos de verano y las riberas en invierno. Los límites de esa forma de vida, estaban condicionados a los dos grandes ríos Ebro y Garona, por la dificultad que representaban los mismos para vadearlos con los rebaños de ganado.

El hombre, con la domesticación y crianza de los animales y los productos derivados de los mismos, alcanzó un incipiente comercio, que unido a los traslados y las formas de vida anteriores, que indudablemente seguían, contribuyeron al desarrollo de una lengua fundamental. Luego es aventurado pensar que el euskara sea una lengua de las épocas paleolíticas. Su desarrollo, en lo que entendemos como idioma flexible, data de unos cuatro o cinco mil años, asentado dentro de la cultura pirenaica.

Aspe gailurra Huesca-ko Pirineoetan.

Muchísimos aspectos del derecho consuetudinario y hasta el usufructo de muchos pastos comunales del Pirineo, no han podido dividirlos ni siquiera los años de convenios entre dos Estados. Así lo testimonian, entre otros, los trabajos de Descheemaeker y Fairen Guillén. Y los que hemos tenido la dicha de recorrer a pie gran parte de las montañas y valles del Pirineo, sabemos que esta cordillera es un punto de fusión étnica, y no de división, como han tratado de mostrarnos desde la escuela.

1979-I-29.

GURE HIZKUNTZAREN SORRERAN, PIRINEOA ARDATZ (II)

Europako lehen aurrerakuntzetan artzaingoa sartu zelarik, Harri-aroak kultur era berri batera jo zuen, Neolitos garaitik hasi eta Eneolitos deritzan aldian Pirineo guzian berebiziko hedakundea nabaritutuko zuena: Garona eta Ebro ibaien artean, Pirineoa ardatz, artzaintza ekonomia bihurtu zen gizarte hartako bizibideen nagusi.

Kultur aldi hori adiarazteko, arkeologia eta etnologia hartu behar ditugu oinarri. Beste helbiderik ez dugu. Arestian laburki emanak, arazoa garbi uzteko, beste azter lan batzuk eskatzen ditu lagungarri. Hauen artean, J. M. Barandiaran-ek Euskal-Herriko lehen gizonez eta oitura zaharrez bilduak eta L. Pericot Garcia-k Pirineoaz erakutsia, «Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica», adibidez.

Guretzat garrantzi handiko aroak ziren haiek, gure hizkuntzaren zalutasuna ordutikoa dugunez, eta hizkuntza hau dugunez, herri bezala, nortasuna ematen diguna.

Hizkuntza zalua lortzez aparte, gauza ugariago ezagutzera heldu ziren orduko gizonak eta hiztegia aberastu beharrean aurkitu ziren.

Aberats ideia, latinezko *Pecu* = abere; *pecunia* = «riqueza»-tik dator, noski. Aberatsa bera ere, Schuchardt-en ustez, latineko «habere»-tik hartua omen da. Hau ere hala daiteke, provenzalez ere aberea «avera» denez.

Hizkuntzari dagokionez, euskarak zalutasun naroa hartzez aparte, era orokorrean isomorfo izanik ere, gure egunotan oraindik gordetzen diren euskalkiak aintzinako isoglosak markatuak dira. Mitxelenaren ustez, aintzinako tribuen zatiketeri erantzuten diote gaurko isoglosa horiek. (Ikus. *La lengua vasca*-ren 53 orrialdean). Hala dirudi, eta aintzina-

Pombie-tik Balaitus aldea.

ko zatiketa tribal horrek, gutienez, Eneolitos garaira arte eramango gaitu eta tribu hoiek larraldaketa edo trashumanziari loturik heldu zen. Horregatik, hain zuzen, isoglosak Pirineoaren Ifarretik Hegoaldera kruzaturik aurkitze hau.

R. Plandé-ren «La formation politique de la frontiere des Pyrénées» deritzan lanak emango digu argitasun gehiago (ikus «Géogr. Pyrénées», t. IX, 1938, 221-243 orrialdeetan). Pirineoa, gizon modernoak asmatutako muga izanarren, bere naturalezaz, inolako mugarik gabe, bi alderdietako herriak biltzen dituen mendiak dira. Pirineoko kultura zahar harek, arestian esan bezala, Ebro eta Garona ibaiak eta Kantabriako itsaso zituen mugatzat. Milaka urteetan, larraldaketa ber-berak jarraitu zituen artzaingoak, Ifarretik Hegora harreman edo komunikabide estuagoak zituela, eta honek kondizionatu zituen hizkuntzaren barneko isoglosak.

Euskalkiak Pirineoa goitik-behera kruzatzeko horien arrazoi bakarra trashumanziak larraldieri loturik ibiltzearen kondizionamentua da. Horregatik, fenomeno ber-bera agertuko zaigu euskara aintzina galdu zen parajeetan ere, erromantzeen dialektoak ere larraldaketen isoglosak daramatenez. Horrela, katalan hizkuntza Rosellón partean, eta, era berean,

Languedoc parte guzian: Bigorreko dialektoa Benasque, Arán eta Ribagorza garaian; Biarnokoa Hecho eta Ansó partean. Euskal-Herria ikutzean, isoglosak berdintsu jarraituko dute: Zuberoak Erronkarin aurkituko du bere euskalki kidekoa; Lapurdikoak Nafarroako zenbait haran hartuko ditu, edo alderantziz, nafarra sartuko da Oihartzundik Hondarribiaraino; giputza Nafarroako Sakanra; bizkaiera Arabara eta abar. Hontaz Mitxelenak badakar zerbait, aipatutako obraren 52. orrialdean.

Ebro eta Garona ibaiak heurak ere, neurri bateraino Pirineoko kultura haren muga ziren. Baina, ez noski kultur muga itxiak. Kulturak inoiz ez baidu izan muga itxirik.

Adibidez, Pirineoko kultura zaharrean hilobitzat eraiki ziren treguharri edo dolmenak aztertzean aurkitu diren materialetatik dakigu Ebrotik beherakoekin naiz Garonatik gorakoekin ere izan zituela kultur harremanak. Hontaz, zeramika izan daiteke agiririk bereziena, eta kanpaniforme deritzan lurrontzia edo era berean ditimuturduna, lehenik Mediterraneoan agertzen delarik, Britainiara ere jo zutenez; Hegotik Ifarrera igaro zen Pirineoaz gaindi. Beraz, muga ez zen hain hertsia, bizi molde batean hizkuntzaren inguruak nahikoa mugatu bazuen ere.

Bestalde, hizkuntza bera ere, Europan bertan indoeuropearrak baino lehendik ziren hizkuntza zaharragoen errotikako formak ditu bere morfologian, eta honen adierazpenak beste parte bat eskatzen du.

Baina, otoi: artikuluetan ematen duguna adierazpen labur bat baidarik ezta. Punduok sakonago ezagutu nahi dituenak aipatzen diren autoreen lanetara jo beharko du.

El Pirineo, eje en los orígenes de nuestra lengua (II)

El estadio pastoril de la cultura pirenaica marca el punto de arranque básico para formular los orígenes de la lengua eúskara. Los conocimientos arqueológicos y etnológicos, a partir de las obras de J. M. de Barandiarán y L. Pericot García, nos pueden ilustrar y situar en el marco adecuado para la comprensión de dicha cultura pirenaica, desde el propio Eneolítico. Por otra parte, R. Plandé nos aclaró la formación artificial de la frontera del Pirineo. Y una atenta lectura de «La lengua vasca» de L. Michelena nos dará la clave de la cuestión. Ya que resulta poco menos que imposible sintetizar los contenidos en estos breves artículos, me daré por satisfecho con difundir una idea fundamental y marcar las fuentes donde se pueda profundizar el tema.

La cultura pirenaica desarrollada entre los grandes ríos Ebro y Garona, como ya se ha dicho, tuvo como eje a la cordillera Pirenaica,

y las rutas invariables de la trashumancia marcaron las isoglosas del euskara. Y, probablemente, del mismo modo ha perdurado en las lenguas romances allá donde se perdió el vascuence; con ejes perpendiculares sobre el Pirineo, siguiendo la mencionada línea trashumante, puesto que son coincidentes las variedades de Languedoc, y que no se explica, de otro modo, a no ser por el condicionamiento de la trashumancia de la economía pastoril.

Sin embargo, ha de quedar bien claro que siempre hubo intercambios culturales. A este respecto, un ejemplo bien elocuente consiste la presencia en nuestros dólmenes de la cerámica campaniforme y la llamada de pezones, que se halla primero al mediodía del Mediterráneo peninsular y pasa por el Pirineo y fue usado también en el Eneolítico de Bretaña. Conexión, sin duda, favorecida por la trashumancia pastoril.

Los lejanos parentescos de nuestra lengua y el primitivo substrato requieren un tratamiento aparte.

1979-II-5.

GURE HIZKUNTZAREN SORRERAN, PIRINEOA ARDATZ (III)

Artzaintzaren inguruan eta beste zenbait herri ikutuaz, larralda-
ketak alde batera eta bestera ibiltzea behartzen zuelako, bizikera be-
rriaren eraginez eta inguruko herrien harremanez, Pirineo eta inguruetan
kultura indartsua lortu zen. J. M. Barandianek dionez, Harri-aroko
Madalen aldia geroztik ezagutu ez zen bezalakoa.

Artzaintza edo artzaingoa hitza, behar bada ezta ongi esana garai
hareri. Artzaintza ardi zaintza denez eta garai haretan ardiak haina
abere larriak zituzten, eta lehenagotik hezituak gainera. Neolitos aldira
orduko behiak hezituak zituzten eta ardiak Neolitos aldiaren azken par-
tera arte ez dira agertzen. Beraz, lehendabizi unaiak ziren abelzaintzan.
Baina, gaurko ulerterrezagoa egiten zaigu artzai izena erabiltzea.

Aurreko artikuluetan arkeologia eta etnologiako materialei lo-
tuago ibili gara Pirineoko kultur zaharraren adiarazpenez eta oraingo
hontan hizkuntzaren arloa soil soilik erabiliko dugu.

Euskara, hizkuntza bezala, jakitun guziak beti jo dute gauza bitxi-
tzat. Bere egitura ez baita inguruko beste hizkuntzen antzerakoa. Se-
nideren bat bilatu nahi ziren konparaketak, eta zeinekin ez ote
da konparatu? Asia eta Ameriketako hizkuntza zaharrekin ez ezik baita

Australikoekin ere. A. Campión-ek badu «Euskariana» sailean «Orígenes del pueblo euskaldún» deritzan obra bat hiru tomok osatzen dutena eta hirugarrena gai hontaz da. Babel-go dorretik sortu zen ustedu-netatik hasi eta Adan eta Eva-ren mintzaira zela esaten zutenen arte, bada hor historia luze bat. Iberiako hizkuntzekin ahaidetasuna bilatu nahirik ibili zirenek, hala ere, zentzunagokoak izan ziren. Baina, munduan zientziak aurreratzen diren neurri berean linguistika bera ere, zientzia bezala, aski aurreratua dugu egun. Honegatik, inoiz baino iturri hobeak eta azterketa jakintsuagoak egiteko aukeran gaude.

«Vasco-iberismo» teoriak ordea, E. Zyhlarz-ek eman zituen ukapezko agiriak gure artean G. Bähr-en bidez zabalduak. K. Mitxelena berak hala aitortuko zigun bere zenbait lanetan, 1964an argitaratu zuen «Sobre el pasado de la lengua vasca» eta oraintsuagoko «La lengua vasca» deritzanean. Zyhlarz-en teoria hari arrazoia ematera etorri zen M. Gómez-Moreno zena, iberiatarren izkribuz eman zituen argibideekin. Hortik ikusi zen iberriarrak hizkuntza bat baino gehiago zirela, Euskal-Herriaren hegoaldeko mugetan keltibero mota egiten zela, baina bertako izkribuak euskararekin irakurri ezinezkoak zirela. Gaur egun, teoria horrek ez du zereginik. Eta, honek ez du esan nahi hitzen bat edo beste elkarren artean trukatuak izango ez direnik; baina egitura aldetik beste era bateko hizkuntzatzat joa da.

Pirineo guzian, edo behinik-pehin Andorra ingurutik mendebaldera, Ebro eta Garona ibaiak muga eta Kantabriatik Asturias aldera arte kultura berezi baten hazkuntza nabaritu zen Neolitos garaitik erromatarrak inguru hontan agertu arte, artzaingoaren ekonomian oinarriturik. Trashumantziak markatutako barne isoglosak izan daitezke, baina kultura hortan burutu eta hedatuko zen hizkuntza bakarra euskara zen noski. Harri-aroko zenbait hitz edo formatik hasita heldua eta zalutua.

Izan daitake kanpotik etorritako zenbait famili bertan finkatzea, lehen bertan ziren ihizari eta arrantzaleekin nahastuaz. Gainera, behar bada, ordurako abere hezitzen hasiak zirenekin. Harat-hunat nomada gisa ere ibiltzen baiziren artzainak, larraldi bila. Arrazoizkoa deritzagu. Baina baita ere, daitakeena, hemendik beste lurralde batzuetara joatea. Edo, harreman estuen bidez guziek elkarren artean landuko zituzten elkarren kideko hizkuntzetatik sortu zitezken. Dena dela, gaur egun, oraindik behintzat, ezta posible gauza ziurra jakiterik.

Baina, nondikakotasuna utzita, posibleago da hizkuntzen arteko ahaidetasuna aurkitzea, batez ere elkarren arteko egituren bidez. Eta, azken ikerketak, Trombetti, Uhlenbeck, Dumézil, Bouda eta Lafon-ek eman zituzten argibideei jarraituz, Kaukason aurkitzen den hizkuntza bat omen dugu seniderik hurbilena.

Eta, behar bada, lehen agertu bezala, honek eztu esan nahi handik hona edo hemendik harakoa denik. Seguruenik, gaur erromanikoak, sajonak edo eslaboak diren bezala, orduan ere izango ziren elkarren senide edo kideko mintzaira indoeuropearren hoiek agertu baino lehen, eta hontan ikusten dugu Georgiakoa eta Euskal Herrikoa aintzinagoko hizkuntzen errotikakoak direla. Aintzinako erro hori zabalagoa izango zen, noski. Horregatik, batzuentzat fino-hungaro delakoak ere, edo hobeto esan, honen zati edo forma batzuk, ba omen dute zer ikusirik. Atlas mendietako Bereber mintzairarekin ere holako zerbait aurkitzen da. Azkenean, Krutwig-ek Garaldea deritzan Alpes parte batekoakin ere bai. Mediterraneo aldearekin aintzina batean zer ikusia izango zuen, Pirineoko kultur zaharrak hala erakusten digunez, baina hainbeste teori irristakorren gainetik Cáucaso-koa dugu, batere dudarik gabe, hizkuntzaliririk hoberenak uste dutenez, seniderik hurbilena.

Konparaketa hoietarako, ez dago esan beharrik, hizkuntzari berari erro zaharreko parteak aurkitu beharra dago, batez ere egituraren aldetik, eta hau ez da edozeinen irudimeneko usteetatik burutzeko lana. Gure hizkuntzak, bai latinetik eta bai hau baino lehenagoko indoeuropearregandik gauza asko hartu zuela kontuan izan behar dugu. Ez dut

Gavarnie-ko larradiak.

uste gaur hontaz inor harrituko denik, zeren Julio Caro Barojak argi utzi bai zigun «Materiales para una historia de la lengua vasca en su relación con el latín» (1946) deritzan liburuarekin.

Dena dela, «Vasco-caucasico» delako teoria honek oinarri trinkoak jarri ditu, oraindik ere aztarna asko aurkituko dira, era askotako aztarnak, baina nekez aldatuko dira gaur egun hain burutuak dauden teoriak.

Hala ere, guzi hau gora behera, misterio bat da gure hizkuntzaren sorrera. Gaurkoz, ziurtasunez aitortu genezakean gauza bakarra, Eneolitos garaian abelzazintzaren ekonomiaz burutu zen kultura hartan indartu eta zalutua dela, eta hizkuntza bitxiaz gainera, gizonaren lehena ikertzeko lagungarri zaigula. Eta, ezta guti.

El Pirineo, eje en los orígenes de nuestra lengua (III)

En el período Eneolítico, como bien manifestó J. M. de Barandiarán en su obra «El Hombre Prehistórico en el País Vasco»: «Alrededor del pastoreo y en virtud de contactos con diversos pueblos a que daba ocasión la trashumancia, se formó en el Pirineo y en las regiones colindantes una cultura relativamente destacada que no conoció igual desde los buenos tiempos del Magdaleniense».

En este período, asentó su base la lengua eúskara. En cierto modo, hoy, una lengua isla enclavada dentro del continente lingüístico del Grupo Latino. Descartadas ya aquellas teorías de vasco-iberismo, primero por las hipótesis de Zyhlarz y después por los descubrimientos de Manuel Gómez-Moreno, el pariente más próximo del vascuence lo encontraremos en una de las lenguas del Cáucaso. Trombetti, Uhlenbeck, Dumézil, Bouda y Lafon, entre otros, han aportado abundante material de tesis sobre la existencia de un parentesco genético entre ambas lenguas.

De ello se deduce que ambas son islotes de otro continente lingüístico, anterior a las lenguas indoeuropeas. L. Michelena, eminente lingüista y partícipe en estudios comparativos, a pesar de la complejidad del asunto, en más de una ocasión nos ha ilustrado sobre el tema, en trabajos dispersos en revistas especializadas, en «Sobre el pasado de la lengua vasca» (1964), y por último en la obra «La lengua vasca» (1977), pág. 57-64.

1979-II-12.

MITOZ ETA IDEIAZ

Euskararen mitologiak eta ideologiak liburu mamitsu bat eskaini digu Antonio Tovar jaunak. Oso ongi etorriko zaigu gure herritarentzat. Oraindik orain ere, kulturadun itxuraz, hamaika pertsona badira euskararen sorrera Babel-go nahasmendutik ez ezik Adan eta Ebak paradisuari mintzatzen zirenetik datorrela sinesten dutenek, eta gainerako hizkuntzak sustrai horren ondorengotzat dituztenak. Egia esan, beti izango dira mundu hontan era guzietako pertsonak, lelokeririk harrigarrienak ere sinesteko gertu. Holakoak izan bai dira mirakuluen sortzailer. Beti izango dira arrazoiatarak makurtzen ez diren gizonak, baina, zori-enez, gehienak zentzunezkoak dira eta hauei zerbituko die Tovar-en *Mitología e ideología sobre la lengua vasca* deritzan liburu honek. Mitoen nondikakoa eta hizkuntzari buruzko ideiak historian zehar nola izan diren erakusteko oso baliagarria.

Aintzinako denboretatik oraingo eritzi berriak arte, zenbait egilek beren testuetan erabili dituzten aburuak xehetasunez agertzen dizkigu, unerik ilunena argitzeko ere jakintza eremuetatik irten gabe agertuko dizkigu. Liburu irakurgarria benetan.

Testamentu Zaharreko lehen partean aurkitzen dugun Etorkiaren hamargarren kapituluari omen ditu euskarak aintzinatiko mito horien oinarriak. Flavio Josefo historia-gileak lehenik eta San Jeronimok geroztik, herrien eta hizkuntzen sorrera Jafet-en semeengandik hasiaz. Tovar-ek ederki harilkatu digu gai hau, alderantziz, haritik mataza lortu arte. Hariok hain nahasiak zeudenez, ondo berezirik jarri ditu. Ordena lojiko batera eramanez, hara hor edonor jakitun jartzeko eran ipinia.

Obra honen barnean, tarteko izango dira zuzendu beharrezko gauzak, zehaztasunerako lagungarri direnak eta baita gehitu beharrezkoak ere, baina bere funtsean ez dut uste aldaketa askorik egitekoa denik. Esate baterako, 17. orrialdean, Unamunoren eritzi bat zalantzan jartzen du, Puente la Reina hirian euskara noiz arte egin zenari buruz, bertan mundura sortu zen Ximenez de Rada-ren eritziak agertzean (nafar hau bai zen, XIII. mendearen lehen partean, «Iberi» hura «Hispani» edo Espanian jartzen zuena); baina A. Díez y Díaz-ek Gares (=Puente la Reina)-ri buruz egin zuen liburuaren bigarren kapituluak irakurtzen baldin badugu, Unamuno bide zuzenetik zebilela esan behar.

Georgia aldeko Iberia gure Penintsula hontara ekartzetik sortu ziren ondoko eritziak eta Garibay-ren ondotik Poza, Etxabe, Oihenart, Moret, Henao eta beste abiatu ziren teoria hortatik, elkar poztuz eta puztuz. Are gehiago, lehen Penintsula zalantzarik zutenetik Túbál Bermeora etorri zela baieztu arte. Baina herrizaletasun hartan bazen urak

norpere eiherrara eroan nahi zuenik ere eta hara nola Lope de Isasti gipuzkoar historigileak probintzi honi buruz 1625ean idatzi zuen liburuan Tubal Pasaiara etorri zela nola aipatzera heldu zen (ikus, IV. liburuko VI. kapitulua).

Astarloa eta Traggia-ren garaian muturrik mutur eta bizi ari ziren gai honi buruzko eztabaidetan. Ordurako Henrique Flórez-ek emana zuen aski argi, Testamentu Zaharreko Iberia ekialdekoa zela eta ez hemengoa, baina setak eta bihozkadak indar handiz jarraitu zuten gure mende hontara arte.

Larramendi bera ere ez zen salbatu neurririk gabeko eritziak emaketik. Baina, aburu harrigarrien abiada hartan Astarloa heldu zen dispartearen erpinera. Beretzat, euskara, paradisuan Adan eta Eba mintzatu ziren hizkuntza berbera zen, eta gizakiaren lehen hitzak ikertu nahi zituen, haur mutilezkoek «a» eta neskatoek «e» zutela lehen hotsa; Adan eta anaia eta Eba ta arreba-ren arteko kidetasunak; eta nik ez dakit zenbat amets antzu gehiago. Sabino Arana berak ere hortik hartu zuen emakumezko izenen bukaera «e»-kin eta gizonezkoena «a»-kin izatea. Tovar-ek bere liburuaren 171. orrialdean aipatzen dituen bitxikeriak indar diabolikoa hartzen dute herrian, oker dagoena bera ere hontzat ematera arte; bai, halakok esan duelako eta kitto.

Baina linguistika jakintzak bere bidea egin du. Julio Urkixo eta R. M. Azkuek batez ere, beste bide batetik eraman zituzten beren ekintzak, bai bilketaz eta bai azterketaz. Geroztik, pertsona arraro batzuk baizik ez dute aipatu paradisuko hizkuntzarik.

Abertzalekeriz ari diren batzuk beti izango dira gure hizkuntzaren bitxikeriak goraiatzeko; naiz eta erdaraz mintzatu. Baina euskaldunok ohartuak gara gure mintzaira honegatik garala euskaldun; honek ematen digula izena eta sena. Eta beharrezko dugula egungo bizitzak eskatzen duen maila guzietara eramatea: eskoletara, egunkarietara, irratiara, telebistara, administrazioara... Tovar-ek berak ongi dion bezala. Zeren hori ukatzea, bizitza ukatzea baita.

Sobre mitología e ideología

Todavía hay personas en nuestro país, con pretensiones de cultas, que siguen creyendo a pies juntillas los misteriosos orígenes de nuestra lengua vasca y de ser ésta la matriz de donde partieron las otras. Siempre habrá personas con las que no entraremos con la razón, pero la inmensa mayoría seguirá siendo sensata y para ellas, si están interesadas,

puede servir el libro de reciente aparición, *Mitología e ideología sobre la Lengua Vasca*, de Antonio Tovar, que les guiará sobre las distintas creencias y opiniones en la materia a través de la historia, ayudando a aclarar con erudición y sano criterio hasta las partes más intrincadas. Un libro merecedor de una gran difusión.

En él se recogen las distintas teorías existentes desde la antigüedad hasta los modernos conceptos.

Parece ser que todo comenzó de las interpretaciones de Flavio Josefo primero y de San Jerónimo después, del capítulo décimo del *Génesis* para la búsqueda de los fundadores de pueblos y lenguas. Luego se confundió a los íberos de oriente con los de occidente. De ese modo, del hilo salió el ovillo. Pero el entrecruzado de los hilos fue fatal para la lingüística vasca. Harto trabajo le habrá dado a Tovar el desenredar la madeja mal hecha. Lo que ha conseguido con magistral orden cronológico, poniendo las cosas en su sitio y salirse airoso a la información pública.

Toda obra es susceptible y ésta de Tovar podrá admitir algunas modificaciones en pequeños detalles, pero éstas no podrán ser esenciales al argumento general sobre el desarrollo del mito e ideas y síntesis del contenido. Por ejemplo, en la página 17, nota al pie, se puede confirmar que Unamuno estaba seguro al decir que en Puente la Reina (donde nació Ximénez de Rada, quien «Iberi» situó en «Hispani») en el siglo XIX aún se hablaba vascuence, según nos documenta Alejandro Díez y Díaz en el capítulo segundo de su obra monográfica *Puente la Reina y Sarriá en la historia* (1977), pero ello no altera los argumentos básicos de la obra.

Tras el historiador guipuzcoano Garibay, Poza, Echave, Oihenart, Moret, Henao y otros fueron hinchando la teoría de la llegada de Túbal. Es más, lo que al principio se apuntaba a la Península de una manera ambigua, la mayoría empezaron a sostener que Túbal llegó por Bermeo. Pero en esto también influyen los patriotismos de campanario y para el historiador Isasti, en su obra escrita en 1625 (lib. IV, cap. VI), desembarcó en Pasajes.

A pesar de que Henrique Flórez aclarara suficientemente el asunto, desde los forcejeos surgidos principalmente en época de Traggia y Astarloa avivaron las posturas contradictorias que se exponían desde tiempos atrás. Las teorías del durangués elevaron nuestra lengua hasta el paraíso, y la caída ha sido mayor a medida que iba avanzando la ciencia lingüística. No obstante, hay que reconocer que el efectismo expuesto en la página 171 aún posee un poder diabólico en nuestro país.

La sabiduría, con el tiempo, ha devuelto las aguas a su cauce. La

obra no tiene desperdicio y recomendamos a cuantos deseen informarse sobre el tema.

1980-XII-1.

EUSKARA ETA ERDARA

«*Glosas Emilianenses*» deritzanetatik sortu zen gazteleraren ernetzea eta *Cantar del mío Cid*-ekin loratu zen literaturagintzara XII-mendea, geroago urrezko mendea ezagutzera helduko zena.

Denok dakigu gazteleraren garrantziaz, eta lerro hauetan ez dut ezer idatziko bestek nik baino hobeto adieraziko dutenetik. Honegatik, hain zuzen, nahiago dut, adierazpen bidez eta zenbait ideia-zenbait zabalkundez oharrak egitea, batez ere hizkuntzak elkarren artean muturrik mutur etsai bezala ez agertzearen alderako asmoz. Bakoitzak bere kultur ingurua du eta inor ezin daiteke baztertu, ezta ere tratu txarrez erabili. Honegatik, orain arte hain gaizki informatua izan denaren egoera honetatik, barkatuko didazute euskararen eta euskarazkoaz bereziki jardutzeagatik.

Euskarak, Neolitoz garaian artzaingoaren aldi hartan hazi zenak, erromatarren inperioak bere indarrez bultzaturik, Penintsulako hizkuntzak desegin zituen garaian, bazterturik utzi zuen gure hau. Zokoraturik eta makalik gelditu zen euskara Pirineoko mendebaldean gorderik. Erromanzeak loratzen ziren garaian etzuen jakin edo etzuen lortu idazterik eta ezta lortuko ere oso berandura arte. Bere lehen idatzien agerpena, zenbait hitz eta izenez, Akitaniako hilarrietan agertzen da Kristoren ondotikako lehen mendeetan, eta lehen esaldiak *Glosas Emilianenses* deritzan agiri zaharretan, gazteleraren sorrerarekin batean. Hain zuzen, erromanzeetatik gaztelera formatzerakoan euskarak izan zuen bere zer ikusia, kronikagileak euskaraz zekitenez, hotsak ez ezik, hor dugu zenbait egitura ere euskararen kutsapenezkoak dituenaren lekukotasunez. Kutsapenok, R. Menéndez Pidal zenak aipatu zituen *El idioma español en sus primeros tiempos* eta *En torno a la lengua vasca* idazlanetan, batez ere azkenengo honen bigarren kapituluan.

Pizkundearekin hasi ziren euskal literatura idatziaren lehen kimuak, ahoko literaturaren usuarioak lehenagotikakoak baldin badira ere. Baina garai modernoetan euskarak ez du izan eskoletarako sarrerarik. Eta hau izan da gure hizkuntzak hazkuntza normal baterako izan duen eragozpen nagusia.

Politika oinarrizko erabakietara eroaten jakin ez duten lekuetan, gobernatzeko ideal ereduzko adibidetzat hartuaz, esate baterako, helvetiakoa eredutzat izan daitekean bezala, ezin bestean hil edo biziko egoera latz eta zailera bultzatzen dira lehendik aski baztertuak diren hizkuntzak, bere naturalezaz dituzten zailtasunaz gainera, eta, inoiz, honek sortzen ditu gizarteko egon ezinak eta iraultzak. Hola delarik, gaur egun gure herriak bizi dituen eragozpenak hortik sortuak bai dira.

Frankoren errejimenak, euskara biziko bazen, une neketsu eta larri batera eroan zuen, eta honen ondorioz, erantzun natural bezala, euskaldunok gure hizkuntzaren alderako kontzientziaz jabetzera bultzatu ginduzen eta hontatik hasi zen azken hamar urteetan ezagutu dugun euskalduntzearen gorapena, Euskaltzaindiaren aginduz eta laguntzaz Siadeco deritzan etxeak egina duen *Euskara hizkuntz-gizarteko ikerketa* lanean ikus daitaken bezala. Gainera setkore pribatuaren laguntza soilez ezagutu den birreuskalduntzea da.

Baina behar beharrezkoa du euskarak hezkuntzako maila guzietan sarrera izatea eta era berean komunikabideetan ere, batez ere telebistan, mintzairaren bizitza gordeko bada.

Kontuan izan behar dugu ez garela eskubide berdinen jabe, haur euskaldunak gaztelera soilean hezitza behartzen direlarik, eta hizkuntzaren galera herri baten kultur bizitzaren pobretasuna denez. Gainera, euskarak aintzinako hizkuntzen tipología zaharra gordetzen duenez mintzairaren eta literaturaren ikerketarako materialik aski eskaintzen digun harrobia dugu. Berau galtzeaz, euskaldunok gure nortasunaren elementurik bereizgarriena galduko genuke eta Espainiak bere historiaren errealtate zati bat. Hola delarik kontzientziaz, gaurko euskaldunok ez dugu inolako eskubiderik arbasoegandik jasotako kultur ondasuna gure semei ukatzeko.

Baina, batez ere, argi gelditu bedi, euskararen salbamena ez dadila izan gaztelerari tokia kentzeko asmoz. Euskaldunok, hizkuntza tipien jabe diren guziak bezala, beste handiago baten premian gara gure harremanen zabalkundez, eta hizkuntza handiago hau gaztelera izan daiteke, gure lurraldean mendeetan hain naro ezarria dagoenez eta gainerako Penintsulako herrialdeekin anaitasunera hurbiltzen gaituanez. Eta, ez dut esan nahi unibertsalagoa den ustez, askok esan ohi duten bezala, ez, zeren unibertsaltasuna euskara ere partaide den orokortasunean denez eta berau galtzeaz Unibertsoak bere izatearen zati bat galdu lezakealako; eta, unibertsaltasunari begira, ez litzake bidezko, ez zilegi eta ez etika helburu.

Bizitza maitatzen dugu eta eskubide guzia dugu bere alde. Batez ere hizkuntza bakoitzak bere inguru duen kultur izateagatik.

El vascuence y el castellano

De las *Glosas Emilianenses* brotó el florecer de la lengua castellana que tomaría cuerpo literario con el *Cantar del mio Cid*, en el siglo XII, y más tarde conocería su siglo de oro.

Todos conocemos la importancia de la lengua castellana, y no repetiré en estas líneas aquello que otros puedan describir mejor que yo. Por ello considero preferible anotar otros aspectos orientados a la intercomunicación informativa, con la sana intención de mostrar que a dos lenguas no se las debe enfrentar como rivales. Cada una tiene su entorno cultural y ninguna debe ser maltratada o excluida. Por esto, desde nuestra situación poco y mal informada hasta la fecha, me dispensarán que me incline preferentemente a hacer una exposición del euskara y sobre el euskara.

El vascuence o euskara, que se desarrolló en el estadio pastoril en los tiempos del Neolítico, sufrió su arrinconamiento cuando otras lenguas peninsulares desaparecieron con el empuje del latín durante el imperio romano. El euskara quedó arrinconado y maltrecho en un reducto del occidente pirenaico y, al florecer los romances, no acertó como ellos con la escritura, hasta épocas muy tardías. Su presencia escrita aparece en las lápidas aquitanas en los primeros siglos después de Cristo con simples nombres y vocablos; y las primeras frases propiamente dichas, en las *Glosas Emilianenses*, paralelamente al nacimiento de la lengua castellana. Este hecho nos da a entender que en esa transición del romance vulgar al castellano, es cuando se interfiere el euskara, con cronistas que sabían o entendían el vascuence, influyendo en algunos aspectos de la fonética e incluso en la propia estructura de la lengua naciente, como atestigua R. Menéndez Pidal en sus obras *El idioma español en sus primeros tiempos* y *En torno a la lengua vasca*, capítulo segundo de ésta.

Con el Renacimiento comenzaron los primeros brotes de la literatura culta en vascuence, aunque indudablemente existía la tradición oral. Pero en tiempos modernos no ha tenido acceso a la escuela, y éste ha sido el defecto que ha impedido un desarrollo normal del idioma vasco.

Allí donde la política no se ha sabido orientar hacia las soluciones básicas, tomando como ejemplo los modelos ideales de gobernar, como puede ser para el caso el modelo helvético, arrastra a unas dificultades extremas de vida o muerte al idioma reducido que, por su naturaleza, cuenta con dificultades propias. Y, en ocasiones, esto viene a crear des-

equilibrios de tipo social. De hecho, parte de los problemas que está sufriendo nuestro pueblo son derivados de ello.

El régimen de Franco arrastró al vascuence a una situación extremadamente difícil para poder sobrevivir y, tal vez en consecuencia, como reacción natural, impulsó a los vascos a tomar conciencia en favor de su lengua, y de ahí que ha conocido un proceso de recuperación en los últimos diez años, como se puede comprobar en el *Estudio sociolingüístico del euskara*, trabajo realizado por el centro Siadeco bajo el encargo y la colaboración de la Real Academia de la Lengua Vasca. Recuperación que se debe única y exclusivamente a la iniciativa privada. Pero es menester disponer de acceso a la enseñanza en sus distintos niveles, y a los medios de comunicación, sobre todo a la televisión, para poder asegurar la supervivencia del idioma.

Hemos de ser conscientes de que no disponemos de igualdad de oportunidades mientras a los niños euskaldunes se les obligue a estudiar únicamente con el castellano, y de que la pérdida de un idioma constituye un empobrecimiento en la vida cultural de un país. Además, el vascuence es mantenedor de una tipología antigua capaz de ofrecer una importante fuente informativa para las investigaciones lingüísticas y literarias. Con su extinción, los vascos perderíamos el elemento más importante de nuestra propia identidad, y España una parte de su realidad histórica. En conciencia no tenemos ningún derecho a privar a nuestros hijos del legado cultural que hemos heredado de nuestros antepasados.

Pero, ante todo, ha de quedar bien claro que la salvación del vascuence no presuponga negar espacio al castellano. Los vascos, como toda lengua minoritaria, necesitamos de otra más amplia que nos permita una expansión comunicativa, y ésta debe ser la castellana, asentada ya desde siglos en gran parte de nuestro país y que nos acerca fraternalmente al resto de la Península. Y, no lo digo por más universalidad, como afirman algunos, puesto que el universalismo está en la pluralidad donde también interviene el euskara, y con su extinción el Universo perdería una parte de su ser, lo que no sería ni justo ni ético, en aras de una mayor universalidad.

Amamos la vida y tenemos pleno derecho a ella. Máxime por el entorno cultural que encierra cada idioma.

1980-IX-1.

EUSKAL LITERATURAREN HISTORIAZ

Azken urte hoietan zerbait argitu eta hedatu da euskal literaturaren historia. Duela zenbait urte ilunpeko gauzetaz hitz egitea zen euskararen literaturaz ihardutzea. Gehienek ez zekiten zegoenik ere. Gutxi batzuk konturatzen ginen, gure herriak irakurtzen zuenagatik, mezei dugun baino literatura aberatsagoa genuela. Baina, batez ere, gure literaturak azken urte hauetan hartu du ikaragarritzko abiadura.

Literaturaren historiak euskaraz, lehenago Orixek idatzi zuen lan labur hartaz aparte bestelako liburu ederrik ere badugu: S. Onaindia, I. Sarasola, M. Zarate, J. Erzibengoa eta P. Ezkiaga, J. M. Torrealday eta azkenik E. Zabala ditugu gai hontaz zenbait liburu eskaini dizkigutenen artean.

Orixerena izan ezik, beste guzi horien guraso Fr. Luis Villasantek erdaraz idatzi zuen *Historia de la Literatura Vasca* deritzana dugu. Bere lehen argitalpena Bilbon 1961ean izan zuen. Villasanteren liburu hau baino urte bete lehenago argitaratu zuen K. Mitxelenak beste liburu bat titulu berdinakin. Lan laburragoa eta kritika alderditik begiratu. Gainera, hau berak lehenago enziklopedia handi baten barnean argitaratua zuen.

Dena dela, gure literaturaren zabalkunde handia Villasanteren obra eta garai berean pizten hasia zen ekintzaren eraginak ekarri zuen.

Une garrantzitsua izan zen hura, zapalkuntza baten ondoriozko kontzientzia batetik sortua. Euskararen alde zerbait egin nahi genuen guzoi gure autore zahar eta beren lanaren berriak eskaintzen zizkigun. Ordura arte inoiz ez bezala, orotara begiratzuz, sistematikoki eratua, garai bakoitzeko eta autore bakoitzeko xehetasunak agertuaz. Hau da, gure literaturaren gorputz osoari begiratzuz. Eta bertatik bizkortuko ziren gero lanak, edo, behinik-pehin, lan horien zuzpertzaille eta bultzatzaile bilakatuko zen Villasanteren obra.

Obra hau, igaz, berriz argitaratu zen. Baina ez zenbait aburu emaillek esan duten eran, «Apendice» bat erantsiaz; ez. Hau ezta gehigarri bakarra. Hau, ordutik gure egunotara hil diren autoreen parte esarritzea baizik ezta izan: Orixegandik Lopez-Mendizabalera arte. Lehen ere, obra, hilak diren egileetan mugatzen zenez. Baina, azken urteotan hildakoen artetik ere, denak sartu ezinez, aukerazko hautapen bat egiten du eta 444. orrialdean beste batzuen zerrenda dakar, oharrez, beren berri non aurkitu aditzera emanaz.

Gainerakoan, zuzenketa gutxi batzuk egitez aparte, egile bakoitzari buruzko bibliografiak gaurkotzen ditu, lehen argitalpenetik bigarrenera bitartean, hamazortzi urteren buruan, gehitu diren estudio, saio edo

biografien berriak erantsiz. Horrez gainera, beste gehigarri batzuk dira testuen barna egiten dituen deieri orrialdeen barrenean gehitu dituen oharak. Gure iduriz asko gehituaz dator bigarren edizio hau.

Izen, toki eta gai analisi aurkibideak liburu erabilgarria egiten dute. Zernahi azkar bilatzeko eran. Behar bada, hain egokia ez dena, aurkibidearen numeroz zatitzea da, orrialdez beharrean. Baina, hau ere, azken batean metodoaren ohitura da.

Euskal Literaturaz edonolako azterketak egin nahi duenak harrobi aberatsa aurkituko du Fr. Luis Villasanteren *Historia de la Literatura Vasca* deritzan liburu ederrean. Bertan, literatura soila ez ezik, honen inguruari dagokiona ere bildua aurkituko dugu eta gure kulturaz eta historiari berri asko eskaintzen digu.

Obra honek egilearen langiletasuna eta trebetasuna adierazten du. Eta hau ongo ezagutzera heldu nintzen zortzi urteren buruan Euskaltzaindiko zuzendaritzan elkarrekin lan egitean.

Sobre la historia de la literatura vasca

En estos últimos años se han editado varias historias y antologías de la literatura eúskara, tanto en vascuence como en castellano. Todavía es muy reciente la aparición de la obra *Euskal alfabetatzeko literatura* de E. Zabala, con breves reseñas histórico-críticas y muestras de textos de los autores. Una obra eficaz para la introducción a las nociones fundamentales de la literatura vasca.

El interés por nuestra literatura se fue acrecentando tras las publicaciones de las obras de una historia crítica debida a L. Michelena, en 1960, seguida de otra extensa historia general de L. Villasante, en 1961. Esta última, consistía en un corpus general que ha sido base y guía para el conocimiento de la literatura en sí, así como para la investigación sobre cualquier autor o género de las distintas épocas de la historia; y en un momento crucial vino a incidir hacia el nuevo desarrollo de la misma.

El pasado año vio la luz, en su segunda edición, la *Historia de la Literatura Vasca*, de Fr. Luis Villasante, que mantiene la misma estructura de libro, con correcciones y adiciones al texto primitivo, con un apéndice actualizador e intercalando notas ampliatorias a pie de página.

Constituye una obra rica en contenido y que, hoy por hoy, seguirá siendo la fuente indispensable para toda persona interesada por el conocimiento de la literatura en euskara.

La obra viene a ser fiel reflejo del hombre, laborioso y ordenado,

con quien me honra el haber compartido durante ocho años nuestros trabajos al frente de la corporación académica.

1980-III-10.

EUSKALDUNEN HIZKUNTZAREN HASTAPENAK

Iragan ostiralez, ekainaren 27an, aurrez programan irarria zegoanaren arabera, Patxi Altunak paratu duen *Linguae Vasconum primitiae* (Edizio kritikoa) aurkeztu zen Gipuzkoako Diputazioaren jauregian. Luis Villasanteren agurrezko hitzen ondotik L. Mitxelena, L. Akesolo eta Altuna beraren mintzaldiz. Edizio berriaren oinarriak, Etxepare 400 urte geroago eta liburuaren prestaketaz ihardun ziren hizlariok.

Euskaltzaindiak Euskararen Lekukoak sailean argitaratu du liburu hau Mensajero argitaletxeekin batean. Lekukoak deritzan saileko lehena Apezetxeak Lizarraga Elkanokoaz hornitu zuena izan zen.

Oraingo hau, Patxi Altunak paratua, bere doktoradutzako hiruzkinnaren azkena da. Beste bi liburuak igaz argitaratu ziren: *Versificación de Dechepare. Métrica y pronunciación* eta *Etxepareren Hiztegia. Lexicón Dechepariano* deritzanak.

Egileak Bernard Etxeparez bost urteren buruan osatu dituen ikerlanen fruitu dira hiru argitalpen hauek. Baina Etxepareren hizkuntza eta poesia ez ezik, euskara zaharraren egiturak, orduko literatura erak eta gizarte arazoak eta abar ezagutzeko ere lan baliagarria deritzagu. Hiru liburuetatik teknikoena lehen tomoa izanen da. Doktoradu tesia osatzen duena. Honek, Mitxelenaren hitzaurrea daroa eta bertan dionez, ahozkeraz eta gramatikaz Altunak egin dituen aurkikuntzak garrantzitsuak dira. Bertako xehetasunak ugariak bezain zehatzak direla. Lanari buruzko eritziak, ahozkeraz eta lanaren irakurketa, neurria eta erritmoaren azentua, bertsoen sailketa, desberdintasunen analisisa, loturazko fenomenoak, hitz batzuen erabilkera eta abar hartzen ditu oinarri. Bigarren tomoak ordea, hitzen eta adizkien zerrendak biltzen ditu, bakoitzari bere ohar bereziak eginaz. Tomo bakoitzak berari dagokion oinarritzko bibliografia daroa.

Holako lanik guti burutu da gure artean. Lehenago J. Haritschelharrek egin zigun holako zerbait Barkoxeko Etxahunen lanez. Bestela, lotsagarria bada ere, atzerritarrak izan bai dira gure autore zaharrak aztertzen gehien ahalegindu direnak.

Orain aurkeztu den hirugarren hau J. L. Orella-ren hitzaurrez dator. Etxepare poetaren garaiko Nafarroako giroa aztertzen du bertan. Eta, ondotik egilearen aintzin solasa.

Bernard Etxepareren liburu hau, edonork dakien bezala, ezagutzen den lehen liburu inprimatua da euskaraz, 1545. urtean Bordelen argitaratua. Etxepareren bizitzaz oso guti dakigu bere poema batean esaten duenez aparte. Ber berak «Mosen Bernat Etxeparare kantua» deitzen diona, autobiografia eraz egina da; benetan izugarria. Eihalarreko apezza izan zen, Beaumontarren aldekoa. Beraz, Gaztelako erregearen alde paratu zen Nafarroak bere erregetza galtzeko zorian agertu zenean eta honegatik presondegiratu zuen nafarren erregeak. Laurehun urtez geroztik ezta erraz orduko egintzak epaitzea. Baina Etxepareri inork ukatu ezinezkoa da bere euskaltzaletasuna, azken bi poemak lekuko.

Maiz, gure Etxepare, Hitako Artziprestearekin konparatua izan da, Patxik ongi dion bezala, biak apez eta Trento aurrekoak zirelako nonbait. Baina, elkarrekidetasunik baldin badute, garaiaगतik gehiago da. Gaiez eta bertsogintzaz badute desberdintasunik. Etxepare bera, Hitakoa baino gordinagoa da. Behar bada horregatik ez zen gelditu liburuaren ale soil bat besterik Trento ondorean. Oihenartek aipatzen duen bigarren argitalpenetik ale bat bera ere ez zaigu gelditu.

Bernard Etxeparek erabiltzen duen gai nagusia, emakumea da. Sarreran Kristau dotrina adierazi ondorean, amorezko kantak erabiliko ditu, zein emakumezko den Andra Maria Birjinari edo zein emaztearen faboreak goraipatzeko, maiz errepikatuz gizonarentzat ez dela emakumea bezalakorik. Hamaika poema sailetan gai hori adierazi ondorean dator bere buruari eskaintzen diona, azkenik euskararen ohorez Kontrapaz eta Sautrela agertuaz.

Hiru tomoen hitzaurreetan eta batipat lehenaren bi lehen kapituluetan, Altuna bera, poetaz eta haren lanez aritu zen. Oraingo honetan, hirugarrenean, Etxepareren *Linguae Vasconum primitiae*-ren lehen edizionetik han bertan dagoen bezala testu osoa, bertsorik bertso, jartzen du orrialde batean eta bestean hura bera gaur egungo ortografiaz, eta azpian oharrak. Ohar horietarako V. Stempf eta R. Lafon-en ikerketaz baliatu da gehien bat. Baina bi hoi en ikerketak guti ziren orain Altunak eskaintzen dizkigunen ondoan.

Altunaren eritziz, Etxepareren lana bera ezta egileagan bat batean sortutako poema lana, baizik herriagan lehendik zen tradizio zaharrago baten fruitua da. Hala erakusten bai du bere bertsogintza bikain bezain jatorrak.

Primicias de la lengua vasca

El viernes día 27, tuvo lugar la presentación de la obra *Linguae Vasconum primitiae* (Edición crítica) de Francisco M.ª Altuna, en el palacio de la Diputación de Guipúzcoa, con intervenciones de L. Villasanté, L. Michelena, L. Akesolo y el propio autor.

Esta edición crítica de la obra *Linguae Vasconum primitiae* de B. Dechepare es la tercera de la trilogía que viene a completar como resultado de cinco años de investigación sobre el primer autor conocido de la literatura vasca: Bernard Dechepare. Esta edición crítica ha salido a la luz en coedición entre la Real Academia de la Lengua Vasca - Euskaltzaindia y Mensajero, siendo el segundo volumen que Euskaltzaindia va publicando sobre clásicos vascos (Euskararen Lekukoak). Presenta, además del texto original con su grafía primitiva y la grafía moderna —a fin de facilitar su lectura a los no familiarizados con la grafía antigua— una copiosa serie de notas y comentarios de los aspectos más interesantes de la lengua, versificación y sintaxis del autor. Se trata, por ello, de un texto escolar de suma utilidad para cuantos hoy se afanan en profundizar sobre el pasado de nuestra lengua. Las numerosas observaciones y notas que René Lafon publicó con vistas a una futura edición crítica de la obra de Dechepare han tenido cabida en este libro, habiéndolas ampliado —aceptado o criticado, según el caso— el autor con otras muchas, fruto de su larga investigación.

La obra lleva un prólogo de José Luis de Orella y un prefacio del autor.

Dechepare, fue un poeta lírico y apasionado, con una fuerza extraordinaria que rara vez se vislumbra en la poesía eúskara, a decir de G. Reicher.

El primer volumen de la trilogía, es la tesis doctoral defendida por F. M. Altuna en la Universidad de Salamanca en marzo de 1978, sobre el tema: *La versificación de Dechepare: Métrica y pronunciación*; el segundo volumen: *Etxepareren Hiztegia. Lexicón Dechepariano*. Ambas obras vieron la luz el pasado año y que hoy se completa con el texto íntegro de Dechepare con anotaciones críticas.

1980-VI-30.

BIBLIA EUSKARAZ

Gipuzkoako Ebanjelismoa Ekinean delako mugimenduak, Donostiako Aurrezki Kutxaren laguntzaz, II. Biblia Astea ospatu du. Bost hitzaldi, antzerki bat eta Bibliaren argitalpen bereziz hornitutako erakusketa izan dira iragan asteko ekintza hoiek. Erakusketan, leku berezia izan du euskarazko sailak.

Izan ere, euskal literaturaren mugimenduan Biblia oso garrantzizkoa izan bait da. XVI. mendean, kalbindarrak, erreformak zekarren ekintzaz, Euskal Herrian errotu nahi izan zuten eta 1571an Testamendu Berria eta beste zenbait lan argitaratu zituzten, Joanes Leizarragak prestatutik. Ondorean katolikoek ekin zioten eta hontatik bizkortu zen euskarazko literatura.

Baina, euskaraz, Leizarragak itzulia ote zen Bibliako lehen lana? Ahoz aho bederen, herriak bazuen Bibliaren berri. Kanta zaharretan maiz erabiliak ziren Noe, Salomon, eta beste. Ipuietan ere bai. Baina, bereziki, Zuberoako pastoraletan aurkituko ditugu Moises, Josue, Abraham, Sodoma ta Gomorra, Haur prodigoa, Jondoni Joanez Batixta..., Piarres Lafittek Olabideren omenez egin zuen lan batean zion bezala.

Horregatik, ezta batere harritzekoa Artemós eta Sarratel jaunek beren *Diccionario histórico, cronológico, geográfico y universal de la Sagrada Biblia* (1788) deritzan obraren lehen tomoko 180. orrialdean Agoizko Tomás Fermin Arteta zenak zituen lan batzuk aipatzen ditu lekuko, Leizarragaren itzulpenekin ezer ikustekorik etzutenak. Xehetasunik ematen ez badu ere, esku-izkribu zaharrez ari zela esango genuke. Eta Beraskoitzeko Joanes Leizarragarena Bibliako Testamendu Berriaren lehen lan inprimatua da.

Leizarragaren lanak bere eragina izan zuen. Herri literaturan eta apaizen predikuetan lehengotik ezagutuko ziren Bibliaren parte asko. Baina, Trentoko Kontsilio hura erreformaren kontra altxa zenetik Bibliak leku guti izan zuen Europako mendebaldean.

XVIII. mendean Urte donibandarra anglikano bihurtu zen eta Ingalterrara alde egin behar izan zuen. Han, euskal gramatika eta hiztegi bat burutzeaz aparte Biblia itzuli zuen, baina oso geroztik Dodgson-en oharrez zati batzuk baizik ez ziren agertu. Garai berean itzuli zuen Haranederrek Testamendu Berria, baina ez zuen argirik ikusi 1855. urtera arte.

Historia Sakratu erara, 1775-77 urteetan Larregiren *Testamentu Zaharreko eta Berriko Historia* agertu zen, lapurteraz, lehenago K. de Royaumont-ek frantsezez egin zuenaren araura. Eta Juan Antonio Ubillos frantziskotarrak ere antzerako lanak egin zituen gipuzkeraz. Ber-

nardo Larreginarenen arabera, bertatik eratua, Lardizabalek eskaini zuen gipuzkeraz, 1855. urtean.

Esan beharra dago, 1828an, Gañdor idazleak Leizarragarena lapurteraz jarria argitaratu zuela Baionan.

Bibliak izan zituen eragozpenak ezagutzeko lan bikaina dugu George Borrow-ren *The Bible in Spain*, M. Azaña-k gaztelerara itzulia eta *La Biblia en España* izenburuarekin argitaratua. Liburu honek, berriki, Alianza Editorial-en zenbait argitalpen izan ditu eta merezi du ezagutzea. Gainera, Euskal Herriari buruzko kapitulu interesgarri bat ere badu.

Joan zen mendearen erdialdean, Luis Luziano Bonaparte printzeak gure hizkuntzaren ikerketetarako, gehien bat, Biblia hartu zuela oinarri, bere laguntzaileei honen zatiak itzuleraziz. Ekintza honek bizkortu zituen berriz Biblia lanak euskaraz. Argitalpen laburrak egiten zituen, baina gure herriko jakitun eta zenbait apez kezkatirendako aski izan zen.

Bere lanok ohar gabe argitaratzeaz izan zituen zenbait eragozpen. Esate baterako. Intxauspe zuberotarra ukatu zitzaion. Hala ere, honen zenbait lan jaso eta argitaratu zituen.

Bonaparte printzeak, 1856tik 1869ra bitartean, Bibliaren partee-kin 31 edizio eman zituen argitara Londres-en. Lan hauek, berak klasifikatutako zortzi euskalkietatik aparte zenbait azpieuskalki edo subdialektoetan ere bai. Biblia osorik J. Duvoisin kapitainak lapurterara itzulitakoa bakarrik argitaratu zuen. J. A. Uriarte frantziskotarrak gipuzkerara itzulia lehen partea baizik ez zen argitaratu. Beste lan asko bezala, argitaratu gabeak, hor daude gure Diputazioetako artxiboetan lo.

Duvoisin-en itzulpenetik hartua eta oharrak eginaz argitaratuak zituen 1898an Haristoy-k lau ebanjelioak.

Harrigarria baderitzagu ere, geroztik, katolikoen artean, Bibliarentzat idekitasun gehiago izan dela esan behar. Harrigarria, Kristogan sinestearen agiri oinarriak hor bertan daudenezkero, nola zitekean lehen-go hertsitasuna?

Olabide jesulaguna izan zen beste bultzatzaile bat gure mende honen hasieran, 1931an argitaratu zuen *Itun Berria* (Testamendu Berria). 1942an hil zelarik Biblia osoa itzulia utzi zuen eta Patxi Etxeberria andoaindarrak Bilboko El Mensajero-n argitaratu 1958. urtean. Olabide gasteiztarra zen. Euskaldun berri esan ohi denetakoa. Bere euskara go-gortxoia izan daiteke, baina bai aberatsa eta batez ere heladeratik (grekeratik) zehatz itzulia.

Olabideren Biblia osoak argia ikusi zuenetik hona, Testamentu Berriz edo honen zatiz, euskaraz argitaratuak, 42 titulu haina errejis-

tratuak dauzkat. Berriz, *Euskal Biblia* osorik, J. Kerexetaren bizkaierazkoa dugu, Bilboko Apezpikuteiak 1976an argitaratua, Jerusalemgoan oinarrituriko oharrez.

Aditzea dugunez, *Elizarteko Biblia* laster bukatzeko zorian omen da.

Erliziozko balioez gainera, hemendik ikus Biblia lanak zein garantzitsuak diren euskal literaturan. Gure idazlerik hoberenak izan dira itzulpenetan partaide; bestalde, euskalki guzietako agerpenak ditugu; eta, gainera, hizkerarik herrikoienetatik hasi eta garbikeriarik harrigarrienak aurki genezazke Biblia itzulpenotan.

La Biblia en vascuence

Acaba de celebrarse la II Semana de la Biblia en San Sebastián y con este motivo resalto la importancia de las traducciones bíblicas en la literatura vasca.

La primera edición del Nuevo Testamento en vascuence es de 1571, debido al calvinista J. de Leizarraga. Pero ¿fue ésta en realidad la primera traducción de la Biblia al euskara? Sí, como obra impresa, pero podían circular manuscritos, como dejan entrever Artemós y Sarratel en su Diccionario sobre la Biblia, basándose en una versión en poder de Tomás Fermín Arteta de Aoiz (Navarra).

La literatura popular nos ofrece algunos testimonios del conocimiento de la Biblia en el pueblo, como confirman el cancionero y las pastorales suletinas, más las predicaciones de los sacerdotes. La contrarreforma se cerró en banda en contra de la difusión de la Biblia y no conocería ni el mínimo de aperturismo hasta finales del siglo dieciocho. Pero aún a principios del diecinueve, sabemos por G. Borrow de las dificultades y resistencia en contra de la Sagrada Escritura, según describe en su interesante obra *La Biblia en España*.

Una adaptación del francés M. de Royaumont fue publicada en euskara por B. Larreguy a finales del s. XVIII. Algo similar hizo el guipuzcoano Ubillos. Pero antes, Haraneder tradujo el Nuevo Testamento, que no vería la luz hasta 1855. La misma fecha que Lardizábal publicara en guipuzcoano una obra basada en la de Larreguy. Pierre d'Urte, contemporáneo a Haraneder, cura de San Juan de Luz convertido al anglicanismo, tuvo que exiliarse e hizo, además de una gramática y un diccionario (este último aún sigue inédito en Oxford), una traducción de la Biblia, de la que existe una edición crítica de Dodgson.

Los trabajos del príncipe L. L. Bonaparte, a mediados del siglo

pasado, a pesar de sus limitadísimas ediciones, serían fundamentales para la difusión de la Biblia en el país vasco y para el enriquecimiento de la literatura euskara. Entre los años 1856 y 1869, el príncipe Bonaparte editó en Londres hasta 31 ediciones de diversas versiones de partes de la Biblia en todos los dialectos del idioma vasco.

Pero la primera Biblia completa se le debe a Duvoisin, en versión labortana según la Vulgata, realizada por encargo de L. L. Bonaparte y editada por éste en Londres entre los años 1859-65. Otra traducción completa fue llevada a cabo por Uriarte, pero ésta no vio la luz más que la primera parte, Génesis, Exodo y Levítico.

El principal fin que perseguía el príncipe era el lingüístico, y dentro de él el estudio interdialectal. Por esto, las versiones de sus colaboradores están exentas de notas. Años más tarde, basándose en la versión de Duvoisin, el también labortano Haristoy publicó los evangelios con notas adicionales.

El jesuita Olabide publicó el Nuevo Testamento, *Itun Berria*, en 1931, y a su fallecimiento en 1942 había dejado terminada la traducción completa de la Biblia, cotejada con la versión griega, y que fue publicada en 1958. Y desde esta fecha hasta hoy, tengo registrados hasta 42 títulos. De los cuales, 5 son el Nuevo Testamento, 8 los Salmos, y los demás, distintas partes del Nuevo Testamento. Obras de 16 traductores distintos, que algunos han vertido a sus respectivos dialectos y otros al literario común que sigue las normas de la unificación. Entre los mismos van incluidos los preparados para la infancia y juventud. Pero, entre los mismos descuella la versión completa en vizcaíno, debido a J. Querejeta.

Según noticias, se está terminando la nueva versión en colaboración entre católicos y reformistas, *Elizarteko Biblia*.

De todo ello se desprende la importancia de la Biblia en nuestra literatura. Pero, finalmente he de señalar, que por encima de toda tendencia o corriente lingüística, y aún al margen de los valores positivos de hablas cultas o populares, ahí se conserva su esencia que es la base de una importante religión que durante centurias ha predominado y ha marcado el concepto moral del occidente europeo; ahí tenemos la obra en sí como fruto de las experiencias humanas.

1980-II-25.

TESTU ZAHARRERI BEGIRA

Ez dakit herririk izango den munduan bertako hizkuntza baliatu nahiaz ibili eta bertako literatura zaharrari euskaldunok baino jaramon gutiago egin dionik. Behintzat, oso guti baliatu gara gure autore zaharrez. Orain, hutsarte hau betetzeko bideetatik abiatu gara la dirudi. Alde batetik Hordago argitaletxea klasikoen sailarekin eta bestetik Euskaltzaindia lekukoenekin, beren joera hau mantentzen baldin badute, urte guti barru bestelako ikuspegi batez begiratuko ditugu euskal literaturaren testu zaharrak.

Aipatzen dudan leluoen saila Apezetxeak ideki zuen Lizarraga Elkanokoaren azter-lanez. Testu zaharrak haintzat ez hartzearen adibide ederra dugu idazle nafar honen obra, gehiena esku-izkribuz zenbait liburu eta liburuxkatan Iruñako Mintegian gordeta. Baina, liburu itxiak ez dio inori ezer erakusten.

Lizarraga Elkanokoaren liburu argitara gabeak lehendik asko zirelarik, hara hor Fermin Ixurkok non aurkitu digun beste bat; Euskaltzaindiko azken batzarrean eman digun bedonen berri.

Badakigu garai batzuetako literatura ez dela irakurgai bezala hain atsegina, baina hala ere gure hizkuntza idatziaren lekuko da, garai ba-koitzeko giroaren adierazgarri. Beraz, gizarte historiaren lekuko.

Lizarraga Elkanokoa (1748-1835) eta Agirre Asteasukoa (1742-1823) garai eta giro berdineko autoreak ditugu. Jansenismo kutsua oraindik zeharo baztertu gabe zegoen garaikoak, baina Frantsiako iraultza eta hemengo kontrairaultzaren artean bizituak. Askorentzat euskaldunon hertsitasun eta konserbadore joeraren ondorioak dira. Garai berean inguruko herriak libreago izan balitz bezala. Baina Joxe Azurmendik ongi gogorazten digu bertsolaritzari buruz argitara berri duen lan batean (ikus *Jakin*, 14-15, 146. orrialdean) Agirre Asteasukoak dionaz: «Españaco legue aguintzen du, ez dezala inoro ere esan, ez cantatu itz desonesturic, ez gauaz, ez egunaz caleetan, placetan, eta bideetan, eun azote, eta urte betean deserituric vicitzeo penaren azpian». Egileak berak lege horren erreferentzia ere egiten digu. Edonork ikus dezakeanez, lege hori ez zen hemengo hertsitasunetik sortua; baina horren arabera aurkituko ditugu garai hartako elizgizonen lanak eta pekaturik gabe bizitzeko nola ibili behar zenaren exenpluak ordena berekoak ziren.

Hoiek, garaian garaiko era ulertuaz, orduko giroa erakusten diguten neurri berean gure historiako agiriak eskaintzen dizkigute eta hizkuntzaren erabilkerazko lekukotasuna ere bai. Exenplu on horietariko bat Ixurkok Lizarragaren lanean hatzeman, karramarroaren anekdota da.

Gauza bera, Agirre Asteasukoaren *Erakusaldia* deritzanaren II. to-moko hamaikagarren hitzaldian aurkituko dugu, txangurro izenez. Me-rezi du emen jasotzea. Hara:

«Changurrua da arrai chiqui itsusi bat, cearca baicic ez dabilena. Asi zan beñ umeari eracusten, nola ibilli bear zuen, eta esan cien: *nere umechoac, zabiltzate, ez zearca, baicic zucen*. Erantzun cioen umeac: *zoaz bada, ama, aurretik, eta jarraituco dizugu*». Eta, ondorean honako hau gehituko dio: «Au bera esango dioe umeac gurasoari, era-custen ezipadie obraz Ceruraco bidea».

Bere esanak, maiz, izugarriak dira eta mehatxurik harrigarrienak agertuko ditu. Baina ibilera txarrak non diren azaltzean garaiko herria-ren joerak salakuntzekin batean agertaraziz. Bere lehen liburua *Confesioco eta Comunioco Sacramentuen gañean Erakusaldia*, 1803an argi-taratu zen. Hemengo salakuntzarik handienak Ihauterieri buruzkoak di-ra. Hoien jatorriz eritzi ximple hau agertuz: «Jainco guezurrezco oeta-tic bi ciran Luperco eta Baco, eta oen onran eguiten cituen festac *Iñuterian*. Deitzen diogu onela urte berritic austerretarañoco demborari, eta beste lecu batzuetan deritza: *iñoteriac, iáuteriac, arratuzteac, zam-panzartac*» (ikus Laugarren partean Bederatzigarren Eracusaldia). Ihaute-riez zuen usteaz gainera noiztik norako aldia mugatzen zuen eta Eus-kalerrietako beste zenbait lekutako izenak gogoratzen dizkigu.

Urrengo, Agirre Asteasukoa, apostuz dirua jokatzearen kontra jar-dungo zaigu, naiz pilotaz edo naiz idi-probaz. Hala ere hau aitortuko digu: «Gure errietan jocoric egoquienac mutillentzat dira pillota, ba-lenca, bola edo birlac eta saltoa; baña onena pillota: ¡ojala utziaz ez-palijoaz mutillac joco au!». (Laugarren Partea. Laugarren Eracusaldia). Tarteko ematen dituen berri hoieri esker dakigu garai hartako herria-ren zaletasunak zer ziren. Batez ere kapitulu honetan ari da jokoari buruz eta esaldi hortan agertzen direnak baino gehiago ere badira. Gi-zarte ekonomiaren alderdikoak ere badira, harrokeria salatuz, Hiru-garren parteko Hamazazpigarren Erakusaldian, «bemallacoac, nor bi-tartecoac eta nor goiagocoac; badirudi, bazter gucietan aditzen dala ots bat, diona: *emen gucioc guera berdiñac*».

Frantsiako iraultzatik hurbil zen eta berdintasunaren kezka nabari herriagan. Baina ez ekonomiaren berdintasuna bakarrik, baizik bestela-korik ere bazen. Hau da, emakumezkoak gizonezkoak bezala jantzi nahia, lehengo esaldi hortatik aurreraxeago aurkituko dugunez: «Alare sa-rritan ecusten omen dira gaurco egunean bideetan emacumeac guizonen eran janciac: eta edoceñec dacus, ceñ ondoren charrac ecarri litzaquean erguelqueria onec, gure errietan zabalduco baliz».

Honela, garai hartako giroa estudiatzeko, tarteka marteka gauza

asko arkituko ditugu. Tolosako Ihauterien lehen berrietatik hasi, Ernioko erromeria, zezen korriden pasarteak eta abar, bere obra nagusia den *Jesu-Cristoc bere Elizari utzi ciozcan, zazpi sacramentuen gañean Eracusaldiac* deritzanean. Lan hauek egilea hil geroztik argitaratu ziren, Tolosan 1850. urtean.

Nere herkide euskaltzale bati literatura mota hauek adieraziz mintzatu nintzaion batean. Berak esaten zidan: «Hik ez badakit ere, pekatua hain gizatiarra delarik, eretan duk tentagarri eta maiz gustagarri».

Ez nuen izan hari Agirre Asteasukoaren lanak irakurrerazterik liburuko pasarte umoretsu hau kontatu arte. Gezurrezko konfezioari buruz hara zer dion *Eracusaldiac*-ren lehen tomoko 243. orrialdean: «Ostu omen zuan mutill batec antzumeren bat: galdetu cion confesoreac: *ostu dezu arcumeric?* Erantzun cion, ez *Jauna*. Eta ondoren omen cion: *arcumearen lecuan esan balit antzumea, galdua nintzan*».

«Horixe jatorra!» esanaz, eskuetatik kendu zidan liburua irakur zezan.

Oraín, herkide honi esker, bion artean Agirre Asteasukoagandik antologia baterako merezi duen zatia ere hautatua dugu, bere *Eracusal-di*-ren III. tomoko 248-250 orrialdeak dira, gure ustez, inoiz inori gure literaturaren antologia on bat egitea bururatzen bazaio.

Ojeando viejos textos

Pocos pueblos habrá en la tierra que, queriendo valorar sus propia lengua, no sepan apreciar la literatura de sus escritores del pasado. Ahora parece que vamos tomando conciencia de ella. Hordago Ediciones, con su colección de clásicos, por un lado y Euskaltzaindia, con la nueva colección de ediciones críticas de viejos autores, por otro, pueden hacer una buena labor para una mejor difusión de la literatura del vascuence.

Uno de los mejores autores guipuzcoanos, por su estilo, es sin duda Juan Bautista Aguirre, natural y párroco de Asteasu. Lo que ocurre es que le tocó vivir una de las épocas más represivas de la historia, entre la revolución francesa y el último período del absolutismo, que llevaba consigo la influencia jansenista y de la legislación de la época con unas perspectivas tenebrosas. En sus pláticas denuncia las malas costumbres del carnaval, de las romerías y los juegos donde se hacían apuestas. También vigila la indumentaria de sus coterráneos, y a través de sus acusaciones contra las malas costumbres y los buenos

consejos para llevar una vida cristiana, Aguirre va mostrando los conceptos morales de la época, los diversos juegos y modos de vida, que constituyen los valores testimoniales de la historia.

En resumen, las obras de este autor, y otros de su época, además de su valor lingüístico, aportan un material de interés para la historia y la etnografía. Ahí nos queda aún un inmenso pozo para seguir indagando.

1980-VI-16.

AZKUE ZENAREN ARDI GALDUAK

Azkueren zenbait lan, aspalditik aitua zeudenak, makinatxobat kostatu zitzaidan banan-bana han eta hemen aurkitzea, artalde sakabana-tuaren ardi galduak balira bezala.

Gure herriko gauzetaz zerbait jakin nahiak mugitu ninduen beharrezko iduritzen zitzaizkidan liburu garesti haien atzetik ibiltzea. Liburu garestia izan ere, bilatzea hainbeste kostatu zitzaizkidan haiek. Boltsillotik ere bai franko, Donostia eta Bilboko bibliotekak horren urruti izatearren, beharrezko nituen Azkueren zenbait liburu jakingarriz jabetzea.

Orduan, ames bat uste nuen *Hiztegiaren* bi tomoak aurkitzea eta *Euskalerriaren Yakintza*-ren lehenengo liburua, ahitua, nekez aurkitu nuen Madrilgo Marroles liburu-dendan. Hura osatu ondoren, *Morfología vasca* nuen beste ardi galdu estimagarri bat edonondik aurkitu behar nuen. Kaxkagorregia naiz ni behin bururatutakoa ez lortzeko. 1955-garren urteko otsailean, Antonio Guzmán-ek, Madrilatik hau ere, korreoz bialdu zidan. Eskuratu nuenean ohartu nintzen: aurreko orri batean, Azkue beraren eskutikako letraz, eskaintza zuela: «A mi carísimo amigo Pepín Villalonga, Jefe de la Acción Jurídica del Instituto Internacional de Cooperación Intelectual. Resurrección María de Azkue. Bilbao, 28-X-1925». Nonbait «carísimo amigo» haren ondorengo batek merke saldu zuen. Hau izaten da azkenerako liburuaren burubidea. Baina, dena dela, *Morfología* etxean neukan. Nere esparruan.

Hasiera batean, zer pentsatu behar nuen, billa nenbilen ardi galdu hauen bidez Azkue bera hurbilago aurkitu behar nuela, bere pena eta pozen sentipenez. Baina, horrela zen. Liburu bakoitzak mezu berri bat zekarkidan.

T. Aranzadi, R. M. Azkue eta A. Donostia. Bergaran 1930ean.

Cancionero popular vasco-k ez zitzaidan horrenbeste lan eman. Eta aurkitu nuen aleak bere eskuz zuzenketak eginak zituen.

Euskal izkindea, gazterik egin zuen pekatu hartatik (berak horrela aitortua) hasi eta *Hiztegiaren* bi tomoak arte, urteak eramane nituen ardi galduok biltzen.

Beharrezkoenekin jabetu nintzanean, nerekautean esan nuen, orain-
ezkero, hainbeste ardi galdu batu ondoren, bilketaren irudigarri besterik ez bada ere, *Ardi galdua* izeneko eleberria ere aurkitu behar dut. Azkue-ren literatura era hain atsegin ez banuen ere, merezi zuen. Nere esparrura sartu nuen artalde haretan, ez bai zen itxura *Ardi galdua* falta izatea.

Zorioneko azken «ardi galdua», era bitatik. Egun batean, Mante-
rola liburu-dendako baztartxo batean zegoen «beeka!» balego bezala. Eta, ezin ba utzi. Hartu eta esparrura eramane nuen, bere artaldearekin elkartzera.

Egun batzuk barru, irakurtzeko hartu nuenean, ohartu nintzen Jose Maria Zuazti Leaburuko erretoreari eskeinia zegola, 1918-garren urtean. Beste zenbait ardi galduk bezala, harek ere bazuen bere jabe edo ugazabaren marka. Baina gero, irakurtzen niharduela, orritarte batean korreozko txartel bat aurkitu nuen Azkuek Zuaztiri egina, ardiaren kaparra balitza bezala, eta hau jartzen zuen:

«Bilbotik, 31-XII-1918.

Adiskide maitea: Zure eskutitza artu nuen. Egunean berean bidali nizkizun 200 *Ardi...* (artalde osoa). Mila esker. Peseta binan saltzen ditugu edo, zeatzago, eztitugu saltzen. Eztet inor nere ondoan salerozle - sudurdunik. Nerau, neronez, utsa naiz onelako gauzetarako. Eztet, Bilbon izan ezik, inun saltzen jarri. Donostian ta beste uri anditxoenentan norbait balitz, euneko onenbesteko bat duela, zeregin au artu nai lukeana, ni pozik eta lasai. Gorantzi aundiak eta ugari *Eztu balio*-ri. Beste orrelako zerbait darabilt esku-artean. Udararte gaitz izango da ni orreruntz joan al izatea. *Astun*-en berririk eztet. Zurea. R.».

Azkue beraren eskuz idatzia da.

Bertan ematen du artalde osoaren berri eta baita euskararen zauritzarena ere. «Milla urte ígaro ta ura bere bidean...» Hori da euskararen gaitz nagusia.

Nortzuk ote ziren *Eztu balio* eta *Astun*? Biak ote ditu soinean gute literaturak? Ez nuke ezetzik esango.

Baina, Azkueren aurrera jokatzeko indarra ere hor agiri da. Euskararen alorrean lanik gehien zuan gizona. Lan sakona eta zabala. Beste edonongo herrian egin balu askozaz ere gehiago baliatuko zena. Nerekin dudane, bere eskuz egindako korreo txartel honek gauza asko

adierazten ditu. Pitxi estimagarri bezala dut. Beste herri batean bere mailako lana egin duen batena balitza, autografozko txartel hau, kolekzioginentzat asko balioko zuen. Bere lanak bezala. Baina, hemengoa denez, azalean duen errege-dun seiloak askoz gehiago balio du filateliarako.

Hau ere bada izatekoa!

Las ovejas descarriadas del difunto Azkue

En mi mocedad, época de posguerra, me interesé por los estudios vascos, convencido de que difícilmente podía comprender la sociedad universal sin conocer la propia cultura tradicional de donde habitaba. Pero la distancia que me separaba de Eibar a las capitales de Guipúzcoa y Vizcaya para poder frecuentar las bibliotecas donde pudiera consultar el material que necesitaba, me obligó a invertir mis pequeños ahorros, lo que me suponía grandes sacrificios, en la compra de libros. Naturalmente se trataba de libros viejos o editados antes de la guerra, puesto que en aquellas fechas eran rarísimas las ediciones sobre temas vascos.

En el texto en vascuence, cuento la parte anecdótica de la tan paciente como pertinaz labor de búsqueda de las principales obras de Resurrección María de Azkue, indispensables para el conocimiento de la lengua y del folklore, en su buen sentido etnográfico.

Juan Arbelaiz, de la Librería Manterola, a quien me presentó Jon Etxaide, se portó como un gran caballero prestándome su colaboración y proporcionándome libros en condiciones favorables, hasta vendiéndome a precios más bajos algunas obras solicitadas desde el extranjero, por considerar un deber patriótico que las obras agotadas y buscadas quedaran en el propio país. Así fue, entre otros, el caso de los dos tomos del Diccionario Trilingüe.

La procedencia de las obras en aquella época, más que de las ventas de bibliotecas viejas, era de la expoliación y de las requisas, pero también de purgas depuratorias de algunas bibliotecas públicas. Muchas obras llevaban el sello de propiedad, en algunos casos hasta exlibris, y también dedicatorias del autor. En Madrid encontré un ejemplar de la *Morfología Vasca*, dedicada por Azkue a su «carísimo amigo» José Villalonga que, en la década del veinte, ocupaba el cargo de Jefe de la Acción Jurídica del Instituto Internacional de Cooperación intelectual, y que en la fecha de mi compra, 1955, se hallaba exiliado, él y su acción institucional.

La búsqueda del primer tomo de *Euskalerriaren Yakintza* y el completar los cuadernos del *Cancionero popular*, constituyeron un largo proceso. Nunca perdía la esperanza de lo que perseguía y, por supuesto, tampoco el buen humor, que también hacía falta. Cuando llegué a completar las principales obras de Azkue, me empeñé en cerrar aquel ciclo, a modo de colofón, con su novela *Ardi galdua* (La oveja descarriada), porque así se me figuraron aquellas piezas tan raras como preciadas. Cuál no sería mi sorpresa al encontrarme dentro del libro, dedicado a J. M. Zuazti, cura de Leaburu, una tarjeta manuscrita en la que Azkue habla de las desdichas de la distribución de su novela en euskara, y, a la vez, envía sus saludos a dos individuos motejados con analogías a su penosa labor de divulgación de la literatura en vascuence.

En un país normal, una tarjeta manuscrita de una personalidad como Azkue, que era toda una institución lingüística y folklórica, hubiera tenido un valor incalculable; pero en el nuestro, donde se ha tratado de ignorar la cultura autóctona, sólo puede tenerlo para las colecciones filatélicas por el sello que contiene dicha tarjeta.

1979-IX-10.

BEHARREZKO BIBLIOGRAFIA

Euskal Herrian, bertako Unibertsitate, mintegi eta erakunderik ezaren ondorioz, kultur gaietan zerbait jakin nahirik edo zerbait landu nahirik abiatu ginen guziori gertatu zaigu eginalak egin ondorean, inoiz landatuko alorrak uste gabeen berriz lantzen aritzea eta indarrok hutsean gelditzea. Hasiera bateko ekintzetan maizenik gertatu zaigu alperrikako lanak egitea, lehendik eginak zeudenez. Gure mundua hain handia ez delarik ere holako gauzak gertatu zaizkigu.

Hori da gerraondoko lehen urteetan Jon Bilbaori gertatu zitzaiona ere. Eta, egiten ari zena egina zegoela ohartzen zen neurrian jabetu zen euskal gaien bibliografia handi eta zabal baten beharrez. Kontuan hartu zituen Allende Salazar, J. Vinson eta G. Sorarrainen bibliografia lanak eta hauek oinarritzat harturik eta geroztik argitaratutako lan pila bat bildurik Lapurdiko Sarara jo zuen bizpahiru urtetan *Eusko Bibliografia* zabal eta zehatz bat burutzeko asmoz. Gaietan sakonduala urteak luzatu ziren eta, ondorioz, ekinaldi batean egitekoak bere etenaldiak ezagutu zituenez gura baino atzerapen gehiago izan zuen. Lanaren egi-

tura bera ere ez zitzaion iduritu aurreko haiek bezala eratzea liburu bakoitzari fitxa soil bat idekiz. Bestalde, aldizkarietako lanak ere bildu nahi zituen; behinik-pehin kultur aldizkarietakoak. Lan guziok egileen deitura ordenaz emateaz gainera, gaietan ez ezik tokian tokiko ordenamenduz ere agertzea iduritu zitzaion, horrela egile eta gaiez aparte hiri edo herri bakoitzak bere bereizketa izan zezan, edozein ikertzaile edo jakin nahidunari aukera guziak eskainiduz. Era hortara, urteen luzapenez, bizpahiruan burutzeko zenak hogetahamar urteko iraupena eza-gutu du.

Bitartean ordenadore elektronikoak agertu ziren eta hoi-en laguntzaz aukera hobeak eza-gutu ditu lana inprimategiratzear.

Esan beharra dago, historiari zor diogunez, duela hamaseiren bat urte, lana inprimategiratzeko aukera eskaini zitzaiola Instituto de Cultura Hispánica delakoaren babespean, baina zentsurak Sabino Arana eta bere lan guziak kentzera behartzen zuela obra argitaratuko bazen. Orduan, Jon Bilbao, arrazoi handiz, nahiago izan zuen denbora hobeeri itxaro. Bere lana ideologia guzien gainetik zegoan zerbait bai zen.

Azkenean, prentsaren lege berriak zirrikitu bat ideki zion, alde zurretiko zentsura kentzen zuelarik eta lan bat publikatu ondorean bahitutakoaren alde legezko eskabidea egiteko eskubideak eman. Hala ere harriskugarria zen, baina Añamendi Argitaldaria prestatu zen argitaratze lana aurrera eramateaz eta 1970ean plazaratu zuen *Eusko Bibliographia*-ren lehen tomoa eta igazko urtearen bukaeran zortzigarrena; aurtan zabaldu dena.

Orain, euskal gaiez zerbaiten diharduenarentzat edo nahiz kuriosidade hutsez zerbait jakin nahi duenarentzat hor dugu prest, eta seriozki euskal kulturaren zerbait egin nahi duten guziei beharrezkoa zaie obra honen orrialdeetara iturri bila edo zehaztasun bila joatea.

Inprimategiak sortzetik hasi eta 1960. urtera artekoa biltzen du eta zortzigarren tomo berean hasten du 1961etik 1975erako eraskina. Hondorengo tomoetan 1975. urtera artekoa osatuko duena. Geroan, bost urtetik bost urtera osatuaz jarraitzeko asmoa du.

Otoi: Bibliografia hau behar bezala erabili nahi duenak, ahalden probetxurik handiena ateratzeko, beharrezko du lehen tomoak daroan hitzaurrea irakurtzea, nola maniatu behar duenaren ohar eta adierazpenak dituelako.

Egilea, Jon Bilbao, bere lan gotor honegatik guzior errespetua irabazi duen gizona da. Eta, bera ta bere lan honen balioaz gehien balia-tu dena Nevadako Reno Unibertsitatea izan da, Euskalerriko Ikaskuntzen Bibliografia saila sortuaz. Sail honek daroa han bertan jarri duten

euskal gaien biblioteka eta agirien gordailu ardura eta euskal jakintzen programaketena.

Hil honen lehen egunetan Durangon Gerediaga Elkarteak eraturik egiten den disko eta liburu azokan, obra aurtan burutua agertu denez, urtean zehar euskal gaietaz argitaratu den libururik onenaren saria eramandu. Gure ustez, inork merezimendurik izatekotan, obra honek ondo merezia zuen holako sari bat.

Una bibliografía imprescindible

A primeros de año, salió a la luz el último tomo de *Eusko Bibliographia* de Jon Bilbao, obra que recoge por orden de autores, materias y lugares, los trabajos impresos de temática vasca, desde que la imprenta hizo su aparición hasta el año 1960. Y digo el último tomo, sin ser el definitivo de la obra porque viene a completar ese corpus general básico y da comienzo a los apéndices quinquenales que mantendrán la actualización en lo sucesivo. De hecho, el octavo de los voluminosos tomos que ha ido publicando la Editorial Añamendi de San Sebastián, culmina la gran obra básica. La efemérides ha sido motivo para que mereciera este año el primer galardón como la obra más importante de tema vasco en la Feria de Disco y Libro que anualmente viene celebrándose en Durango bajo la organización de la Asociación Guerediaga.

Jon Bilbao, que nació en Cayey (Puerto Rico) en 1914, estudió en Bilbao y Madrid bachillerato y Filosofía y Letras para terminar en la Universidad de Columbia, donde preparó la licenciatura. Primero hizo algunas investigaciones en el Oeste americano sobre la presencia de los vascos en aquellas latitudes. En su trabajo tuvo la sensación de que podía estar realizando algo que otros habrían hecho anteriormente. De ahí se percató de la necesidad de una bibliografía completa y actualizada sobre lo que habían hecho hasta finales del pasado siglo Allende Salazar, J. Vinson, G. Sorarrain y otros, pero extendiendo dicho trabajo a los publicados en revistas. Recopiló todo el material que pudo y, con ánimo de arremeter y tal vez finalizar el trabajo, se retiró a Sara en 1947. Pero el trabajo que se traía entre manos y la pulcritud con que quería llevarlo, resultó ser más denso y extenso en volúmenes y tiempo.

Su especialización en el tema le llevó a crear y ocupar el cargo de Bibliógrafo de Estudios Vascos de la Universidad de Reno (Nevada). En dicho centro tiene establecido su banco de datos, valiéndose de

ordenadores, y cada cinco años volverá con nuevo repertorio acumulativo de temática vasca, para su actualización.

La consulta de su obra, sobre cualquier tema del país, viene a ser imprescindible para todo investigador.

1979-XI-19.

IPUINEN EREMUA (I)

Ipuiak, gehienetan, gizonaren amets beharrak eraginik, irudimezko jolasketa besterik ez dira. Aintzinako gizaldietan premiatzko une berezi bat betetzen zuten gizonaren bizitzan, baina bereziki haurren eta gaztetxoen bizitzan. Bizimodu berrian ordea, ez dago afalondoko solasaldirik; irratia eta telebista etxebarnan direlarik, hoiek jan diote supazter txokoari eta mahain-inguruari lekua.

Oraindik orain, irakurgai bereziak nahi dituenarentzat badute beren balioa. Baita ere ikertu nahi dutenentzat ere. Eta, inoiz gure herrian bere jabetasunezko normalizapenik lortzen baldin bada, bildurik dauzka-gunetara jo beharko da irratsaioak edo filme laburrak egiteko berbertako gaiak hartu nahi badira.

Lehengo denboretan, gizon ikasien kultura eta herriarena elkarren arteko lotura gabe egon ziren historian zehar, baina gaur egungo giroa ezta horrela. Gaur, haintzakotzak hartzen dira, herri xeheak ahoz aho erabiliak, aspaldiko denboretatik heldu zaizkigunak ere. Euskal literatura beraren barnean ere hori nabari da. 1974. urteko produkzioari buruz idatzi nuean (ikus «Gogoz» liburua, 290 orr.) hala agertu bai nuen. Gainera, urte berean, berrogetaka liburu eta liburuxka argitaratu ziren euskaraz, batzuk elezahar bilduak, beste batzuk zitu berriak eta beste asko itzuliak.

Hortik ikus dezakegu oraindik orain ere ipuinen eremuak baduela zer ikustekorik gure gizartean. Baina, bestalde, asko baderitzagu ere, ez dira haur euskaldunen egarria asetzeko haina.

Pierres Lafittek esango digu ikertzaileak baduela nondik bildu eta *corpus* osatu bat nondik burutu. Mende batet'erdian lan asko egina da hortaz, besteak beste R. M. Azkue eta J. M. Barandiarán buru direla.

Ikastoletarako irakurgaiak beharrez, Azkueren bildumatik hautatuaz eta zenbait ohar eginaz, neronek argitaratu nuen «Aintziñako ipuiñak» (1968), eta lehenago Euskaltzaindiak berak, A. Irigarayren hauta-

penez eta oharpenez, Barandiaranen bildumetatik «Euskalerriko ipuiñak» (1957). Baina hauek aspaldi ahitu ziren.

Ipuigile edo ipuin eratzaile bikainik izan dugu gure idazle ikasien artean: Bizenta Mogel, A. Pascual Iturriaga, Artxu, J. B. Elizanburu, G. Adema, Kirikiño, Barbier, Oxobi, Urruzuno, Marie Ariztia eta abarrez gainera gure egunotako Julene Azpeitia, N. Etxaniz, L. Iriondo, Bitaño, Satrustegi, Andu eta abar.

Bilduak eta asmatuak, hamabi mila ipuin ba omen euskal literaturan, P. Lafitteren ustez.

Euskarara itzuliak diren autore klasiko eta berrien artean badira anitz. Ikus nere «Escritores euskéricos» (1968) liburuaren 179-183 orrialdeak. Adibidez, Esopo, Grimm anaiak, della Croce, O. Wilde, Hoffman, Schmid, Svenson, Andersen, Saint-Exupéry, Sayrach, Hergé, Greg, e.ab.

Gure barnetik haurrentzako ipuinak berritzeaz, lan ederrik egin digute A. Lertxundi «Andu», Lurdes Iriondo, Bitaño Satrustegi eta bestek. Hala ere, egitekorik badugu ipuinen eremu honetan. Egin denez eta egin lezakeanez liburu oso bat idaztekoa da.

Gai hontaz bada Piarres Lafitteren txosten bat, «Euskal-Ipuinak» deritzana (ikus Euskera, XVIII, 1973, 160-166) eta han ematen ditu ikertu nahi duenarentzat materialak non aurkitu ez ezik baita euskal-ipuinak nola berezi, beren nondikakoa eta itxuren jatortasunaren berri ere.

Bere klasifikatzeaz, bost motatako ipuiak daude Euskal-Herrian: paganoak, basa-giristinoak, basa-ixtoriak, amets hutsezkoak eta irri solasak. Eta hoietako zati bakoitzak ba omen du kapitulu andana bat.

Berak ongi dionez: ipuin paganoetan euskal mitologiako izaiteek balukete, zoinek bere kapituluak: bai lamiek, bai Marik, bai hunen semeek, bai basa jaunandereek, bai bertzeek.

Gisa berean, Kapitulu bana basa-giristinoetan hartze lukete Testamentu zaharrak, Testamentu berriak eta Sainduen bizitzak. euskal-ipuinek eratxiki deitzen sineskerien eta mirakulukerien gatik.

Basa-ixtorioak ere baluke zombait kapituluren betetzekoa, dakigularik nola egiazko gertakariak jendeen oroitzapenetan ezinago aldatzen diren: aditzekoak dira gure kondatzaileen ahotik, ez bakarrik erromatarren aroko pasakizuna, baina aro berrikoak! Aipa dezadan Zesar, ala Karloman, ala Santxo Azkarra, ala Napoleon, ala Hitler, ez duzue aire asmatzen ahal zer berri harrigarriak aterako dauzkitzueten! Hori esaten digu Lafittek. Eta, ondorean, ofizioako banaketa bat ere egingo digu.

Ipuin horiek nondik atera ditugun? Aspaldidanik eskualde guzietan dabiltzanak dira eta maiz ezta erraz jakitekoa zein nongoa den.

Nikolas Alzola «Bitaño».
G. Montes Iturrioz-en irudian.

Argudio honen adibideak aurkitu genezazke *Encyclopedie de la Pléiade* deritzanaren hiru tomoetan. Axularrek itzala galdu zuela deabruaren atzapparretan utzirik? Alemanek eta italioek gauza bera kontatzen dute beste zenbaitez, baina geroztik Atarrabioren aintzinagoa aurkitu dugu hemen bertan; zeruan zaldiz sartu zenaren ipuina ezagutua da Errusian ere, eta gauza bera gertatzen zaigu beste zenbaitekin ere.

Euskal-ipuinen zenbait itxura aztertzen ditu azkenez, gure La-fittek. Moldatzeari buruzko ohitura bereziak: Hasieran eta bukaeran esaldi jakinak dira; ipuin tartean klixe ezagun batzuk erabiltzen dira, epeak ere gisa berezi batez markatzen dira; azkenik, ororen buruan gure ipuinek zer salatzen diguten gure aintzinekoen gogoeraz.

Ipuien eremu zabal honetan badira asmagarriak, lazgarriak, altsagarriak eta jostagarriak. Irratsaioetarako eta filmeetarako gaiak behar dituenak badu hor zer hautatu. Lanok burutuaz, egin dezagun bide bat irratiz edo telebistaz euskaldun sukaldeetara arbasoen literatur sustraitakoa, eta euskaraz, igor ditzagun.

Lehen hala bazan, sartu dadila kalabazan.

En el área de los cuentos (I)

El presente artículo trata de ofrecer una información muy generalizada sobre los cuentos infantiles vascos. En otra ocasión espero seguir sobre algunos aspectos de los mismos.

Los niños poseen una capacidad devoradora para los cuentos. No hay forma de saciarles con los mismos y por esto es un género al que debemos prestar especial atención.

En 1974, entre libros y cuadernos, originales y traducidos, recuerdo que venían a sumar más de cuarenta títulos en vascuence. Que constituye una cifra importante. Muchas de estas publicaciones vieron la luz artísticamente ilustradas. En ocasiones, esto gravaba sobre los bolsillos de los niños o de sus padres y dificultaba el acceso a muchas familias. Dichoso sea el día en que los niños puedan leer de su literatura favorita sin las trabas económicas. Y ésta es una de las necesidades sociales a cubrir por los órganos oficiales a través de centros para la infancia.

Uno de los aciertos, en los años que rondaron al que me refiero, fueron las publicaciones de los cuadernos de cuentos con «comíc» que salieron de algunas ikastolas. ¿Es que, hoy no hay quien impulse?

Las buenas tradiciones hay que mantenerlas actualizando. Y, aquellos cuentos populares, transmitidos oralmente, se merecen un trata-

miento especial para ser recuperados o sobre los mismos crear nuevos. Los cuentos transmitidos durante centurias han sufrido todas las pruebas de los gustos o sentimientos de los seres humanos, tuvieron su éxito y cumplieron con su cometido social en las tertulias del hogar y en las jornadas de los trabajos manuales o artesanales, así como en los ratos de asueto. Muchas veces dando rienda suelta a la imaginación y a la fantasía, narrando sucesos o hechos legendarios. Pues el misterio los hace más atrayentes.

Hace ocho años, Pierre Lafitte, presentó un informe a la Academia, sobre los cuentos populares. El calculaba en unos doce mil cuentos los recogidos del acervo cultural vasco. Si bien, aclaraba, que muchos de ellos eran muy flojos y, otros, sería muy difícil averiguar si son originalmente vascos. Muchos cuentos, con sus variantes, están muy extendidos por otros lugares de Europa y para la orientación de los interesados en la investigación anotaba la consulta de la *Encyclopedie de la Pléiade*.

Los cuentos vascos, tras clasificar en cinco grupos que a su vez se dividirían en tendencias épicas, trágicas, terroríficas, humorísticas, etc. Dentro de los mismos tendrán un adecuado marco o espacio los oficios y personajes históricos.

Observaba las peculiaridades más acusadas de nuestra narrativa popular en los modos del comienzo y fin, clichés a utilizar dentro de las narraciones, cadencias y las particularidades que en definitiva vienen a acusar más a nuestros cuentos. Escuetamente, marcaba unas ideas básicas para ir formando el *corpus* e insinuar las líneas a seguir en futuras investigaciones. También aportaba una relación de autores que han trabajado en la recopilación, donde descuellan Barandiarán y Azkue, y otros más que se han dedicado a la creación a partir de la tradición popular. Dicho informe fue publicado en la revista Euskera (tomo XVIII, 1973, páginas 160-166).

En los cuentos populares disponemos de un buen material donde basarse para la confección de guiones radiofónicos y cinematográficos.

1979-VI-25.

IPUINEN EREMUA (II)

Euskalerriko ipuin zaharrak, belaunik belaun datozenak, heuren zahartasun guztian, beti berri direnak. Zahartzaroan aurrera doazen

atso-aguretzat haultzaroko oroitzapenez beterik eta haultzaroan bizi direnei misteriozko mundu bat idekiaz. Beti zahar baina beti berri. Horrela aitortu nuen duela hamaika urte Azkuen bildumatik hautatuz hornitu nuen «Aintzinako ipuinak» irakurleari hitzaurrez aurkeztean.

Oihenart izan zen gure lehen folklore biltzailea, hamazazpigarren mendearen lehen partean. Baina gai hontan aski sistematikoki aritu zen lehenengokoa Iztueta (1767-1845) izan zen. Honen ondorean etorri ziren Webster, Vinson eta gainerako atzeritarak eta gure mendearen lehen partean burutuko zuten, hainbeste aldiz aipatuarren, inoiz ere aski goraipatu ezinezko diren Azkue eta Barandiaranek.

Gure ipuien sustraiak ezagutzeko lanak ere badira, eta hauen artean aipamen berezi bat merezi du Martin Etxeberriaren «Euskaldunen ipuin harrigarriak» deritzan liburuak. 1973. urtean Jakin liburu sortan argitaratua.

Ipui asko, mitologiakoak bereziki, sineskera zaharretako zentzu-nean oinarritzen dira, lehenagoko erligio eta gizarteen pentsa moldeetan eta, inoiz, horregatik egiten zaizkigu hain ulerkaitzak. G. Dumézil-ek zionez: Auzoz-auzo mundu zaharra estali duten ipuinen sorrera auzi eztabaidatu bat da, askatu ezina behar bada.

Bizenta Mogelek Esopo-ren alegiak eskaintzean, «Ipui onak» (1804), liburuaren hitzaurrean, arlotetzat gutietsi zituen Peru ta Mariaren ipuinak. Azkue berak ere ezagutu zituen ipui hauek, baina ez zituen maite. Bi baizik ez dira ageri bere bilduman, «beste guziak aurkeritxoak baizik etziran» esanez. Baina haurrentzat «haurkeritxoak» ere atseginak dira. Haurrak bere irudimenezko mundua bizi bai du. Horrelako ipuinez, Peru ta Mariarenekin, Teri Ibarrola aulestiarrak bi diska argitaratu zituen Columbia etxearen bidez, duela dozenaren bat urte, eta haur euskaldunek harrera ona egin zioten. Merezi lukete berriz argitaratzea.

Dena dela, haurrak haur, heurak dira, ez beste, gogozko eta irudimenezko lanen kritikorik onenak. Eta inoiz ez dira konformatuko joera edo mota berezi bateko ipuinekin. Beren ames beharrak ez du mugarik. Honegatik, behin eta berriz esango dut haurren literaturaz dugun bete beharra zein garrantzi handikoa den, komikatik hasi eta harrigarriak arte. Bildurik dauzkagunak estudiatu, hautapenezko bildumak argitaratu, edo beretan oinarriturik berriak sortu.

Hontaz, *Irakur* deritzan liburuekin lan ederra egin digu A. Lertxundik. Lehengo ohiturazkoetan oinarriturik, adibidez, berriak sortzeaz ere bai Bitaño eta Lurdes Iriondok.

Gure literaturan izango ditugu hutsune handiak ere, baina ipuien

eremua aski abertsa dugu. Eta, bera ezagutarazi eta bertatik kimu berriak sortzea da gure egitekoetarik bat.

Igaz, Madrid-en, Txekoslovakiarren Enbaxadako lehen idazkari den J. Hadler jaunak galdetu zidanean ia gure hizkuntzan zer literatura mota genuen; laburki adierazi nion berandu hasi ginela idazten. Gure lehen liburu inprimatua 1545ekoa zela eta 1571.ean argitaratu zela Testamentu Berria euskaraz. Baina, hasiera hau, itxuraz, aski aberats agertuarren eta geroztiko mendeetan landuaz etorri, egiazko kultur literaturaren mugimendurik ez zela loratu hemeretzigarren mendearen azken partera arte. Hala ere, herri literatura aberats baten jabe ginela. Euskalerriaren sorkaldean erdiarotik zetorkigun pastoralak, herri antzerki bezala, oraindik irauntzen dutela. Horrez gainera, herri literaturan genuen gauzarik bereziena bertsolaritza zela, doinu jakin baten laguntzaz poesiaren neurri, puntu eta gaineroko baldintzak legez beteaz bat-bateko bertsoz gaiak betetzen dituztela. Fenomeno interesgarritzat jotzen zuen hau. Baina, azkenik, gure ipuinen eremua adieraztean, gauza bitxitzat agertu nion alegietako abere hizlariekin gertatzen zaiguna. Hauetan, klasikoetatik apartekoak ere aurkitzen direnez. Eta hauen arrazoia, zera dela, hemen bertan sortuak izatea edo hizkuntza zaharrak bere baitan gordea izatea, inguruko hizkuntza senideak galduz gero. Honegatik, zenbait ipuini kidesasunik arkitzekotan hinduen *Panchatantra* eta *Hitopadesa* deritzan ipuin sailetara jo behar dugula.

Honek piztu zuen txekoaren jakin nahizko kezka. Orduan aitortu bai zidan, bera Hindu jakintzetan espezializatua zenez, hauek jakitean, emozioz betetzen zela gure herri literaturaz. Honek, beste gabe, gure hizkuntzaren bizitzaz, iraupenez eta indartzez daroazkigun borrokak ongi justifikatuak direla.

Egia esan ikerketa zehatzagoen premiaz gaude, arestian aipatu dudan Martin Etxeberriarena bezalakoak, edo J. Caro Barojak «Algunos mitos españoles y otros ensayos» (1944) liburuan agertu zituen saiaeren gisa alegietan ere egin beharra. Horrela, gure jatorrizkoen ikusmolde sakonagoa izango genuke eta, era berean, mendeak zehar gure haurren gogozkoak zertzuk izan diren ezagutzeaz bertako psikologia hobeto ezagutzen lagundu.

Orduan, alegietan oinarriturik era berritzeak lortzea izango genuke beste eginkizun bat.

Alegien literatura, zoritxarrez, eskoletatik kendu bazuten ere, ez pentsa baliorik gabeko gauza baten baztarte izan denik. Alegiak bere teknika zuten bizitzaren gertakizunen aurrez-aurre kontseilu onezko moralejaz bukatuaz. Gaur egungo gizartean horren hutsunea nabari zaigu.

Hoi en eraberritzea ordea, zinema berak erakutsi digu. Uste dut Pat Sullivan izan zela abere hizlariak lehen aldiz filmetara eramane zuena, bere Feliz Kantuarekin, eta ondorean Walt Disney-k hainbeste erataraz agertu zituen abereen bidez; gainera beretariko asko mundu guzian hain ospetsu eginaz.

Azken baten, gaitz hontaz ere, egindakoa baino gehiago da egin gabe gelditzen zaiguna.

En el área de los cuentos (II)

En el género de cuentos de la literatura popular vasca, han existido, y aún se pueden recoger, la serie de Peru eta Maria (Pedro y María), considerados de insustanciales por Vicenta Moguel y R. M. de Azkue, y a los que no se les ha prestado mayor atención. Ellos, no obstante, comparativamente con cuentos de otra naturaleza, podían servir para la reconstrucción del estudio de cuentos autóctonos o para su relación con otras influencias. En este tipo de trabajos fue muy notable y modélico la aportación de Martín Echeverría sobre cuentos asombrosos.

Por otra parte, merecen su atención las fábulas, que constituyen una clase de cuentos poco estudiados. Tuvieron gran auge desde primeros del siglo pasado y por sus características de animales parlantes de buenos consejos, se enseñaban en las escuelas, y creo que fue un gran error el desterrar de las mismas, cuando precisamente Walt Disney se las llevó a la pantalla.

En las fábulas populares recogidas en el país, hay algunas que no coinciden con las de los autores clásicos. Aún no se han estudiado si han podido ser creadas en épocas recientes o bien se han podido conservar con el euskara desde muy antiguo. Porque, en este caso, habría que buscar su origen o parentesco en la serie de *Panchatantra* y *Hitopadesa* de los hindúes, y, por consiguiente, sus respectivas conexiones en el transcurso del tiempo.

De todas formas, los futuros universitarios vascos encontrarán un material apreciable para la investigación de nuestra literatura popular.

1979-VII-2.

HERBESTERATUEN LITERATURAGINTZA

Gerraondoko lehen urteetan eremu hutsa zen euskal literatura. Oroitzen naiz, gure hizkuntzaren garrantziaz jabetu nintzenean, zein nekeza zen euskarazko liburu bat aurkitzea. Mendizale adiskideen artean elkarri uzten genizkienak, bitxi gareztiak ziren orduan, eta gehienak isilpean erabili beharrezkoak. Bilboko Verdes etxean ezaukera eginaz eta Yon Etxaiden bidez Donostiako salmentariegandik lortzen nituenak laster irentsiten nituen. Baina herbestetik zetoztenak haize freskoagoa zekarten. Hemen bertan ezer berririk ez bai zen sortzen.

Bertan, isilaldiaren garaia bai zen eta deserrituak aberri minez ziharduten. T. Monzonen *Urrundik* eta *Gudarien eginak*, Zaitegiren *Goldaketan*, Irazustaren *Joanixio* eta *Bizia garratza da...*, Eizagirreraren *Ekaitzpean*, Lontzi Abaren *Ipuintxuak*... Batzuk behin eta berriz irakurriak. Bestalde, noizbehinka hartzen genituen aldizkariak ziren J. M. Barandiaranen zuzendaritzapean Baionan argitaratzen zen *Eusko-Jakintza* (1947-1957), Donibane Lohizunen I. Fagoagak *Gernika* (1949a baino lehenagotik). Baina, bereziki, J. Zaitegik Guatemala-n 1950ean sortu zuen *Euzko-gogoa* (1950-55. urteetan Guatemala-n eta 1956-59.etan Miarritzen). Lehen biak euskaraz eta erdaraz eta azkena euskara hutsean. Orixe, Ibiñagabeitia, Ametzaga, Iratzeder, Mirande eta bestek asetzen zuten gure gogo. Hein batean, *Euzko-gogoa*-k bere inguruan bildu zituen munduan zehar sakabanaturik zebiltzan euskal idazleak, lehenagoko zuzi zaharra pizturik eutsiaz.

Jakabide horri esker, ondoko gizaldiak etengabeko kateari jarraitu dio.

Inoiz pentsatu izan dut gerragatik herbesteratuen literaturagintzak azterketa egoki bat behar zuela edo gure literaturaren historian toki berezi bat. Baina, hara hemen urte honen hasieran Taurus argitaletxeak *El exilio español de 1939* sailean agertu duen seigarren alean «Cataluña, Euskadi, Galicia» deritzan tomoa non plazaratu digun. Izenburuak dion bezala, bere kapituluetatik bat, *El exilio en la literatura vasca: problemas y consecuencias*, Martin Ugaldek izenpetua, liburuaren hiru-rogeta sei orrialde hartzen dituena. Gainera, liburuaren lehen partea, Fermín del Pino-k izenpeturik, «Antropólogos en el exilio» deritzan lana dakar eta, parte batean, bederatzi orrialde Jose Migel Barandiarani eskainiak.

Liburu honi garrantzitsua deritzagu, une ilun eta neketsuetan gure literaturaren jarraipenez lotura nola gertatu zen jakitzeko.

M. Ugaldek, lehenbizikoz, sarrera gisa, idazle herbesteratuen berriak ematen ditu, ondorean gure literaturaren berri orokorrak eta

1936ko egoera. Jarraieran, deserrituen literatura mugatzen du, irakurlearen argibiderako.

Argentina-n Ekin argitaldiaren inguruan eta Ifar Euskal-Herrian bertako idazleen laguntzaz nola eman zituen lehen urratsak. Garai honetan, 1950. urtera arte euskal idazleek aurkitu zituzten nekeak eta eragozpenak oso mingotsak izan zirela erakutsiko digu. Inoiz, testu zatiekin baliatuko da garai hartako giroa zehatzago aurkezteko.

1950. urte muga hontan, *Euzko-gogoa*-k bere inguruan idazle zahar eta berriak biltzeaz eta Zarautzen bertan hain kezkatu itxaro genuen *Euskaldunak* poema handia agertzeaz, gure literaturak jarraipenezko aurpegi berri bat erakutsi zuen geroari begira zio pizgarria sortuz. Martin Ugaldek, Torrealdaiaren *Euskal Literatura*, gaur liburuko agudioz adierazten du garai ezaugarri hau.

Ordura arte herbesteratuak erabili zuten zuzia, aurrerantzean etxebarnekoak erabiliko zuten, egoera zerbait lasaitu zenez. Bai, zerbait lasaitu zen, baina ez guztiz baretu eta beste anitz urtetan anitz neke leporatu genuen idazleok.

Herbesteratuentzat bada bigarren aldi bat ere, lan hontan idazleak aipatuarren, behar bada, sail berezi bat merezi zuena: Txillardegiren *Huntaz eta Hartaz* (1965) deritzanaren ingurutik hasita, P. Iztueta, J. Apalategi eta bestek, gazteria berrikoak, frankismoaren aurkako borroka isilagatik deserrituak, eta, behar bada, sail berezi bat merezi zuena. Baina, ez dezagun ahaztu Taurus-ko lanaren bete beharra *El exilio español de 1939* dela, izenburuak aitortzen duen bezala, eta, beste hau, belaunaldi berrikoa.

Ugaldek, lan hortan, autoreak eta obrak, guziak xehetasunez jasotzen ditu, eta era hontan bildurik ikusteaz ohartzen gara zein garrantzitsua izan zen herbesteratuen literaturagintza. Parte hau, aurrerantzean, kontuan hartu beharrezkoa dute gure literatura eta gure historia estudiatzen dutenek.

El exilio de la literatura vasca

La literatura vasca producida en el exilio durante la década del cuarenta y hasta bien entrada la del cincuenta, fue el eslabón de la continuidad; porque, en el país, su actividad se había interrumpido prácticamente en el 36.

Nada surge por generación espontánea, y muchísimas veces pensé que alguien tenía que ocuparse del tema, reuniendo y ordenando los

materiales para exponer en público y recuperar para la historia la memoria de una penosa etapa de nuestra literatura.

Por esto me he llevado una grata sorpresa al ver que el sexto volumen de la obra «El exilio español de 1939» que publica Taurus está dedicado a Cataluña, Euskadi y Galicia. En él, un extenso capítulo titulado: *El exilio en la literatura vasca: Problemas y consecuencias*, suscrito por el prestigioso escritor Martín de Ugalde, que abarca sesenta y seis páginas de la obra, con el siguiente sumario: Volumen y características del exilio vasco. Características de la literatura vasca misma y su situación en 1936. La obra que abarca «el exilio». El exilio de la literatura vasca. El resurgir de la literatura euskérica a partir de 1950. La contribución de América. El fenómeno «Orixe». Los años 1950-54. Cambios en la literatura euskérica a partir de 1961. Un paso adelante. Obras publicadas a partir de 1967. Y, Publicaciones. Esta última parte se limita a reseñar las revistas culturales o político-culturales con fechas y lugares donde aparecieron.

En lo sucesivo, por su carácter específico, es un trabajo a tener en cuenta para comprender el resurgir de la propia literatura de posguerra. Su autor, Martín de Ugalde cuya ficha bio-bibliográfica figura en la página 361 de dicha obra, hombre que vivió el exilio y que entre obras en castellano y vascuence es autor de «Síntesis de la historia del País Vasco» que en muy pocos años ha tenido cinco ediciones, estaba dotado como pocos para abordar este tema, y su lectura, bien documentada, resulta muy amena. El eslabón fragmentado que peligraba a perderse, ha quedado bien condensado en el libro.

Además, el mismo volumen, empieza con un capítulo dedicado a los antropólogos en el exilio y, entre otros, recoge a don José Miguel de Barandiarán, a lo largo de nueve páginas explicando su personalidad y su obra, debido a la pluma del antropólogo sevillano Fermín del Pino.

En resumen, esta obra, constituye un valioso documento.

1979-VI-11.

AGIRIAK HILONDOKO OMENEZ **(Gaurko euskal poesiaren antologia)**

Duela hilabete aurkeztu zen publikora «Agiriak» eta egunotan agertu da salgai.

Hain beharrezko genuen gaurko euskal-poesiaren antología baten hutsunea betetzera dator euskal-poetak eta artistak G. Aresti zenaren omenez egin duten liburua. Zahar eta gazte, 47 poetaren lanak osatzen bai dute, eta hoiek ederrez hornitzera etorri diren 32 artistaren lanak. Euskal poetek eta artistek Aresti zenaren izena goretsi nahi zuten eta hor ditugu «Agiriak».

Hilondoko omenez argitaratu den liburu honek 28,5 x 21 zentimetroko neurria daroa eta 204 orrialde ditu. Paper onean eta edergarriz, bilduma txukuna osatzen du.

Liburua Gabriel Arestiri eskainia izanarren, gaiak libre utzi ziren. Horregatik, lanik gehienak, gaiaren aldetik ez dute ezer ikustekorik Aresti zenakin. Hara hemen liburuan partaide diren poeten izenak: A. Agirreazaldegia, B. Albizu, N. Alzola, A. Aranburu, M. Arregi, F. Artola, «Bordari», J. A. Arze «Harzabal», B. Aurre Apraiz «Aurraitz», J. Azurmendi, X. Azurmendi, A. Bilbao, M. Erdozain Etchart, E. Erkiaga, M. Ertzilla, E. Etxamendi, J. A. Etxebarria «Dirauket», P. Etxeberria, S. I., B. Gandiaga, J. I. Goikoetxea «Gaztelu», Iratzeder, J. M. Irigoyen, Itsubia, M. Iturbe, P. Iztueta, J. Kerexeta, E. Kortadi, D. Landart, G. Lantziri, A. Lasas, M. Lasas, J. M. Lekuona, X. Lete, B. Mujika, A. Muniategui, S. Muniategui, L. M. Muxija, S. Onaindia, Otsalar, M. Pagola, R. Saizarbitoria, I. Sarasola, M. Tejeria, G. Trintxerpe, P. Urkizu, M. Zarate, I. Zubizarreta eta J. Zulaika. Liburuaren azkenean jartzen dira poeten berriak eta izen deituren ondotik, beste zenbait xehetasunen ondoan poesiaz argitaratuak dituzten liburuen berri ere bai. Bertatik ikusten dugunez, zerrendako 47 olerkariok 51 poesi libururen egileak dira, denak gerra ondoren argitaratuak. Horrez gainera beste 3 liburu poesiazko bilduma orokorrekin. Hau ikusirik, berriz ere esan beharrean gaude, euskaldunok, irakurtzen dugunagatik, merezi dugun baino literatura aberatsagoa dugula.

Xehetasun hoiei esker, omenezko bilduma honek, irakurgai atseginez gainera, euskal-literatura ezagutzeko lagungarri diren anitz berri dakarzki.

Artistenak ordea, izen eta bizilekuak soilik agertzen dira, baina bai bada gauza ikusgarririk liburuaren apainduraz.

Hara hemen liburuan partaide diren artisten zerrenda: J. G. Agirre, L. J. Akerreta, J. Arocena, N. Basterretxea, F. Beorlegi, F. Beristain, K. Bizkarrondo, D. Blanco, E. Txillida, J. Egaña, J. Garro, J. L. Goenaga, T. Hernández, Mendizábal, A. Ibarrola, S. Iñurrieta, I. Larrañaga, V. Larrea, R. Mendiburu, J. Mieg, F. Mirantes, A. Olariaga, K. Ortiz de Elgea, J. de Oteiza, R. Ruiz Balerdi, P. Saint-Esteben, A.

Tapia, J. M. Tellería, D. Txopitea, J. Ugarte, R. Ugarte de Zubiarain, J. Urkijo eta J. L. Zumeta.

Neronek egindako hitzaurre labur baten bidez G. Aresti zenaren bizitza eta laneri buruzko berri labur batzuk ematen ditut.

Liburu honetatik, 5.000 ale argitaratu dira, eta aurkezpenean esaten den bezala, «Agiriak» liburuaren 5.000 ale hauek, Erakunde ororen liburutegitan, Ikastetxe eta euskaldunon etxeetan leku bat izanen dute». Euskal-kulturaren zerbitzuan bere bizia bete zuen Arestiren oroimen-aroan guziok haintzat izan dezagun. Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala izan da liburu honen argitaratzailea eta ale hoietatik mila alargunarentzat dira, ale bakoitza mila pezetan saltzeko. Nahi duen guziak liburu dendetan eta Euskaltzaindiaren bulegoetan aurkituko ditu salgai.

Euskara hutsean gutxitan argitaratu da holako liburu ederrik, eta, inork merezitezekotan, gure belaunaldi hontan euskal-literatura berritzen hainbeste lan egin zuen G. Arestik merezi zuen. Zordun ginen, eta, horregatik, hor daude «Agiriak».

Documentos en homenaje póstumo (Antología de la poesía vasca actual)

Hace un mes se hizo su presentación y estos días se ha puesto a la venta, la obra antológica de poesía actual en euskera, en homenaje póstumo a Gabriel Aresti. Es un testimonio que le dedican los poetas y artistas del país y lleva por título «Agiriak» (documentos).

Una obra de 204 páginas en formato de 28,5 x 21 cm., que está suscrita por 47 poetas euskaldunes actuales, más 32 artistas que vienen a embellecer sus páginas con ilustraciones. Está editada por la Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa.

Los poetas, al tiempo de rendirle un merecido homenaje a G. Aresti, que tanto contribuyó en la modernización de la literatura en vascuence, han ofrecido al público una muestra antológica actual, aportando para ello poemas con tema libre.

La poesía es el género más desarrollado de la literatura vasca contemporánea, y la obra muestra una importancia extraordinaria. Al final de la misma figuran las fichas de los poetas, por las que se puede comprobar que entre los 47 participantes son autores de 51 títulos de obras de poesía en la postguerra, más 3 antologías generales, que revelan la dinámica productiva en el campo de la poesía.

1979-III-5.

POETAREN MEZUA

*Gauari abosturiko lilaren hariak dira;
oibanean apurtzen diren izarren printzak;
kristaletan jotzen duten zain-kolpeak;
gurdi xixtu-jolearen arreo musikaduna...*

eta ez dakit nik zenbat gauza gehiago dakarren nere gogoetara aberri eta gizarte bizi nahiaren larriminezko borrokaren garai hontan, euskal poetak mezutzat, *Ilargiaren eskolan* berekikoetan ikasi duenetik.

Literaturagintzan urri ematen diren frutu umatu hoietako baten aurrean gaudela esan genezake. Hala deritzat Juan Mari Lekuonaren azken liburuari.

Poeta hau, behar bada, inoiz ezta izanen emaitzaz ugaria, baina galburua anitz eta lasto guti ematen dakien poeta da.

Gerraondoan poesiaren alorretik hasi ginenok maiz entzuten genuen, aurrerapidean bizkortzeko beharrezkoa genuela olerkari ospetsu bat lortzea. Zenbaitek Orixeren *Euskaldunak* poeman jarri zuten esperantza, baina bestek, poeta askoren ekintzatik sor zezaken girotik berez lortuko zen ustean. Hizkuntzaren jazkera, irudien erabilkera, ideien etorria... gizarte baten gogoari egoki erantsi beharra zegoen. Beraz, orduko gehienon ustez, ekintzak berakin zekarren gauza zen.

Gure gizarte krisi aldi baten aurrez aurre geuden eta krisi aldiak ez dira izaten txarrenak gogoeta zuzpertzeko. Geroztik, frutu ederrik eman da euskal literaturan.

Adibidez, *Agiriak* deritzan bilduman oraingo 47 poeta euskaldunen zatiak erakusten dira, eta liburuaren bukaeran, poeta bakoitzaren fitxa laburra azaltzean, olerkariok poesiak edo poesiari buruz argitara eman dituzten liburuen zerrenda agertzen nuen: 51 titulu, 1954tik 1977ra bitartean argitaratuak. Euskal literaturaren hedapenerako kantitatea hain arrazoizkoa baldin balitz, uzta ederra deritzagu azken urte hauetan poesiak argitara eman denari. Baina, kalitateaz, zer esan? Ekinak omen dakar egina eta kantitateak, behinik-pehin, hobetze giroa eta hautapenerako aukera. Argi agertzen zaiguna, zera da, euskal literaturaren alorrean poesia beste sail batzuk baino aberatsagoa dela. Kantitateak, gehienetan, bere barne dakar kalitatea. Esate baterako, Omar Khayyám persiarrak 170 bertso, laukoan, besterik ez zuen idatzi, baina bere inguruko Firdousi, Mólavi, Nizâmi eta gainerakoek milakak bertsoak idatzi zituztenek baino ospe handiagoa lortu zuen. Bere gogoetazko mezua, poetaren mezua, luzarora begira, beste haiek baino irakurgarriago bihurtu zenez. Baina beste haien ekintza Khayyám-en zio eragilea.

Baina, poeta baten lanak irakurgarriagoak izatez aparte, badago bestelako mailakatze bat ere. Alde batetik, garai bakoitzeko pentsaera giroak iritziak alda lezazke, baina bestetik, formaziozko desberdintasunez aparte bakoitzaren barnetikako sentipenen hari meharrak ere badute zer ikusirik. Adibidez, har dezagun Espainiako 27. belaunaldia. V. Alexandre-ri Nobel saria eman zitzaionean, gure arteko idazle «gizarte iraultzaile aurrerazale» batek duda-mudarik gabe agertu zuen sari hura R. Albertik merezi zuela, eta horrela ez izatearen arrazoiak politikazkoak iduritzen zitzaizkiola. Gauzen ximpletasunetik begiraturik hala dirudi. Baina batakerbesteratu beharra izan bazuen, bestea presondegian egona zen. Beraz, ez dut uste sari hautapenean politikak ezer ikustekorik izan zuenik. Batak egunoroko gizarte auzien borrokeri gehiago kantatu bazion, besteak barne gogoetatik izatearen metafisikazko pentsamendu sakonagoak eskaini zituen. Eta balioen mailakatze hontan ezta hain erraza nor aurretik jarri. 27. belaunaldikoei berek, orotara harturik, maiz aipatu dute behar bada talde guziaren gainetik jartzekoa dela Pedro Salinas. Baina nork ezagutzen du P. Salinas-en lanik, poetak heurak izan ezik? Ezta alperrik deitua izan poeten poetatzak.

Euskal literaturan bertan ere holakorik gertatzen zaigu. Baina lasai esan genezake puntarengoen artean jartzekoa dela J. M. Lekuonaren *Ilargiaren eskolan* deritzan lan argitara berria.

Urrengo artikuluan iharraituko dugu liburu horren bidez poetak «gauari ohosturiko lilaren hariak» dakarten mezuaz.

Mensaje del poeta

Añoranzas, recuerdos, compromisos, crítica, mensaje... emanen del libro de poemas *Ilargiaren eskola*, que surgidos de los pensamientos y las meditaciones de la escuela bajo la luna hurtando en las noches las cuerdas a la lira, fue componiendo el poeta para los hombres de hoy en nuestra tierra. Un libro rico en lenguaje poético, con metáforas, decires, etc.; todo un mundo reconstruido con simbolismos y buen hacer. Un libro como pocos, que viene a enriquecer la literatura euskara.

Cuando en la postguerra nos asomamos a la literatura vasca, observamos que nuestros mayores habían depositado sus esperanzas en un gran poema cuyo prestigio impulsaría nuestra endémica literatura. Pero nosotros descubrimos nuestro gran poema en el cancionero popular, y confiamos más en el cultivo cuantitativo, en el empeño co-

lectivo, para el florecimiento de obras como la que acaba de dar a la luz Juan M.ª Lecuona.

Las 47 firmas contemporáneas que suscriben la antología *Agiriak*, en homenaje a G. Aresti, como se puede comprobar en las fichas de los mismos al final de la obra, son autores de 51 obras de poesía, o sobre poesía, en euskara, y esa dedicación ha producido el fruto sazonado que hoy llega a nuestras manos.

Juan M.^a nunca se ha mostrado prolífero, como tampoco lo fue Omar Khayyám que se immortalizó por sólo 170 cuartetos, contra los miles y miles de otros poetas, tales como Firdousi, Mólavi o Nizâmi.

Hubo entre nosotros quien ponía en tela de juicio las valías entre V. Alexandre y R. Alberti, cuando el primero de estos fue galardonado con el premio Nobel. Inútil comparación, porque cada poeta es quien es. Cada uno cultiva una parcela en el mundo de su dedicación, de su meditación, de su reflexión, y su mensaje, si es que lo hay, y es difícil de medir en el tiempo, porque la propia sociedad es cambiante y nunca se sabe a dónde nos han de llevar las transformaciones de las ideas y de los conceptos. No obstante, hoy por hoy, sí se vislumbra un criterio bastante claro entre los de la llamada generación del 27, y es que uno de sus puntales, el más reconocido de entre los que componen dicha generación, es Pedro Salinas, a quien se le ha llamado poeta de los poetas, y que, sin embargo, es poco conocido por la gente.

Somos conscientes de que es muy difícil medir la valía de cada poeta y, a este respecto, tenemos nuestras dudas en el tipo de comparaciones que hace el presentador de *Ilargiaren eskolan*, pero en lo que no tenemos ninguna duda, es en la propia obra, que es un libro de poemas extraordinario dentro de la poesía eúskara, merecedor de un comentario general y que prometemos dedicarle un artículo.

1980-V-26.

ILARGIAREN ESKOLAN

*Hasieran bitza zen;
bitza haragi egin zuen profetak,
haragia hitz biburtu zuen poetak.*

Baina nor da hitzezko irudigintzaz baliatuko den artista? Esango nuke, gauzak sorkunde egunaren biharamunean modatik pasatzen ari diren garai honetan ez dela ekintzarik onena poetaren ofizioa. Hala ere, aspalditik ildoz ildo datorrenak badaki zerbait eta *Ilargiaren eskolan* bildu duenetik Juan Mari Lekuona garaile irten dela esango nuke.

Bitan banatzen duen liburu horretan, gauzak bere inguru egoki batek bildurik adierazten ditu. Gauza bakoitzari, hitzaren bidez, bere ingurua iradokiz mamia eta sena emango dio. Hala dira: Bizilekua, Esku, Ile-adats, Haragizko estatua eta Begitarte; liburuaren lehen partean la^u hirukoitz eta laukoitz bat osatzen dutenak.

*Eta baliapide, lanabes, elkartasun
eta festetako kriskitin ziren eskuak.
Arimaren ispilu ere bilakatu ziren,
izaera baten salatari,
behatz berbadura gorrien kupula aldakorrean.*

Eskuz gidatutako lumak, artistaren gogoz, balio estetikoak adierazten ditu iradokigarri direnak, bertso librez edo hitz-neurtuz (zortziko-koz edo kopla zaharrez gehien bat), gorpuzkeren komunikapen ilunetan argia egin nahiaz.

Euskal poesian ere mila aldiz kantatu da emakumearen edertasuna, baina hara Juan Marik nola berritzen duen emakumezkoaren irudi adierazpena, Haragizko estatuan, kontzeptu berrien araura:

*Emakumezko irudi biziaren orekan.
bularrak berezko pentsamendu dira.
Bizia elikatzera behartuak;
aho gosetien forma dute hartzen,
kutxa barruko ogiak bezala.
Mehea gerria,
haurgintzaren expalek
hozkatu gabeko zurubia.
Eta sabelean eusgarri
izter geldoak,
marfilezko zutabe sendoak,
jeminatuak,
jainkesen irudien
tinka-harri lerdan-airosak.*

Horiez gainera, usuario zaharrerri jarraituz, asmakizun erakoak ere bere tokia dute.

Liburuaren lehen zatian irakurleari gauzen sena iradokitzen badio, bigarrenean, gure bertsolarien gisako ironiaz, azken urteotan euskal literaturaz eman diren liburu handien kritika agertuko du. Hau da Liburuaren karroxa. Oharrez adierazten duenez: «Karroxa» hitzak, karrikako antzerki mota herrikoia esan nahi du hemen. «Karroxa», «astolaster», edo «toberak», antzerki satirikoaren atal dira.

Bost bertso sorta dira guztiz, guziok doinuz emanaz eta liburuaren bukaeran aurkituko ditugu pentagramaz.

Liburu azalen koloreen arabera, honela datoz: lehena, Liburu Horia deritzana, Berrondok euskeratutako Don Kixotez ari da; bigarrena ordea, Liburu gorria, Aresti zenaren Lan osoak bildu nahirik agertu ziren bi tomoena; hirugarrena, Liburu urdina, Torrealdayren Euskal idazleak; laugarrena, Liburu berdea, Xalbadorren Odolaren mintzoa; eta bosgarrena Euskaltzaindiaren Liburu zuria.

Adibidez, har ditzadan azkenengo hortatik bi bertso:

*Euskarakiko bulda
taldeak dakar;
berena on den gisan
besterena txar.
Bietan da luma prestu,
bietan idazle extu;
sena duenak baddu, ta
ez duenak ez du.
Deabru huts da hatxe,
adar ta buztan;
edo begal txurizko
aingeru laztan.
Gaitz txarrak gaitu kutsatu;
armetan gara altxatu;
inoiz hain gutxik ez gaitu
hainbeste saltsatu.*

Xenpelar eta Txirritaren herri eskolatik ari zaigu horietan.

Bi zati desberdinez taxutzeaz, liburu horrek badu bere bizitasuna, edonork atseginez irakurtzeko eran.

*Eder zibota lur-zolan;
maite-minduek auzo-lan...
Txorkatil finak tximista dira
ilargiaren eskolan.*

En la escuela de la luna

El arte de la poesía es algo más que esa capacidad de recepción, reflexión y emisión de los sentimientos más o menos emocionales en el entorno de la sociedad donde vive inmerso el poeta. El lector sabe que la cosa no es tan pueril. El poeta se formula los elementos de juicio del entorno natural o social en el que vive y se dirigirá al presente, al futuro o, quizás, a la nada. Siempre mostrará su mundo interior, y ese mundo interno lo transmitirá a las fibras sensibles de sus semejantes, pero procurará emplear bellas formas aunque lo que cante no siempre sea bueno. Muchas veces buscará formas mágicas para centrar la atención del lector y situarle a la receptividad. Es el juego que utiliza el buen bersolari ante los oyentes, la fórmula que hallaremos con frecuencia en el cancionero popular vasco. Y si a esta habilidad se le añade un lenguaje fluido de forma e imágenes, dando a cada vocablo su sentido real y a las ideas y temas expuestos su sentido filosófico, no hay duda de que se ha alcanzado el éxito.

Podemos decir que algo de todo lo expuesto ha sabido verter Juan María Lecuona en su obra *Ilargiaren eskolan*. No sólo ha sabido aplicar el vocablo preciso a cada cosa, sino que ha logrado la manera de cantar cada cosa. Sus trípticos a la morada, la cabellera, la estatua de carne y al entrecejo, o la tetralogía de la mano, que forman la primera parte del libro, son piezas literarias de gran mérito. La segunda parte, «Karroxa», se basa en el género popular suletino de la crítica satírica, y desfilan en versos tradicionales, nada comunes, las opiniones del poeta sobre cinco voluminosos libros que han visto la luz en estos últimos años.

Lecuona por otra parte demuestra gran madurez en el empleo, a la perfección, de un lenguaje poético. No en vano publicó poemas a los veintitrés años y en 1951 recibió el primer galardón en un concurso convocado en Aránzazu sobre el tema impuesto «Ama», que A. Onaindía publicaría en la antología *Milla Euskal-olerki eder* (1954).

De Juan María Lecuona hay una primera obra publicada en Roma, en hojas multicopiadas: *Mindura gaur* (1966), que más tarde, parte de su contenido vería la luz en *Muga beroak* (1973) que constituyó otro gran éxito para la poesía vasca que ahora viene a ampliar y mejorar, por su gran calidad, con *Ilargiaren eskolan* (1979).

1980-VI-2.

BERTSOLARI ARAUAK

Gure herri literaturak duen gauzarik baliozkoena, bertsolaritza da. Bertsolaritzaren jatorriak ez ditugu behar bezala ezagutzen. Ez dakigu noiztikakoa den. Oienartek euskal poesiaz egin zituen saiakeretan (P. Lafittek argitara eman zituen esku-izkribuez ari naiz) bada antzeko neurririk, baina lehen agiri idatziak XVIII. mende hondarraldekoak ditugu (Iztuetak eman zituen berrietan oinarritzen gara), baina zenbait kanta zahar eta bertso beraien egiturak erakusten digutenez aintzinagoak dira bertsolaritzaren erroak.

Bertsolariatzak, hain baliozkoa izatea, bere egiturazko araueri eta gauza bizia izateari zor dio.

Bertsogintzak bere legeak ditu, aintzinako koblakari, trobadore edo poetek bezala. Lege hoiek Manuel Lekuonak ikertu zituen, lehen lehenik metrikazko lantxo batzuetan eta geroago «Literatura oral euskérica» deritzan liburuan (argitaraldi berrian «Literatura oral vasca» deritzana eta azkenik euskarazko argitalpen berri batean). Baita ere Piarres Lafittek «Koblakariaren legea» deritzan liburuxka batean. Bertsolariaren meritua lege hoiek bat bateko bertsoetan betetzean datza.

Lehen aldiz bertsotan hitzetik hortzera aditzen duenarentzat, bertsolariak adierazten duten adimen argitasuna eta ideiak bizkor eta neurri hertsietan sartzeko duten ahalmena harrigarriak dira.

Doinuak ematen dio neurria eta nahikoa erraz betetzen du; baina puntuak osatzeak jartzen dizkio bertsolariai buruhausteak. Hitz edo aditz desberdinez baliatu behar du puntuak osatzean. Hitz edo aditz berean bigarrenez erortzea, poto egitea da, eta hau huts handitzat jotzen dute.

Bertsolariak, lehen lehenik, ofizioaz jabetu behar du, neurriak bere eten-unekin eta puntuak ondo betetzen ikasiaz.

Bertsolaritzan, bertsoa, erderaz «estrofa» deritzana da, eta erderazko «verso» gure lerroa. Neurriak era askotakoak erabil daitezke; baina gehien ohitzen direnak zortziko nagusia eta zortziko txikia dira, lau eta bost puntuz osatzen direnak.

Zortziko nagusiaren neurria, bi etenaldiko 18 silabaz osatzen da: 5 + 5 + 8; Adibidez, har dezagun Xenpelarren bertso zati bat:

1 2 3 4 5 1 2 3 4 5
Askok badegu besteren ona

1 2 3 4 5 6 7 8
begiz ikusi eziña

Bertsolariak. Manuel Lasarteren omenaldian Eibarren 1963an.
Ezkerretik eskubira: J. Mugartegi, J. Azpillaga, J. Lizaso, M. Olaizola «Uztapide»,
I. Eizmendi «Basarri», M. Lasarte, I. Lazkano, Egileor eta J. Agirre «Oranda».

Zortziko txikia ordea, etenaldi bateko 13 silabaz osatzen da:
 7 + 8. Hobeto ulertzeko beste adibide bat jarriko dut, Xenpelarren
 bertsoetatik hartua hau ere:

1 2 3 4 5 6 7 1 2 3 4 5 6
Bertso bi paratzeko hartu det ordena

Lege hioen barnean, ez dezagun ahanzi euskaraz ere badirela
 diptongoak, bi bokal, elkarren ondorean doazenean eta bigarrena idekia,
 Bestalde, erderaz sinalefa deritzan hitzelkartuak egiteko eskubidea du
 bertsolariak; edonongo poesian ohi den bezala.

Ofiziozko hutsik handiena, esan bezala, puntuan poto egitean datza.
 Bertso batean behin erabilitako hitza ezin du berriz esan. Gainera,
 puntua jatorra izateko, azken bi silabak berdinak behar dute, edo az-
 kena berdina eta azken aurrekoa berdintsua. Azken silaba soilik be-
 tetzea puntu pobrea da, eta azken bokal hutsezkoa ezta zilegi.

Itxura batean oso nekeza dirudi lege guzi hoiek kontuan izanik bat bateko bertsogintzan ihardutzea. Baina ofiziozko heldutasunera iristen den bertsolariarentzat ezta hain gauza zaila

Zailena, bertsolari heldu batentzat, hortik gorakoa da. Hartzen duen gaiaren arabera, bertsoak heurak egituraz ondo hornitzea, lehenengotik azkenera, eta gaia bera ahalik poesia beteenez ematea. Horretarako, etorria behar du, inspirazioa. Hor dago bakoitzaren dohaina.

Bakoitzak bere burua landu eta bere sentipenak piztu behar ditu. Hontan ahalegintzen denak eman dezake, bere barnean ezer baldin badu. Hontarako, gaztetatik bertsolari zaharrei entzun, kanta zaharrak ezagutu, eta bere burua esaldi eta molde egokizko klixeez hornituz berekiko barne gogoetaz oreatu eta egosi.

Bertsolariak bere barnetik behar duen ekintza oso ongi adierazi zigun Xalbadorrek «Odolaren Mintzoa» deritzan liburuaren hitzaurrean. Une batean hau aitortzen digu: «Nehork ez lezake sinets eni segurik zonbat gusta zautan». Beraz, alperrik da berezkoa, norperak lantzeko ahaleginak egiten ez baditu. Urepelkoaren mintzoa dugu lekuko:

*Miatu behar laike ahal bezain barna,
lur hoberenak ere baitu bere lana.*

Las reglas del bersolari

El género más valioso de la literatura popular vasca es, sin duda alguna, el bersolarismo; más que por sus cualidades técnicas de composición, por mantener viva la tradición de realizar una poesía espontánea.

El bersolari se ajusta a sus leyes como los trovadores y poetas de cualquier lengua, con la particularidad de la improvisación de las estrofas, la mayor de las veces a pie forzado.

La técnica con que deberá cubrir la métrica y la rima son importantes. Las tradicionales melodías, generalmente «zortzikos», le marcan el metro; es decir, el bersolari se entrega por el cauce de la música por la que discurrirá sin preocuparse del número de sílabas, ajustándose con precisión a la propia música, pero sí deberá tener en cuenta el número de consonantes de cada estrofa.

Las métricas más usuales son el *zortziko* mayor y el *zortziko* menor, bien de cuatro o cinco rimas. El *zortziko* mayor se compone de 18 sílabas, con cesura en: 5 + 5 + 8; y el *zortziko* menor de 13 sílabas, con cesura en la séptima.

No hay que olvidar que, dentro de esta técnica, también se deberán considerar los diptongos. Asimismo, es lícito recurrir a sinalefas, para las que la propia tradición tiene establecidas sus reglas.

La falta más grave consiste en la repetición de la consonancia de rima, a cuyo fallo se le denomina «poto». La consonancia, para ser perfecta, ha de coincidir en las dos últimas sílabas idénticas.

Para un bersolari es básico dominar el oficio de componer estrofas ajustadas a metro y rima. A partir de ahí, cuentan el buen desarrollo temático y la composición de las estrofas con arreglo a ese desarrollo. Además de la capacidad de inspiración y el saber situarse bien (que no siempre se consigue y, a veces, es cuestión de suerte) en los pies forzados.

1979-XII-3.

BERTSOLARI DOINUAK

Iragan astean bertsolari arauak agertu nituen. Bertsolariak gehien erabili ohi duten zortziko nagusian eta zortziko txikian oinarritutako neurriak eta puntuak betetzeko erabiltzen duten teknikaren legeak eta bertsoketaren egitura laburki adieraziz. Baina doinueri buruz ere zerbait agertzea merezi du.

Lau eta bost puntuko zortzikoetan bada doinurik aski, baina hala ere, muga zabalagoetan mugitzen dira bertsolariak. Batzutan gaiemai-leak beharturik edo epailariak eskaturik osatzen dituzte zortzikoak ez diren neurrizko bertsoak, baina urrengo ez dute inork esan beharrik eta bertsolariak berekikoz hasten dira beste doinu batzutan. Doinua aldatzeaz, neurria bera ez ezik puntuen ordena bera ere aldatzen da.

Bertsolaria, gehienetan, lasai arituko da zortzikoetatik aparte «Urso zuria...» doinuz edo beste kanta ezagunen baten doinuaz aprobetxatuz, batez ere polikia denean, baina ez doinu bizkorretan eta sei puntuko bertsoetan. Hauek inoiz, kobla zaharren arauetakoak direnean, potarik gabe irten nahiaz bertsolaria larritasunera eramaten dute. Kobla nagusia, adibidez: 8 + 8 + 10 + 8 silabaz osatzen da, lehen lerro bietan eta azkenean puntuak osatuz.

Gaiez eta doinuz, bertsolari zaharretan aberatsena, Xenpelar erren-deriarra dugu. Izan ere, egungo bertsolaritzaren erak eta arauak beragan oinarritzen dira Kobla nagusiaren adibiderik onena ere bera eta Musa-

rroren arteko hitzetik hortzerakoak osatzen dute, hain ospetsu egin diren bertsoekin. Xenpelar eta Musarrok elkarrekin lan egiten zuten eta lantegiko arduradun Xenpelar zela Musarro maiz komuneratzen omen zen pipa erretzeko aitzakiz eta honelako batean joan zitzaion Xenpelar ate ondora bertsoz aditzera emanaz:

*Aizak i, mutill mañontzi,
nagusiari goraintzi,
ez al ekian or pipa artzia
etzela lizentzi?
Jeniyo txar oiek utzi,
bestela ezurrak autsi,
Giza-legia nola bear dan
ezin erakutsi.*

Musarroren erantzuna ez zen gutiago eta neurri horretan jarraitu zuten elkarren arteko solasa. Koblaren neurri honek eskatzen dituen puntuak, era berean bertsoak taxuz eta puntuz ondo beteaz, ezta gauza erraza. Bertsolariak, neurri hauek menderatzeko, hamaika saio egin beharra du plazaratzean egoki aterako bada.

Xenpelarrek bere garaian hartu zuen ospeak, neurri haindi batean behintzat edozein doinutan bertso egokiak hornitzeko zuen ahalmen horri zor zion. Hark etzuen lotsarik bederatzi puntukoetan ihardutzeko ere. Bederatzi puntuko bertsoa da bertsolari batentzat zailena. Bertsoaren lehen partean zortziko txikiaren antzera asten da, baina azken erdian bost lerro errezkaran puntua osatuz bete behar du. Neurri hontan ospetsuak dira Xenpelarren Betroiarenak.

Inoiz zalantzan jarri da bederatzi puntukoetan bat bateko bertsoetan aritzea. Hontaz eztabaidarik ere izan da. Baina Auspoa liburute-giak bere sailetan argitara eman dituen zenbait bertsolari zaharren sortak ikus ondorean ez dago zalantzarik inoiz bat batekoetan erabilia izan dela. A. Zavalak argitaratu zuen «Xenpelar bertsolaria» (1969) deritzan liburuaren hitzetik hortzerako bertso sailean datorren bat du-gu adibiderik egokiena eta ez edonolako bertsoa. Oartzungo Txiki-erdin bederatzi bertsolari bildu zirelarik, Xenpelarri tokatu zitzaion beste zortziren aurkespena egitea eta baita egin ere haietako bakoi-tzaren dohainak agertuz:

*Panderiyako onek
memoriya erne,
Lexotik jartzen digu
zenbait umore;*

*txarrik ezin bota du
Ibarrek naita're,
Nik oiekin ezin det
luzitu batere;
Xorrola da trebe,
baita Bordondo're,
Ardotx pare gabe,
Arotxa kantore,
Larraburu jartzen det
gobernadore.*

Bederatzi puntukoa, inoiz txapelketetan ere eskatu izan da, saioen azkenaldera, epai-mahaikoek erabakia errazteko. Baina, aitortu behar da inoiz ez duela ekarri ondore onik. Lerrokada laburretan puntuak azkar osatu beharrak bertsolaria larritasun handian jartzen duelako eta, egoera hontan, gaiaz baino ofizioa betetzeaz gehiago arduratzen denez inoiz ezin du bertso egokirik osatu. Azken batean, horren ondorioa, ofizioz nor gailentzen den jakitzea da, eta saioen ekintzaz hori gabe ere jakiten den gauza da.

Zortzikotik aparteko doinueta gehien erabiltzen denetako bat Xenpelarren «Iparragirren bozian...» da. Doinu hau Oiartzungo neskatxen alde egin zituen bertsoetan erabili zuen, eta baita ere Iparragirre desafiatu zuenean: «Iparragirre abilla dela / askori diot aditzen...».

Txapelketetan, bertsolariei zortzikoa ez den neurri batean bertsoa kantatzea eskatzen zaienean, gehienetan, «Iparragirren bozean...» delakora edo «Urso zuria» kanta zaharrarenera jotzen dute.

Beste zenbait doinuren artean, bada ordea, beste bat ere aspaldian asko sartu dena eta jendarterako oso egokia. «Esneketariarena» deritzana, J. Mendiagek «Amerika hortako esne saltzaileak...» hasten diren bertsoetakoa. Bost puntuko zortziko txikiaren neurri bera du, baina bigarren lerroa errepikatzekoa da. Azken bi lerroak errepikatzea ere ohizko da. Horrela, bertsolari saioetan publikoa bera errepikatzen partaide izaten du bertsolariak eta giro alai eta hunkigarria sortzen du jaialdietan.

Arau eta doinu hoi arabera, egiturazko teknika zaindu behar du bertsolariak, bertsoak heurak apain osatuaz, gaia ahalik gehien sakonduz eta bertso guzieri batasuna eta adierazpenaren egokitasuna emanaz. Mehanika hortan ongi eramaten dena da baliozkoena.

Las músicas del bersolari

En el artículo anterior, expuse las técnicas del bersolarismo basándome, principalmente, en la métrica del «zortziko». Hay, además, otras melodías menos usuales que en ocasiones, cuando se trata de concursos, obliga a usarlas el presentador, o el propio jurado, al darles pies forzados.

Entre las músicas tradicionalmente conocidas entran las de *kobla* o *kopla* y las de algunas viejas canciones como «Urso zuria», por ejemplo. Cada música tiene su particularidad en métrica y rima. En *kobla nagusia*, a la mitad de la primera consonancia, en lugar de la simple cesura, se forma otra consonancia y su métrica viene a ser: 8+8+10+8, y tratándose de seis consonancias en cada estrofa, resulta difícil de versificar. En esta métrica son muy famosos los versos entre Xenpelar y Musarro.

Xenpelar se caracterizó por la perfección de sus estrofas y por su dominio en cualquier tema y música. Ha sido tan rico lo que hemos heredado de este hombre, que hoy puede decirse que las principales reglas que rigen en el bersolarismo son establecidas por él. En sus improvisaciones, llegó a dominar las estrofas de nueve consonantes, las más difíciles en este género literario.

Cuando a los bersolaris se les obliga a componer con melodías que no sean «zortzikos», generalmente recurren a la conocida por «la de Iparraguirre», que precisamente la popularizó Xenpelar con unas estrofas dedicadas a las mozas de Oyarzun, y con el famoso desafío al bardo Iparraguirre.

Una bonita melodía que cada vez se está introduciendo más, es aquella que utilizó Mendiague en los versos dedicados a los lecheros vascos de América. Tiene la misma métrica que el «zortziko» menor de cinco consonantes, pero repitiendo el segundo verso y con frecuencia también los dos últimos, de forma que el bersolari hace participar al propio público haciéndole corear al unísono los dos últimos versos de cada estrofa. Esto anima las funciones haciéndolas más emocionantes y alegres, y el público se compenetra mejor con la versificación.

Durante los concursos se obliga al bersolari a una serie de prácticas o ejercicios poco comunes: cantándole la primera consonancia para que complete la estrofa dentro de un argumento que él improvise libremente, dándole cuatro palabras para componer la estrofa, obligándole a dialogar con cada consonante, entablando un debate a través del tema impuesto, dedicar tres o cuatro estrofas a un motivo o tema monográfico, etc., etc... Pero, primordialmente, la gracia del bersolaris-

mo está en esos pies forzados a los que tiene que ajustarse cuando el bersolari, segundos antes de componer, ignora el tema que le será impuesto y debe salir airoso de la prueba, encajando bien en el mismo, con elegantes decires, estrofas bien estructuradas y desarrollando bien el conjunto de la composición de las estrofas asignadas, profundizando en el argumento dentro de un orden armónico: exposición, desarrollo y conclusión del tema. Es aquí donde los bertsolaris de primera línea son verdaderos maestros, y las jóvenes promesas siguen atentamente hasta el menor detalle sus actuaciones, con el objeto de formarse para el día de mañana.

1979-XII-10.

BERTSOLARI TXAPELKETAK

Txapelketak ekarri zuten jendartearen bertsolaritzaren birbaliatzea, ahozko literatura hau herriaren aurrean indarberritzea eta munduaren aurrean berebiziko nortasuna ematea.

Gaur ordea, herria da txapelketa eske ari zaiguna. Urtean zehar egiten diren sariketak aski ez direnez, berriz ere hasi da Euskaltzaindia Euskal Herriko Bertsolarien Txapelketa Nagusia berbiztuz, aurretik eratzen diren txapelketa eta sariketen buru eta gailur izango dena antolatzen.

Txapelketak, berez, bertsogintza hobetzeko ahaleginera behartzen du bertsolaria. Nor gehiagoa aritze horrek edonor bertsolari arduraz jartzen bai du.

Baina, bestelako arrazoirik ere badu txapelketak: bertsolari berriak sortzeko bide egokia izatez gainera euskararen alderako eraginaren pizgarri iduritzen zaigu.

Bertsolari txapelketak milakak pertsonak mugitzen ditu bere inguruan. Entzuleak adi adi iharraitzen dituzte saioak. Ondoko egunetan ez ezik, ondoko urteetan ere aipagarriak izaten dira txapelketako saioetatik irtetzen diren zenbait bertso. Askorentzat inoiz ahaztu ezinak. Eta hainbeste hunkipen eta zirrararen artean motz gelditzen dira euskararik ez dakitenek. Honek ondorenez dakar gure hizkuntza ikasteko zioa.

Lehen bertsolari txapelketak 1935 eta 1936. urteetan ospatu ziren, Euskaltzaleak zeritzan elkarteak eraturik. Lehenengoan Basarri eta

bigarreanean Txirrita atera ziren txapeldun. Basarrik ideia berriak ekarri zituen bertsolaritzara, bertsoak heurak taxuz hornitzeaz aparte garaiko jendearen kezakako ziren problemak eta erak bizi agertuaz eta hizkuntza bera ahal zuenik txukunen erabiliaz.

Txapelketa haien muina *Bertsolari-guduak* deritzan liburu batean jaso zen eta orduko epai-mahaikoek erabili zuten aburua 27. orrialdean jasotzen da. Kontuan eduki beharrezkotzat zituzten: «sorpena, irudi-pena, bertsotarako erreztasuna, bertsoen neurketa, puntuak eta oïñen berdintasuna». Gaur ere hoiek hartzen dira lege. Gaur egungo epai-mahaikoan baliatzeko moduan ere aburu berdintsua jarraitzen da: a) Gaia. Gaiari zehatz heldu eta gainera sakondu eta aberastu. b) Hizkuntza. Esateko moduaren edertasuna. c) Egitura. Saioaren sarrera, jarraipena eta bukaera. d) Neurria eta puntuak. Neurria musikaren arabera. Puntuetan, potoez gainera, ia aberatsak, errazak edo pobreak direnari begiratuko zaio.

Lehenbizikoan, 1935ean, euskararen alde hiruna bertso eskatu ziren Otañoren «Limosnatxo bat» deritzanaren doinuz. Otañoren doinuz ez ezik, eraz ere berari jarraituz Basarrik etzuen parera irixten zitzaionik. Aipatutako liburuaren 12 eta 13 orrialdeetan jasotzen dira hiru bertsoak. Baita ere, bertso aipagarrien arteko gelditu da liburu beraren 9. orrialdean datorren agurra.

Txirrita gizajoa 75 urtera hurbildua zen ordurako eta han entzuten zituen zenbait hitz-berrirerantz berak etzuen ordainik. Honegatik, txanda heldu zitzaionean irten zen bertso zelebre harekin:

*Larogei urte gaiñean ditut,
nago anketako miñez,
Donostiara etorria naiz
erren aundia egiñez.
Bi bastoïrekin txit larri nabil
pausorik eman eziñez
Euskera ia aztu zait eta
erderarikan jakin ez,
maixu batekin eskolan laster
asi bear det latiñez.*

Era berean, herriaren gogoangarri gelditu zen 1936. urtean gerraren kontra egin zuen bertsoa ere. Ikus aipatutako liburu horren 56. orrialdean.

Gerraondoan ezin zen ezer seriorik egin euskararen alde. Horta-rako eragozpen handiak bai ziren. Mugazandik zerbait egiten hasi ziren, baina hegoaldekoentzat eragozpen handiak jartzen ziren muga igarotzean.

Jorge Oteizak bertsolarien txapelketarako buruturiko irudia.

*Arrasate-Gernika 1979-XII-23 - 30
Donostia 1980-I-6*

1946an, Eskualtzale Biltzarrak eraturik, Donibane Lohitzunen eta Hazparnen egin ziren sariketak. 1950ean Donibane Garazin, Eusko-Ikaskuntzak eratua, eta 1957an Paris-en, Eskualtzale Biltzarraren babespean euskararen eguna ospatzeko. Hiruretan Basarri izan zen irabazle eta G. Hernandorena saioen bultzatzaile eta eratzaille. Paris-koak, mugaz gainera ere hots handia izan zuen eta harek zerbait bigundu zuen hemengo giroa.

1958 eta 1959an egin ziren Bizkaiko lehen txapelketak Euskaltzaindiaren babespean, A. Irigoyenek eraturik. 1959ko azaroan egin zen Guipuzkoan eta inguru berean hasita urrengo urtearen zehar Nafarroan ere. Horrekin Euskal Herri guziko txapelketa prest jarri zen eta 1960. urteko abenduaren 18an ospatu zen Donostiako «Victoria Eugenia» teatroatan.

Geroztik 1962, 1965 eta 1967an ospatu ziren Euskaltzaindiak eraturiko Txapelketa Nagusiak, aldezturik herrialdekan kanporaketak eginaz. 1960 eta 1962an Basarri atera zen txapelketa, 1965 eta 1967an Uztapide. Txapelketa hoiak ere liburuetan jaso ziren, Itxaropenako Kulliska Sortan lehena eta Auspoak argitaraturik beste hirurak.

Basarrik ikuspegi berri bat eman zion bertsolaritzari: saloietan era egokiz tokia egitera bultzatu zuen, hizkuntza eta bertso agitura hobeto zaintzea erakutsi zuen eta kultur mailaz gora eroan zuen ahozko literatura hau. Berak zionez, bertsolariak hitz gutxitan asko esaten jakin behar zuen.

Zazpi urteren buruan perretxikoak bezala sortu ziren bertsolari berriak. Sorpresa ederrik era bai gutien espero zen lekutik.

Gaur ordea, bertsolaritzak zuzpertz berri bat behar du, era berean euskararen lagungarri denez.

Los concursos de bersolaris

Una de las mayores atracciones del público euskaldún, son los campeonatos de bersolaris. Además de que estas competiciones obligan al bersolari a perfeccionarse cada vez más en el arte de la poesía improvisada, es conveniente transmitir a las nuevas generaciones esta actividad tan propia y querida del pueblo.

De aquellos campeonatos que los seguidores recuerdan con nostalgia, surgieron las máximas figuras del momento actual, y es justo corresponder a ese público al mismo tiempo que se consiguen nuevos aficionados. Por estos motivos y para fomentar el interés por la propia lengua, la comisión de bersolaris que funciona dentro de la sección tu-

telar remodelada de Euskaltzaindia, inició hace más de un año la tarea de promover ese campeonato que ahora se viene celebrando, cuyo final, tras las eliminatorias del presente mes de Diciembre en Mondragón y Guernica, tendrá lugar en San Sebastián el próximo día 6 de Enero, en el Frontón Balda.

Históricamente los bersolaris han tenido la costumbre de actuar en sidrerías y plazas públicas en desafíos y concursos. Los concursos a la manera de hoy comenzaron en 1935. Tras la contienda civil sufrieron una paralización, reanudándose en 1946 allende la frontera, en el país vasco continental, y aquel premio que se celebró en París en 1957, cuya resonancia fue de ámbito internacional, dio paso a los de Vizcaya y Guipúzcoa, en 1958 y 1959 respectivamente, y que culminó con la final del país vasco en aquel memorable 18 de diciembre de 1960, y los subsiguientes de 1962, 1965 y 1967, que en gran medida contribuyeron al despertar de la conciencia hacia la genuina lengua de los vascos.

La comisión organizadora del Concurso de Bersolaris de la Real Academia de la Lengua Vasca reunida en Mondragón en vísperas del Campeonato, acordó los siguientes criterios de valoración que deberá seguir el jurado:

- a) *Tema*. Precisión, profundización y riqueza aportativa.
- b) *Lenguaje*. Expresividad poética.
- c) *Estructura*. Introducción, desarrollo y síntesis final en la composición.
- d) *Métrica y consonancia*. La métrica deberá ajustarse a la música elegida o impuesta. En las consonancias se tendrá en cuenta, además de no repetir la misma, si éstas son ricas, fáciles o pobres.

1979-XII-31.

AMURIZA TXAPELDUN

Donostiako Karmelo Balda frontoiak egundoko betealdia ezagutu zuen erregen egunean. Goiz eta arratsalde aritu ziren Arrasate eta Gerrikako saioaldietatik puntuazioz aurrera pasatu ziren zortzi bertsolariak: Amuriza, Azpillaga eta J. Enbeita bizkaitarrak, Etxeberria, Garmendia, Gorrotxategui eta Larrañaga gipuzkoarrak eta Xanpun lapurtarra.

Hauetatik, azken saio bat egitera bi atera behar ziren eta puntuazio arabera Amuriza eta Enbeita hautatu ziren eta amaieran Xabier Amuriza gelditu zen txapelaldun.

Jaialdi ederra benetan. Bost ordu iraun zuen: goizetik bi eta arratsaldez hiru. Bertsolariak nekatzekoa zen, ez ordea jendea aspertzekoa. Hango txalo beroak eta hango zenbait bertsoren bukaerak errepikatzeak erakutsi zuen herriak zelako gogo eta berotasunez jarraitzen dituen bertsolari txapelketak.

Kosta zitzaigun txapelketa hau antolatzea, baina nekeak ez dira izan alperrikakoak; ez. Baziren lehengo txapelketa haien garaia pasatu zela esaten zutenek; baita, aurrerantzean hortik guti espero zitekeela uste zutenek ere. Baina aurtengo txapelketaren finalak aurretikoeri ez dio zorrik. Jaialdia bera ongi eratua egotetik aparte, bertsolariak heurak hartu zuten goreneko mailagatik baizik.

Euskara bizia indartsu azalduko bada, beharrezkoa zaigu bertsolaritza bultzatzea, euskararen eraginerako zio bat denez. Ez gainera nolanhiko zioa.

Euskaltzaindiak, kulturgintzarako, beharrezkoa ikusten du euskara idatziaren batasuna. Izan ere, elkargo hau sortzeko arrazoiatariko bat izan zen euskararen batasunaz arduratzea. Euskaltzaindia sortzeko aurre proiektuak hori zion, eta 1920tik erakunde honek duen arautegiak berak ere hori eskatzen du. Baina, bestalde, kasu egin behar dio herriaren euskara bizuari, hau delako bestearen muina eta hizkuntzak, esanak esan, mintzaira bizia izaten jarraitu behar duelako. Askok besterik pentsatu izan badu ere eta batzuk gauzak alderantziz adierazten ahalegindu, euskara mintzatua indartu beharra nahitaezkoa zaio Euskaltzaindiari eta uste okerrak uxatzeko egin zuen «Euskara batua, euskalkiak eta tokian tokiko hizkerak» deritzan agerpen hura (*Euskera*, XXIV, 1979, 101-110 orr.). Hori horrela izan ez balitz, 1958tik 1967ra arteko bertsolari txapelketa haiek ez zituen antolatuko.

Bestalde, bertsolaritza, gure herri literaturak duen jenerorik bitxi eta baliozkoena dugu. Bat-bateko bertso neurtuak egiteko ahalmen hori ez baita ezagutzen beste hizkuntzetan. Eta bertsolaritzak hizkuntza bera bizkortzen du.

1978an hasi zen Euskaltzaindiko bertsolaritza batzordea txapelketa berria antolatu nahirik, eta makiña bat jira buelta kosta da. Aurrera eramango bazen, Jose Mari Iriondok buruko minik aski eraman du, Antxon Aranbururekin batean lanik gehien egin duena denez.

Lehengo txapelketak gelditzearen arrazoiak era askotakoak ziren; zentzurak eta politika egoerak sortzen zituen eragozpenez gainera, zenbait bertsolarik ez zuten onartzen. Hauen arrazoiak ere era askotakoak

ziren. Bertsolariak oso larri jartzen dira txapelketetan, estualdi handiak izaten dituzte eta, gainera, ontxuenetako asko ezta irixten bere mailara. Honegatik, ezta harritzekoa bertsolari askok txapelketarik nahi ez izatea.

Hala ere, herriak txapelketa eskatzen du. Ikusi besterik ez dago azken aldi hontan ezagutu diren sari, omenaldi eta gainerakoak ez dutela izan aurreko igandeko txapelketak izan duen arrakastarik.

Txapelketak bertsolari berriak sortzea dakar. Gainera, bertsogintza bera hobetzera behartzen du bertsolaria. Hau ondo ikusi zen Arrasatetik Donostiara Gernika zehar egin diren saioetan. Hasieratik bukaerara nabarmen joan ziren bertsolaririk gehienak goraka. Bertsolari bakoitzak berekiko zenbat gogoeta saio ez ote zituen egin txapelketaren bukaerarako gertakizunetan? Eta, ahaleginok, hobekuntzarako beharrezkoak ditu.

Maiz hitz egin da bertsolaritza eraberritzearen premiaz, baina historiak erakusten digunez, eraberritzeak fenomenuegandik datoz eta hauek ahaleginetara behartzea ezta gauza txarra. Eskola zaharrean, Xenpelarren erak Txirritagan ziren eta Uztapide hoiien hurbiletik; Otañoren eskolari Basarrik jarraitu zion. Hala ere, bertsolari bakoitzak bere berezitasunak gordetzen ditu, bere izatetik sortuak.

Xalbadorrek orde, poesia hunkigarritzko estilo berri bat ekarri zigun, eta, Amurizak haren joerazko zerbait badu ere, beste gauza bat da. Behar bada aldi berri baten aurrez-aurre gaude. Amurizak zerbait berria dakar, bai poesiaz eta hauek emateko doinuz. «Gizona ezta ogiz bakarrik bizi» gaia eman zitzaionean, guzien artetik nabarmen zutitu zuen bere emaitza. Aurrera irten ziren azken bientzat «Aita» gaia jartzeaz argiago ikusi zen Xabier Amurizaren gorakada Bientzat zen gai oso berezia, bien aitak hain bereziak zirenezker, baina Amurizaren bertsoak hor geldituko dira bertsolaritzaren historiako antologietarako. Bat-batekoetan holakorik berriz nekez entzungo dugu.

Egun gogoangarri hortan, merezimendu guziekin altxatu zen Xabier Amuriza txapeldun.

Amuriza campeón

El pasado día 6 de enero, con el Frontón Carmelo Balda repleto de público, se celebró la final del campeonato de bersolaris, con la participación de los ocho seleccionados tras las actuaciones de Mondragón y Guernica los días 23 y 30 de diciembre: Amuriza, Azpillaga y

J. Enbeita de Vizcaya, Echeverría, Garmendia, Gorrochategui y Larrañaga de Guipúzcoa y Champún de Labourd.

Fue un día memorable para la historia del bersolarismo, que en jornadas de mañana y tarde vino a durar cinco horas de debate. Los bersolaris vinieron muy bien preparados, entregándose al máximo para disputar la «chapela» del campeón y las intervenciones fueron muy reñidas, pues todos ellos se mantuvieron a niveles muy elevados.

La Real Academia de la Lengua Vasca - Euskaltzaindia que vela por toda clase de manifestaciones de la lengua vasca, sea oral o escrita, aunque su principal labor resida en la investigación y normativa, no olvida la tutela de la lengua viva, en esta ocasión mostró una vez más sus dotes de organización para la promoción de este género de la literatura popular, fenómeno único en todo el mundo.

Para que una competición de este tipo sea un festival de gran atracción y salga con éxito, lleva consigo enormes dificultades de montaje y temario, porque ha de ser aceptable por los propios bersolaris al mismo tiempo de preveer que resulte agradable al público asistente. El campeonato es dificultoso, tanto para el jurado como para los bersolaris, y estos últimos llevan la peor parte por lo que les toca sufrir en una constante tensión nerviosa. Creemos que la organización de Euskaltzaindia salió con gran éxito de esta jornada.

Como hemos dicho, la competición fue muy reñida. Hubo que practicar el sistema del encierro de los bersolaris, llamado «la cárcel», que consiste en ponerles en local aparte, donde no puedan oír, y sacarles uno a uno para someterles a una prueba sobre el mismo tema. Amuriza se despuntó, sobre todo en el tema «No sólo de pan vive el hombre». Pasaron a disputar la final los vizcaínos Javier Amuriza y Jon Enbeita. Utilizando el mismo procedimiento de encierro y teniendo por tema principal «Padre». El primero compuso una poesía antológica, aportando a la vez una nueva melodía, que le situó en indiscutible campeón. En esta última tanda también se les exigió cantar una estrofa de nueve consonancias en tema libre, por ser la más difícil en metro y rima; prueba por la que los dos finalistas supieron salir airoosamente.

1980-I-14.

EUSKARAREN ARAZOA AUTONOMIAREN BABESPEAN

Aldez aurretik esan dezadan euskararen arazoaz itxoropentsu aurtitzen naizela Gernikako Estatutoaren aurrez aurre, astekari hontan maiatzaren 28 eta uztailaren 16ko artikuluetan aski argi agertu nuen bezala. Are gehiago, bigarrenengoan, euskararen arazoetarako Euskaltzaindiaz hartu zuten erabakiaz bat ez banentorren ere, Autonomiaren babesean euskarak etorkizunik bazuela aitortzen nuen.

Kazetari munduan berri harrigarrien bila ibiltzen diren hoiek, gauza harrigarriak egiten digute. Teresa Doueil kazetariari Euskaltzaindiaz eman nizekion berri batzuetatik edo, nik esan ez ditudan gauzak agertu ditu Efe agentziak, bestela irakur Teresak abuztuaren lehenengoan El Correo Español-en idatzia. Agentziak, abuztuaren 2an zabaldu bai du hogetalau euskaltzainek protesta egin dutela. Zoritxarrez, 24 euskaltzainik inoiz ezta bildu; eta, zorionez, erabakiak nagusitasunez hartzen dira hortarako kopurua betetzen baldin bada. Holakoetan, erakundea bere arategiari lotzen bai da.

Estatutoaren projektuko seigarren artikuluan aldakuntza batzuk egin dira. Hoietatik bat, luzarora begira, kaltegarria izan daitake. Projektuan, oraingo diglosiaz bukatzea eskatzen zen, euskara erdararen morroitzapetik irtetzeko. Legeztapen horrek euskarari hobeto lagunduko zion, baina orain, euskaldunon indarren ahalmenaren arabera gelditzen dela iduritzen zaigu. Dena dela, hezkuntzako lege berriak ongi probatuko gaitu. Hau ongi betetzeko gauza bagara, gure hizkuntzaren arazoa bide onetik joango da. Honegatik, aldakuntza hau gora behera ere, Gernikako Estatutoa txalotzen dugu.

Beste aldakuntza, hizkuntzaren arazoetan Euskaltzaindia galdetzea, baina beste erakunde batzuri ere bai. Hala dirudi, «la» bat gora beheगतिक.

Politikoak politiko, han eta hemen. Baina holako erabakietarako kontseilariak behar lituzkete. Entzutea dugunez, «diglosia» hitza kendu beharrez aurkitu omen dira, Real Academia Española-ko hiztegian ez datorrelako. Egia esan, nik ez dut sinesten holakorik, zeren hauziren bat baletor, hiztegia ez egonarren, agiriz egiztatu ezinik ez dute guk haina efikazia baldin badute jestio kontuotarako, eta Espainiako hizkuntz elkargo nagusiak horrenbeste izango du, bere barne idazleak ez ezik hizkuntzalariak ere badituenez.

Hitz batek holako eragozpenak sortzen baldin baditu, norengana joango dira gure autonomizko gobernuaren galdeak?

Adibide ederra dugu buru haina aburukin ez gaitezan ibili. Hone-

Bizkaiko auzo ikastolak. Gertakariak lekuko.

gatiak, argi dago erakunde bakar batek erabaki behar dituela holako arazoak.

Parlamentari batzuk jakin dezateke gure kultur erakundeen berri; guziak ez ordea. Mikel Unzuetak J. L. Torres Murillo kazetariari esan zizkionetatik ohartzen garanez (ikus uztailaren 12ko El Correo Español, eta har dezagun lekuko). Bestela, Historiako eskubideez baliatzen direnek, nola daiteke hizkuntzarekikoan Euskaltzaindia zalantzan jartzea?

Lizarrako Estatutoa Eusko-Ikaskuntzak idatzi zuen, eta euskara kontuko arazo hoiek erabakitzea Euskaltzaindiaren gain utzi zuen, bigarren kapituluko seigarren partean argi jarri zuenez. Honegatik, kasu hontan, Euskaltzaindiak du, inork izatekotan, historiako eskubidea. Gainera, Eusko-Ikaskuntzako bigarren agerpenean, 1919ko bigarren hiruilabeterekoaren 12. orrialdean, garbi jarri zen Euskaltzaindiaren egitekoa.

Euskaltzain guziak ez datozela bat? Horixe bakarrik behar genuen. Non datoz guziak bat? Ez inongo elkarte eta ez inongo parlamentu. Baina horretarako ditu elkarte bakoitzak bere arautegiak eta, gainerakoan, parlamentariak heurak ere bete beharrezko legeak. Ez ote? Alderdi guzietan denak ote datoz bat? Beraz, bakoitzak bere barneko problema bere barnetik konpondu dezala.

Badakigu Gernikako Estatutoaren alde borrokan aritu diren parlamentarien lana oso gogorra izan dela eta gure herriak ez dituela eskertuko merezi duten haina. Bene benetan zorientzeko lana. Urteak joanaz geroago eta gehigo konturaturako garala, uste dut, Estatuto horren ondorenez gure herriak hartu duen askatasun bidez. Eta, Estatuto honegatik, esan dudana gora behera, euskara berak du irabazpenik gehien.

Beste azalpen oker bat, Euskadiko Ezkerreko parlamentariak Euskaltzaindiaren alde irten zuelako, alderdi hontako jendearen nahia zela esatean datza. Euskaltzainok dakigunez, gure erakundean ez baita E.E.-ko euskaltzainik. Bestalde, hizkuntzaren norma kontuak Euskaltzaindiaren iker sailari dagozkionak dira, eta sail honen buru M. Unzueta bera bazkide den alderdi bereko Koldo Mitxelena dugu.

Guztiok dugu egunero zerbait ikasi beharra. Eta, ikasiak ikasi, guzia jakiterik ez dago. Honegatik, erabaki zehatzak hartzeko orduan on da kontseilari jakitunez hornitzea, Mikelek har zezakean Koldo. Bide ziuurretik joango ginen eta baketsuago ibiliko.

Hala ere, aitor dezadan, txikikeria hau gora behera gauza handi bat lortu digutela gure parlamenariet: Gernikako Estatutoa. Herri bat itxaropenezko etorkizunera abiatzeko.

Gure bertsolariak ohi duten bezala: Gaizki esanak barkatu eta ondo esanak gogoan hartu.

La problemática del euskara al amparo de la autonomía

La pasada semana, la agencia Efe ha difundido una nota mal recogida de unas declaraciones mías a un periodista que nada tiene que ver con dicha agencia. Tampoco el asunto tenía la importancia que ha querido dar la misma. El presente artículo sirva a modo aclaratorio sobre el tema.

En «El Correo Español» del día 12 de julio aparecían unas declaraciones de Mikel Unzueta en las que argumentaba las modificaciones del artículo sexto del Estatuto de Guernica, no muy bien fundadas, además de dejar en evidencia a Euskaltzaindia. Y con todos mis respetos para el Sr. Unzueta en el terreno político, he de manifestar que no está informado en el funcionamiento y competencias de nuestros organismos culturales.

Si algún partido político tiene problemas respecto a la lengua, es asunto suyo, y harían bien en no mezclar a la Academia cuya única misión es la regulación de la lengua en normativa, investigación y tutela. ¿Que todos los académicos no están de acuerdo? Como en todo organismo, como entre los parlamentarios y en los propios partidos democráticos, también en la Academia se toman las decisiones por mayoría. Como otra entidad a consultar en materia de lengua cita a la Sociedad de Estudios Vascos, ignorando por lo visto, incomprensiblemente para un político, que la propia Sociedad de Estudios Vascos que confeccionó el primer Estatuto Vasco, aprobado en la magna Asamblea de Municipios vascos en Estella, el año 1931, en el Capítulo Segundo, sexta parte, depositó la parte consultiva en materia lingüística, única y exclusivamente en manos de Euskaltzaindia. Pero ya antes, al constituir la Academia de la Lengua Vasca, la Sociedad de Estudios Vascos - Eusko-Ikaskuntza, dejó bien claras las competencias (ved el Boletín n.º 2, segundo trimestre de 1919, página 12), a Euskaltzaindia corresponden: «trabajos de carácter práctico se enderezarán desde luego (y a tenor de las conclusiones unánimemente aceptadas en la respectiva Sección del Congreso oñatiense) a establecer la unificación léxica, fonética y gráfica del idioma, como base necesaria para la creación de una pujante literatura, y como preliminar indispensable también de la ulterior y definitiva unificación del dialecto literario, aspiración de los vascos todos».

Comprendemos las constantes tensiones que han vivido nuestros políticos para conseguir que salga triunfante el Estatuto de Guernica, cuyo alcance histórico, cara al futuro de nuestro país, ha de aportar incalculables beneficios, sobre todo en lengua y cultura.

Si es verdad que el término «diglósica» ha suscitado problemas para una clara interpretación (término que era fundamental para poner lo medios necesarios para la superación de la actual situación diglósica para el porvenir del euskara), razón de más para que la competencia en materia consultiva oficial recaiga en un solo organismo, tal como figuraba en el propio proyecto de Estatuto de Guernica, de la misma manera que se hizo en el de Estella. Sobre todo, es indispensable en materia jurídica. Y, a estas alturas, deberían saber que las decisiones en materia de normativa, en la propia Academia, se encomiendan a la sección de investigación, cuyo director milita en el partido político a que pertenece el señor Unzueta.

Está claro que de la misma manera que se ha exigido el Estatuto por derecho histórico, a Euskaltzaindia corresponde el lingüístico, por la misma razón. Que para la eficacia de gestión es preciso conocimiento. De lo contrario no puede haber gestión eficaz.

Este hecho ha supuesto mera anécdota a la hora de conseguir el Estatuto. Esperamos será reconsiderado para un arreglo en su decisión final. El día de hoy, nuestra gran esperanza está depositada en el Estatuto de Guernica, que puede ser la solución política, cultural y económica del pueblo vasco.

1979-VIII-6.

EUSKARA ZUZPERTZEZ

Euskara zuzpertzeko ohiuak baino beharrezkoagoa dugu plangintza serio bat eta hau aurrera erateko ekintza isila.

Plangintza batek buru hotza eskatzen du. Hontarako lehenbizikoz gure egoera sozio-linguistikoaren errealitatea ezagutu eta euskaltzaleon indarrak eta ahalmenak neurtu. Zama handia dugu guregan, bat batean dena eroan ezinezkoa eta zatika eroan beharrezkoa. Txinaurri lana agian.

Gure herrian, historian zehar, bi hizkuntza ezagutu ditugu, bata bezain bestea hedatuago: gure euskara jatorra eta aspalditik sartua zen erdara.

Gaur ordea, inolako laguntzarik gabe berezkitasunean utzirik eta inoiz bazterturik eta zapalduarik gain-beheraka zetorren euskararen aldeko kontzientzia iratzartu zaio gure herriari. Kontzientziazte honek berakin dakar hizkuntzarekiko gizarte auzia. Maiz, iskanbilak ere bai,

arazo honi bere soluzioa eman nahirik, eta inoiz elkarren artean haserre eta muturka gabiltza. Baina hau ezta gizonen burubidea.

Oroi Benito Lertxundik Abel Muniategiren letraz kantatzen zue-narekin: «Zenbat gara? lau, bat, hiru, bost, zazpi?... Zer egiten dugu? elkar jo. Zer egingo dugu? elkar hil. Hori ez! Hori ez!» Euskal Herriaren biztanle laurdenetara ez gara heltzen euskaldunok eta, hauetatik, zenbat gara euskaltzale? Gure indarrak ondo neurtzeko kontuak atera beharra dugu, itsumustuka ibili gabe.

Mendeak zehar abandonaturik egon denarentzako soluzioak ez dira gauetik goizera ematekoak. Euskarak presa du, baina bizkorrago ibili nahiagatik beti ez gara urrutiago joaten. Aldez aurretik, nora ta nola joan beharra aztertu beharra dugu.

Gure herrian euskara zuzpertzuko badugu, elebitasun egoki baten oreka lortuko badugu, plangintza serio baten beharrean gaude.

Hau ezta gaur goizeko kontua. Lehen Eusko Kontseilu Nagusia osatu aurretik proposatu nuen 1978ko otsailean (ikus *Euskera*, XXIII, 295-298 orrialdeetan). Hura idatzi nuenean ez nuen uste Kultur Kontseilaritzan partaide izan behar nintzenik. Eta, hontara heltzea, izan nuen kargua onartzeko nere baldintza bakarra, euskarekiko politika-linguistika sail bat onartzea izan zen jarri nuen kondizio bakarra. Eta hau zertan zen argi utzi nuen ekintzen oinarriak mugatzean. Besteak beste, *Zeruko Argia* batean argi ta garbi agertu nuen euskara zuzpertzeko lana nondik nora eraman behar zen (ikus, *Zeruko Argia*, 793 zeb., 1978ko uztailaren 16koa, bere 28-30 orrialdeetan). Han sartu eta gauzak poliki etorriko zirela ohartu nintzen bezain azkar, urte bereko ekainaren azkenalderra, plangintza orokor baten eskea proposatzen nuen, eta ahal zen denbora irabazteko Euskaltzaindiaren jagon sailetik zerbaít aurreratzea (ikus *Euskera*, XXIII, 299-301) Gure politikoez ez bai zuten euskararen alderako gogo gehiegirik agertzen. Eta horren ondorioa izan zen 1979ko abuztuan Forun aurkeztu nuena, jagon sailaren zenbaít ekintza berjabeturik ente publiko bihurtzeaz.

Izan ere, trasferentziarik ezagatik eta karguan aski denboran iraun ezinagatik, asmoak bidean gelditu ziren.

Esan beharrik ez dago, hizkuntzaren politika ez zela eta ez dela kultur ekintza bakarra. Hori, nere idea bat besterik ez zen, kontseilaritza baten barnean, eta ondokoak gogoz hartu badute eskergarria da.

Gure nortasunezko ekintzak instituzionalizatzenetik begiratu behar dugu gure herriaren etorkizuna. Adibidez, Hezkuntza Kontseilaritzak bere aldetik lortu duen elebitasunezko dekretua, euskararen alde historian inoiz lortu ez dena da. Eta, hori da bidea.

Baina, baita ere, esan behar dut, gure autonomiaren gobernaritzan

ezinezkoa dela Kontseilaritza bakoitza bere aldetik ibiltzea: aldi bakoitzekoari dagokion araberan utzirik. Euskararen arazoa askok uste baino serioagoa delako. Aurrera begira, euskararen arazoari soluziorik eman gabe, ez bai dugu bake biderik.

Honegatik, euskarak, bere departamendu edo Kontseilaritza propioa eskatzen du, ikuspegi zabal batez plangintza orokor batean kasu bakoitzeko prolema konkretuerei erantzungo diona: Hezkuntza, herri administralgoa, komunikabideak eta abar, bakoitzak bere tokia izan dezan eta bakoitzari bere helburu propioa markatuz; bihotzez baina buru hotzez.

Sobre la recuperación del euskara

Trabajar por la recuperación del euskara es una árdua tarea que solamente se puede proyectar desde un poder ejecutivo, con una serie de planificaciones que encaucen la cuestión con programas bien concebidos para lograr soluciones idóneas.

En este sentido se deberían adoptar las medidas necesarias para el logro de un bilingüismo real, que únicamente se puede alcanzar a través de un avance gradual bajo una seria planificación y desarrollo. Evitando discrepancias y manipulaciones partidistas. Los que hablan de obligatoriedades, antes debieran aplicarlas dentro de sus respectivos grupos ideológicos. Sería una experiencia válida.

La exigencia de planes y plazos para los mismos y su puesta en marcha a distintos niveles y zonas, es una medida urgente para hacer viable la solución a esta cuestión.

Para ello, en primer lugar, hemos de ser consecuentes ante la realidad presente y no olvidar que para cualquier planificación tendríamos que partir tomando como base el único estudio existente, como viene a ser el *Estudio Socio-lingüístico del Euskara*, preparado por Siadeco bajo el encargo y la cooperación orientativa de la Real Academia de la Lengua Vasca - Euskaltzaindia. Un resumen de dicho estudio viene a ser la obra *Conflicto lingüístico de Euskadi*.

No olvidemos que la lengua es patrimonio de un pueblo, y en nuestra situación es urgente el abordar el tema con toda seriedad.

A este fin, el ente autonómico debería contar con un departamento o consejería de política-lingüística, dedicado exclusivamente al tema. La importancia del asunto lo requiere.

1980-III-3.

BERRIZ ERE UNAMUNO

Bilbon, liburu azokaren inguruan, irailaren 26tik urriaren 5era bitartean eratu zen aste kulturaleko gaietako bat «Unamuno eta euskara»ri buruzko mahaiaurreko bat izan zen. Harrigarria badirudi ere, alperrik urteak igaro, zenbait ideia lehengo toki berean kokaturik aurkitzen dira, hainbeste urtean zubipetik urik igaro ezbalitz bezala. Sin eskaitz zait asko ta asko oraindik ere Unamunoren aburuz nola baliaitzen diren euskara deusezteko, edo abertzale eta euskaltzaleak, arrazoi beragatik Unamunogantik sortu ziren pentsamendu guziak ukatzeko. Dena dela, aspaldi gabiltza gogoetarako ahalmenak galdurik eta behar bada hemen aurkitu beharko dugu auzi honen arrazoa. Bestalde, argi dago, oso ohituak gaudela zerbaiti edo zenbaiti alde edo kontra egiteko gerturik aurkitzen garela, bere ideiaz inoiz ezer irakurri gabe, halako edo holako ideien joerak kondizionatzen gaituelako. Mahai-aurreko hartan ere ikusi zen bezala.

Mahaiaurreko hartan partaide izan nintzen. Zerbait esateko goak bultzatu ninduan partaidetza onartzera, eta aspaldiko ideiak oraindik orain ere bizi dabiltzalako bultzatu ziren antolatzaileak holako gaia jartzera.

Mahaikoen artetik, Martin Ugaldek agertu zuen duela hamalau urte zerk bultzatu zuen orain birargitaratua den *Unamuno y el vas- cuence* liburua idaztera. Zenbait ideia jakineko jendeak, euskara gutiesteko «La cuestión del vascuence» (1901) ahominean erabiltzen zuelako, eta Euskal Herriko seme ospetsu bategandik zetorzkigun ideiak gure hizkuntza jatorrari egiten zion kalteaz jabeturik hartu omen zuen tesi hura egiteko asmoa. Gure hizkuntzaren alde erabili diren gehiegikeriak, defentzaren eraginezkoak zirela agertu zuen. Gainera, gehiegikeriok, lehenago, beste hizkuntzek ere, era batera edo bestera, erabiliak zituztela.

Nere aldetik, maiz zalatu dudan gauza ber-bera agertu nuen. Ez nahasteko Unamuno filosofoa eta filologoa, Unamunok mundu osoan irabazita duen ospea, izan ere, pentsatzaile zen aldetik irabazia zuen. Bere saioak haintzat hartzen ditut, batez ere *Del sentimiento trágico de la vida* eta *La agonía del Cristianismo*. Baina horiegatik bere ospea eta nortasun itzala zuen gizona, gainerako guzian ere zekiena zela ustea izatea, astakeria da. Nere *Euskararen inguruan* eta *Gogoz-en* adierazi nuen bezala, bi gauza dira Unamuno filosofoa eta Unamuno erdalzalea. Honegatik, filosofian errespetagarri iduritzen zaidan hura ez dut maite euskararekin sartzen denean.

Jon Juaristik ordea, Unamunoren lana zernahitarako hain ugaria izanik ere, bertatik bere argudioa hartu beharrez, Martin Ugalden li-

burua kritikatzan hasi zen. Garaiko politika eta arrazazaletasuna nahastuz. Bilboko garai hartako giroa bide, Unamunoren euskaraganako gorrotoa justifikatu nahi izan zuen.

Dena dela, sua piztu zen hortik eta eztabaida biziak izan ziren, mahaikoek gure artean eta publikoak bere artean eta mahaikoekin. Askoren uste zintzoak eta beste askoren uste sutsuak, denak nahastu ziren han.

Alde batetik euskaltzale eta bestetik Unamuno-zale den honi bere lana tokatu zitzaion hango sua itzaltzen, Unamunoren egiazko balioak non zeuden eta bere hutsunerik handienak non. Gainera, zein batean eta zein bestean, kontradizioz beterik aurkituko dugula aditzera emanaz.

Kierkegaard-en lanak hobeto ezagutzeko denez hizkuntzea ikasteari eman zion gizona, zelan zitekean euskararen kontra jartzea. Euskara ezin zela kultur gaietara eraman, gaurko kultur berrirako erderetatik hitzak hartu beharra zuelako? Euskarak ezin zituela besteen hitzak hartu, «jerga» bihurtuko ez bazen? Garai hartan ere nola pentsa zezakean holakorik G. Humboldt gaztelerara itzultzen ibili zenak? Zeren, Humboldt-en eritziz, gure hizkuntzak bere hitz guziak galduko balitu ere, baina bere morfologia jatorra gorde, hala ere Europako hizkuntzarik zaharrena izaten jarraituko zuen ustekoa bai zen.

Katedratzarako konkurso hura galdu zuen Unamunok, baina egia esan, konkurso hura baino lehenagotik zeraman euskararen kontrako ar hori. Behar bezala benderatu ezin zuelako ote? Ez dakit ziur, baina azterketa sakon bat merezi luke, ia zertatikakoa zuen euskaraganako gorroto hori.

Eboluzioaren ideiak fresko zituen. Hizkuntzak ere beren bizia zutela eta sortu, hasi eta hil egiten zirela. Berezko lege bat balitz bezala. Eta, berezkotasun horren alde irtetzen da. Baina ber-berak, «The english-speaking folk» (*Ob. comp.*, VI, 729) lanean penaz aitoritzen du inglesaren aurrerakuntza eta gazteleraren beherapena.

«Mi raza» idatzi zuen Unamunok, maite zuen Euskal Herria, bereziki Bilbo; baina ez euskararik. Bere ikus-molde guziak Bilbotik begiraturik ziren, baina ez behar bada Euskal Herri guzia kontuan harturik, eta hor zegoen bere hutsa. Gaztelerazko klasikoekin zaleturik zegoen, eta honen alde, hizkuntzak herri bati ematen dion dohainez esaldi ederrak agertu zituen. Edozein hizkuntzari jarri ahal izatekoak, noski, eta arrazoi ber-beragatik gara gu euskaltzale. Gainera, beste huts bat, zera da, bata bestea ukatzen duela uste izatea. Euskaldunok hizkuntza zabalagoaren premian gaude, baina ez euskara uztean.

Esanak esan, berriz ere esan dezadan, Unamunorenik ezer irakurri gabe bere kontra daudeneke, irakur dezatela zer defenditzen duten jakin

dezaten. Baina, bestalde, Unamunoren zati bat besterik irakurtzen ez dutenek, baita ere irakur dezatela beste zatia, mundu guzian ospea hartzera eramán zuena, esistentzialismoaren filosofiaz aritu zena. Hor du bere nortasuna.

De nuevo Unamuno

En Bilbao, con motivo de la XI Feria Nacional del Libro, se organizó una semana cultural con un extenso programa de conferencias y mesas redondas. Una de estas en torno a Unamuno y el vascuence, donde me tocó intervenir.

Es increíble que aún perdure la polémica surgida por su tesis «La cuestión del vascuence»; pero es así. Tiene el apoyo del prestigio del pensador de la filosofía existencial y su peso tendremos que aguantar para rato. La cosa no es tan sencilla como algunos opinan, que todo arranca desde que perdió un concurso para ocupar una cátedra. Una manera muy simple de ver las cosas. Ese hecho más o menos anecdótico tiene poco que ver con su postura, que ya la había manifestado en fecha anterior. El eterno paradójico hasta en cuestión de lengua se contradecía. Era un enamorado de la literatura clásica del castellano, cosa muy loable. Cuando trataba de manifestar la importancia de una lengua para un pueblo, lo hacía situándose en el castellano, sin advertir que lo mismo podían servir en defensa de cualquier otra lengua, como hice ver en mi *Euskeraren inguruan* y *Gogoz*.

El hombre que se puso a aprender el danés para comprender mejor a Kierkegaard, el hombre que admira la evolución de las grandes lenguas, el hombre que se apena del retroceso del castellano en México, el hombre que considera esencial un idioma para el espíritu y libertad de un pueblo, el hombre que ama a Bilbao y no ve Euskal Herria, el hombre que pondera su raza y menosprecia la lengua de su pueblo, el hombre que cuando decía ser socialista no reconocía la lengua de los labradores, de los pescadores y de los obreros (aunque en este último caso no fueran más que de los pequeños núcleos urbanos del país vasco),...

Su pensamiento filosófico era un constante discurrir en la búsqueda de la verdad absoluta, y en este caso es muy comprensible que frecuentemente fuera paradójico. Pero en el caso del vascuence, su idea en contra, era fija, y su falta de memoria a la hora de valorar lo que representaban las lenguas para un pueblo, algo incomprensible, o una imperdonable falta de memoria.

En los debates abiertos al público, de aquella mesa redonda, se esgrimieron argumentos de todo tipo. Para unos, había un rechazo a Unamuno en el país, por su ¿ateísmo?; para otros por ser liberal. Pero en este punto —ni tampoco en otros— muchos no están de acuerdo porque bilbaíno es sinónimo de liberal desde aquellos tiempos. Yo creo que sería en aquellos tiempos, porque hoy ser liberal de aquellos es tanto como afirmarse reaccionario.

Llevando las polémicas por esos derroteros, las contradicciones del propio Unamuno quedan muy chiquitas. Y aunque no estemos de acuerdo con Unamuno en lo que respecta al vascuence, donde ni siquiera le consideramos autoridad en la materia, por otra parte, el Unamuno pensador, con todas sus paradojas, nos merece un gran respeto.

1980-X-13.

EUSKARA AUZITEGIAN

Euskaltzaleon artean ikaragarritzko zalaparta sortu zuen hil honen 14an Euskal Herrian Euskaraz erakundeko sei nafar gazte Iruñeko auzitegian deklarazioak euskaraz egin nahi zituztelako epaituak izango zirela jakiteaz. Azken orduan, zigor arautegiaren kodigoan hortarako betarik ez zuelako erretiratua izan zen. Ba, eskerrak horri, bestela euskara bera auzitegira eramatea bezalakoa zen eta demokratizaziora goazen garai honetan litzagarri ez ezik injustizia handia gertatuko zen, zer eta «Lingua Navarrorum» epaitu ONU-k 1948an agertu zuen Giza-zuzenbidearen ondorean.

Egia esan, transizio garaiko krisi handi batean gaude eta gure gizaritean ez daude animoak hain bare. Honen ondorioa izan dela iduritzen zaigu, txarragorik pentsatzea nahi ez dugunok. Dena dela, deklaraziozko epai bat bederen izan zen eta euskaraz gainera. Egunkariak, juzgaduan deklarazioak euskaraz egiteaz, inoiz gerta ez den arazoa bezala agertu dute, baina Nafarroan hain zuzen, euskaraz epaitzea ezta gauza berria. Epaia alde txarretik eraman bazen, orduan, ez sei gazteak, baizik euskara bera hizkuntza bezala epaitzea izango zen eta hau bai zela Nafarroako historian egundo gertatu ez zena. Jakina, diktadura denboran gertatu da holakorik, gizona zuzentasunaren eskubiderik tipienaren jabe ez zenez.

Gizonen oroitzapenean inoiz ahaztu ez dadin, ongi deritzat Nafarroako historian bertako auzitegietan euskarak izan duen begirapenez zenbait adierazpen azaltzea, zeren hauen berri jakin izan balute euskaldun gazte horien salatzaileek ez ziren ausartuko arazo hori auzitegira eramaten.

Nafarroa Gaztelako erregeen menpeko bihurtu ondorean, Iruñeko Kabildoak, 1530. urtean, Karlos Enperadoreari apezpiku euskalduna (edo euskaraz zekiena) jartzeko eskaria egin zion.

Bestalde, Nafarroaren seigarren merindatea, Nafarroa beheera, berezirik gelditu bazen ere, pundu horietan antzerako jokaerak hartzen zituen eta 1620. urtean, batzar ordezkariak Biarnokin bateraturik jartzea ez zuten ontzat hartzen, hizkuntza desberdinak zituztelako; eta Pabeko (Pau) Korteen denboran (1624-1789) Nafar Parlamenturako jarri ziren arauetan euskaraz zekiten juezak notarioak eta gainerako letraduak eskatzen ziren. Beraz, era hontako tratamendua izan zuen euskarak.

Artiedako auzi hura, 1561ean, itzultzailez baliaturik eraman zen. 1569an Burgiko sorginkeriazko auzi berean ere salaturik izan zirenak euskara hutsean egin zituzten beren deklarazioak. Hau, gauza oso normala zen Nafarroan. Norbaitek esango du oraingo gazte hauek gaztelaraz ere bazekitela, baina eritzi hau ezta aski. Bi hizkuntzaren jabe direnek eskubide osoa dute (giza legez behinikpehin) nahi duten hizkuntzaz baliatzeko, zeren ez baita guzientzat gauza berdina batean edo bestean egitea, bietariko batean argiago eta garbiako adierazteko posibilitatea baldin badugu. Hau da, hizkuntzaren jatoriasunak, aberastasunak, ofizialtasunak eta gainerako-tasun guziak alde batera utziaz, behar bezala menderatzen ez duen edo ahalmen gutiago duen hizkuntzan epaitzea ezin ditzake zilegi izan ezta salatuak borondate hutsez hala nahi duelako beste gabe bada ere. Salatuak hizkuntza hautatzeko eskubide osoa bere izan behar du gizarte demokratiko normal batean. Guri hain demokratiko iduritzen ez zaizkigun aintzinako haietan hori egiten bazen, orain zergatik ez?

Florenzio Idoatek Institución «Príncipe de Viana»-ko *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra* aldizkariaren 20. zenbakian Burgiko sorginkeriaz eman zituen agiriez gainera beste lan asko argitaratu ditu auzitegietan euskaraz nola baliatzen ziren adierazten dutenak. Jose M.ª Rekondok *Boletín de la R. S. V. de los Amigos del País* aldizkarian Xabiengo Franzisko Santuaren hizkuntzaz egin zuen lan batean (1961. urtean), era hortako agiri askoren berriak eman zituen, eta baita ere A. Irigarai adiskideak (Apat-Echebarne) *Una geografía diacrónica*

del euskara en Navarra (1974) liburuan eman zizkigun era hortako berriak.

Auzi kontuan, oroitzen naizenetik politenetako bat 1629an Leiren erromes eta fraileen artean sortu ziren iskanbiletakoa da. Erromesen artetik irten omen zen bat, dionez, «ermitaño capón» zelakoa, eta erromeskide bati makila eske esan omen zion: «Indac onat maquil ori, nic aditucodiat fraide hoc».

Iruinea bertan, Nafarroako Hospital Nagusian, bertara sartzen zirenei, 1563ko agiriak diotenez, bertako arautegi eta erregelen berri ematean euskaraz ere agertu beharra zegoen. Gainera, 1608. urtean Trinitario ordenako fraileak bertan jartzea ukatu zuten, euskaraz etzekitelako.

Eskolak ekarri zuten, batez ere, euskararen galera, hezkuntza erdaraz erabiltzeaz, J. M. Rekondoren lanean agiri denez. Baina auzit egietan ez zen diskriminaziorik. Gaur egun, Konstituzio berriaren 3. artikulua dugu, dagoen bezala, euskararentzat oso arriskugarria, zigorren kodigoa euskararen aurka jartzea ere posible denez. Ez dut uste hori gertatuko denik, baina arriskua hor dago. Artikulu hortaz eztaikit gure politikalariek noraino ohartu diren, baina Euskaltzaindiak bere garaian salatu zuen. Ikus orduan hartu zuen erabakia *Euskera* (XXIV, 1979ko lehen zenbakiaren 131. orrialdean) aldizkarian iragarria.

Lehenengo denboretan eskolaz aparte, arduraz begiratzten ziren hizkuntzaren arazoak. 1662. urtean Iruñean Unibertsitatea sortzeko proiektuan ere euskara kontuan hartu zen, eskolak zeramaten bide txarretik joan gabe, euskarari irakaskintzan bere tokia emanez, hontaz ikerketak eginez eta tribunalekoa izateko euskaraz zekiena izan zedin.

Berriz ere arduratsu begiratu beharko ditugu jokabide horiek gure euskara baztertua ikusterik nahi ez badugu. Zeren, inoiz, badirudi sorgin ihizari edo ez ote dabilzan.

El euskara en los tribunales

El juicio de faltas contra seis jóvenes navarros de «Euskal Herrian Euskaraz» en la Audiencia de Pamplona el 14 de los corrientes, no ha sido un caso insólito en la historia de Navarra, como han apuntado algunos diarios; pero sí ha sido una acusación sin precedentes, como es el hecho de utilizar euskara en sus declaraciones. Menos mal que no tenía encuadramiento en el Código Penal, pues de lo contrario, dicho juicio iba directamente contra la «Lingua Navarrorum», y ni qué decir contra los Derechos Humanos.

Se obró con bastante torpeza al llevar el asunto al juicio. Pues a poco que se repase la historia de Navarra, los procesos entre receptores vascongados y romanizados son copiosos. Nunca fue un hecho delictivo el uso del vascuence y siempre supieron buscar soluciones correctas. En nuestro artículo reseñamos algunos casos de los siglos XVI y XVII que nos pueden valer como ejemplo.

En un proceso de Artieda, el año de 1561, tuvieron que valerse de traductores porque los individuos a comparecer ante el Juez sólo sabían vascuence. Alguno podrá alegar que los seis acusados de nuestros días sabían también castellano, pero esa no es la cuestión, porque un bilingüe puede estar en mejores condiciones para declarar en una lengua y no en otra, y debe tener libertad de elección, aparte de que tiene perfecto derecho a identificarse con una comunidad lingüística en concepto de solidaridad con la misma. Razón por la que se exigía en 1563 en las Ordenanzas y Constituciones del Hospital General de Navarra, en el mismo Pamplona, la lectura de las ordenanzas, escritas en romance, el que las leyere «declare en bascuence para que sepa cada uno» lo que ha de hacerse. Y, en 1608 a los frailes Trinitarios dieron la negativa para instalarse por no saber vascuence.

Del proceso de Brujería de Burgui (Valle de Roncal), llevado acabo en 1569, Florencio Idoate nos dio sabrosos detalles en *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, número 20. Los que llevaron el proceso no creían en el embrujamiento de los acusados. A estas alturas, en nuestro siglo, habría que preguntar si no estaremos volviendo a la caza de brujas.

Pero uno de los pleitos más simpáticos que se sostuvo con intérpretes, es quizás aquel que se libró entre peregrinos de Lumbier y monjes de Leyre, en 1629, de cuando el «ermitaño capón» quiso zurrar al fraile, diciendo: «Idac onat maquil ori, nic aditucodiat fraide hoc» (daca acá ese palo que yo entenderé a estos frayles).

De otro orden son el tratamiento que se le daba al euskara en aquel proyecto de Universidad en Pamplona, en 1662; el nombramiento de un intérprete en Barasoain, en 1708; la petición del Cabildo de Pamplona al Emperador, en 1530, para nombrar Obispos vascongados, etc. Son datos muy elocuentes de la consideración a los vascoparlantes, y hoy no puede ser menos.

1980-X-20.

HIZKUNTZA ETA GIZARTEA

Ez dugu inork esan beharrik egungo egunean gure hizkuntzaren arazoak zer nolako garrantzia duen gure gizartea bake bidezko anaitasunera eramateko. Joan zen astean gomendatu nuen A. Tovar-en liburuaren azkenaldean argi ta garbi datorren gauza da hori.

Hala ere, euskaltzaleok, guziok larri gara gure hizkuntzaren etorkizunez. Mendeak zehar gainbeheraka etorri zaigun euskara aski eroria aurkitzen bai dugu orain bat batean zuzpertz ahal izan eta biziberrituz egoera itxaropentsu batean sartzeko. Lan nekeza dugu aurrez aurre. Era askotariko beharrak ditugu eta langile guti.

Gure hizkuntzaren on beharrez ari garenok, politikeriak eta taldekeriak alde batera utzi beharrak ditugu euskararen arazoetan, zeren, bestela ez dugu gauzonik egingo.

Helburu baterako, bide asko landu beharrak ditugu. Lehenik plangintzak behar dira eta gero azpiegiturak, geroagoan ekinaren fruitak jasoko badira. Honetan guztiok bat etorriko gara. Lehen premiak zer diren markatzeak ere bere mailakatzea eskatzen du. Hau delata, aurtengo udaran Euskal Herriko Unibertsitatean eratu genituen Euskalarien Nazioarteko Jardunaldiak zirelata, zenbait kritika jaso genuen. Baita zenbait arinkeria aguantatu ere, zeren gure artean arinik ere bada jakitun itxuraz. Kritikak beti dira onak, osagarri direnean; baina zentzu gutikoak direnean arriskugarriak, borondaterik oneneko jendeak ere usterik onenez buruabat egiten duelako. Batzuen ustez, iker lanak baino lehenagokoa zen sozio-linguistika arazoa. Besteok holakorik kontuan izan ez bagendu bezala.

Lehendabizi, zer zertarako eta zelan gogoan izan behar dugu. Eta antolatzaileok, hau, oso kontutan hartua genuen. Ikerketen bidetik abiatzeko premia, hasi berri dugun Euskal Herriko Unibertsitateak erakusten digu. Bestalde, guk baditugu linguistikaren ikerketaz eta batez ere euskal-linguistikaz, beste edonongoen mailakoak. Beraz, erbestetik etorriak ez ginduzen eremu-gorrian aurkituko. Kondizionamendu horiegatik ez ginen besteen bendea morroi gisa agertuko eta kanpotiarrekiko harremanak ekar lezazken ondorio onurakorrak neurtu ezinezkoak dira. Dena dela, ekintza haren ondorioz, atzerriko Unibertsitateetan hemengo ikasleentzat bekak lortzeko bideetan gaude eta, behar bada, gure Unibertsitatean euskara ikerketak sendo bultzatzeko bidean.

Zoritzarrez, sozio-linguistikaz ez gaude maila berean. Alde batetik, zer da sozio-linguistika bera? Teoria desberdinen adarrez betea. Hizkuntza bere naturallezaz berez uztea predikatzen dutenek eta hizkuntza tipien bizi beharra defenditzen dutenena, muturrik mutur, eta bitar-

tean nahasmendurik aski. Har dezagun txikien eskubidearen alde dau-
denena, gure egoera hontan hala behar dela iduritzen zaigulako eta
zalantzarik gabe, legezkoena delako. Rafael Ll. Ninyoles edo ekarri
ezinik ez dugu, baina guk gure aldetik maila hortakorik ezin aurkeztu
eta Ninyoles berak gure herriaren egoera behar bezain sakon ezagutu
ez; guk geuk ere ez noski, aho-bero batzuk besterik uste badute ere.
Burubide ederra lortuko genuen.

Bestalde, egungo egoera kontuan izanik, autonomiako gobernu
berriari dagokio eginkizun hori betetzea. Uste dugu, euskara berbizteko
guk haina gogo izateaz aparte, plangintzetan ere hasia dela. Ez ote dio-
gu ba emango eskoletan sartzetik telebistara eroateko beharrezko duen
epea? Edonor ohartuko da Eusko Jauriaritzagan daudela, gaur gaurkoz,
hizkuntzaren berpizkundeari dagozkion esku-bide eta ahalmenak. Gai-
nerako erakundeen eginkizuna, izatekotan ere, horri laguntzea litzake.
Bizpahiru urte barru euskararen etorkizunezko ikuspegia bestelakoa
izango dala uste dugu, eta hau kontuan hartu gabe, zeharka ibiltzea,
lan antzua da. Sozio-linguistikako jardunaldiak, gaur egun, inork anto-
latzekotan ere, poderea izango duenak antolatu behar ditu. Ez baita
gauza bera papelean gordetzeko teoria politikak egitea eta soluzioak
lortzeko plangintzak egitea. Plangintzak, betetzeko ez badira, guti
balio bai dute. Baina, gure arteko barreagarriena (negargarriena ez bada),
zera da, gobernuaren eta instituzionalizatzearen aurka ari direnak heu-
rak dira gehienbat sozio-linguistikaz eta euskararen eskubideetaz min-
tzatzen direnak, beren ekintzarik emankorrenak letreroak euskara-
tzen eta azaleko zenbait itxuraz gehiago arduratuz. Ez dut esango hoiek
egin behar ez direnik, baina lehen lehenik utz dezagun behar diren az-
piegiturak eta plangintzak egiten ari direnei, hortarako epe lasai bat
emanaz.

Zer behar dugun jakitea ezta aski, nork bideratu behar duen ez
badakigu. Eskoletan, telebistan eta abar, agintea dutenek, ahalmena ere
berengan dute. Eta, bide hoiek dira bultzatu eta lagundu beharrezkoak.

Euskaltzaleok, arren, euskara lehenago edozein talde baino. Po-
litika jokatu dezagun gizonki bere garaia denean: «Lau eta lau ginen
hasi, gehien zenak irabazi; galtzaileok hobe dugu, hobeto ikasi».

Idioma y sociedad

Es sabido por todos que la lengua vasca ha sufrido un abandono
total, tanto por parte de los gobernantes como por el propio pueblo
vasco. La concienciación ha venido tardíamente y avanza progresiva-

mente desde el romanticismo. La búsqueda de soluciones para su recuperación, hoy, viene a ser un hecho ineludible. Como bien dice Tovar en el libro que comenté en el artículo de la pasada semana: «la actual crisis, que sacude a los vascos, es una crisis política, mas también lingüística. En el mundo actual, donde no puede haber analfabetos, porque la economía lo prohíbe, la transmisión de la lengua ya no es predominantemente oral... —y seguirá diciendo, que— El camino de la paz en las provincias vascas y en España pasa por la política, y, según se puede ver en este libro, por la política lingüística».

En este momento histórico contamos con una vía autonómica, que es tanto como decir una de las pocas oportunidades para la reconstrucción institucional del país, y que la debemos aprovechar ayudando y potenciando, apartándonos de aventurismos utópicos, conscientes de que hoy por hoy no se nos ofrece otra alternativa. Diré más, y es que dudo de nuestra capacidad para el aprovechamiento al máximo de las posibilidades que nos ofrece la misma. A veces pienso si nuestras reacciones no serán consecuencia de nuestra impotencia. Sea cual fuera, el único camino es el de afrontar con sinceridad y laborar para el logro de un bilingüismo donde el euskara no caiga en una situación a que está sumida por el peso de una errónea política en el transcurso de la historia. Hoy por hoy no hay otra posibilidad para salir de esta situación diglósica.

El buen deseo de la recuperación del euskara y la urgencia que el caso lo requiere para la salvación de la lengua, y asegurar un bilingüismo racional, sin marginaciones, ha acarreado esta situación donde los ánimos de muchos euskarófilos se muestren tan tensos e impacientes, hasta el extremo de repercutir a la inestabilidad política. Por otra parte, cada cual por su lado se considera capacitado para establecer preferencias, cuando en ellas lo primordial son las escuelas y los medios de comunicación modernos.

Es comprensible que en este estado de cosas, una de las críticas desfavorables a los Encuentros Internacionales de Vascólogos fuera precisamente por no haber dado preferencia a unas jornadas de sociolingüística. Aunque esa preocupación, en su día, no fue ajena a los organizadores, entendemos que corresponde al nuevo gobierno autonómico vasco, que dispone de poderes legislativos y ejecutivos. Es más, nadie ignoramos que se están formando equipos que planifiquen y desarrollen los medios necesarios para la recuperación. Ello hace suponer que el panorama lingüístico va a cambiar en pocos años. Y, teorizar al margen de los organismos competentes, hubiera supuesto una labor estéril. Aparte de no contar entre nosotros con especialistas com-

petentes a la altura o nivel que contamos en la investigación lingüística.

Si queremos una convivencia ciudadana y la recuperación del euskara, hemos de depositar nuestra confianza en el desarrollo autonómico, al margen de las ideologías y tendencias, porque a medida de su potenciación podrá apoyar la lengua y cultura que tanto nos preocupan. Recordemos que la historia no nos ha ofrecido una oportunidad igual y hemos de saber aprovecharla.

1980-XII-8.

EUSKALARIEN NAZIOARTEKO JARDUNALDIAK

Euskaldunok beste ezerk ez gaitu bereizten hizkuntzak haina. Munduko mapa orokorretan, badirudi, Euskal Herriak hizkuntz-etniakoan soilik duela bere leku berezia.

Hizkuntza gizarte harremanetarako tresna denez gero, honek bere inguruan biltzen du herri bakoitzaren kultur sen berezia.

Euskara aintzinatik aipatzen zen Europako hizkuntzarik zaharreneetakotzat, eta ospe honek ekarri zituen hizkuntzalarik arrotzak gure herrira. Wilhem von Humboldt izan zen hoietatik aipagarrienetako bat, zeren gizon ospetsu hau euskararekin zaletu zenetik munduko hizkuntzalaririk famatuenak arduratu dira euskararen sustraiz eta jatorriz. Geroztik, berrehun urteren buruan hamaika ikerketa egin da; baina, hala ere, oraindik inkognita berak iharraitzen du eta herririk aurreratuenetako hizkuntzalaririk jakitunenak arduratzen dira euskarari buruz.

Azken urte hauetan edonondiko linguistak etorzen dira Euskal Herrira. Gehienek Euskaltzaindira jo izan dute, berri bila edo harreman bila. Ohartuak ginen horietako asko ez zirela elkarren artean ezagutzen, naiz eta inoiz ikerketa berdintsuetan aritu. Eta hortik piztu zen orain aurrera daroagun asmoa.

Euskaltzaindiko iker sail buru den Luis Mitxelenak mugatu dizkigu Jardunaldi hauetako gai nagusiak. Eta dei egin diegu munduan zehar sakabanaturik dauden euskalari. Beren erantzuna oso ona izan da. 10 naziotatik hogetakak linguista etorriko dira.

Honako programa honen barnean arituko dira: Euskaltzainburuaren agurraren ondotik, Jean Haritschelhar Euskarari buruzko ikerketak gaur egunean zer egoeratan dauden adieraziko du; André Martinet Fonologia

sinkroniko eta diakronikoaz mintzatuko da: Antonio Tovar, Konparaketaz, lexiko-estadistika eta tipologiaz; Terence H. Wilbur, Euskal sintaxia, forma logikoa eta aditz laguntzailea; Jaques Allières, Dialektologiaz; Robert L. Trask, Morfologiaz; eta, azkenik, L. Mitxelenak, Iker premiak aurrera begira nondik eta nola beharko direnaz.

Gainerako euskalariak eta euskaltzainak gai horien inguruan zenbait agerpen emango dituzte. Hauetarik batzorde batek aukeratuko ditu han bertan irakurriko direnak. Lan guziok bilduma batean argitaratuko dira.

Ekintza honekin, lehen lehenik, euskalariok pertsonalki elkar eza-gutzeko aukera izango dute.

Hemendik aurrerantzean, bakoitza non eta zertaz ari den jakingo dugu. Eta Euskaltzaindiak, bere egitekoetarik arlo bat beteaz, ikerketak zuzpertz, aurrerantzean guziekin harreman estuak izanen ditu.

Herri baten hizkuntza alderdikeri guzien gainetik dagoen zerbait da. Hizkuntzari behar duen itzala emanez, Euskal Herrian bizi diren guziei aditzera eman nahi diegu gure hizkuntzaren garrantzia, ez dakitenei (mintzatzen ez direnei) ikasteko gogoia sortaraziz, dakitenei gehiago erabiltzera bultzaraziz. Ia gure hizkuntzari giro berri egokiago bat lortzen diogun.

Esan beharra dugu, asmo hau aurrera eramatea, ezinezkoa izango zela, aurrez herriak berak lagundu ez baligu. «Bai Euskarari» kanpainaren ondorena bait da oraingo ekintza hau.

Jardunaldi horiei hasiera Gernikako Batzar Etxean emango zaie, ondoko egunetan Euskal Herriko Unibertsitatean (Leioan) iharraitzeko, helduden abuztuaren 25-etik 29ra bitartean.

Goizetan hitzaldiak eta arratsaldez ibilaldiak programatu dira, Euskal Herriaren geografia, kulturtegiak, arte leku, folklore, bertsolari, kanta zahar eta berri ezagutu dezaten, honela, beren ikerketetan, gure herriaren irudia lagungarri izan dezaten.

Encuentros Internacionales de Vascólogos

El idioma es el vehículo de expresión en cuyo entorno acumula la cultura tradicional de un pueblo. Por esto, a través del idioma encontraremos nuestra propia identidad.

La importancia del euskara nos muestran con elocuencia los mapas-mundis, donde podremos observar que únicamente en los lingüístico-etnicos se distingue el País Vasco.

Desde muy antiguo tuvo fama el euskara de ser el primitivo idioma del continente; uno de los pocos pre-indoeuropeos. Esta opinión atrajo a los filólogos extranjeros y, desde hace dos siglos, concretamente desde W. von Humboldt, ha despertado gran interés. Y aún siendo muchísimas las investigaciones realizadas, el idioma vasco sigue siendo una incógnita, y los principales lingüistas del mundo se preocupan en su investigación.

En los últimos años habían desfilado muchísimos lingüistas extranjeros por la sede de la Real Academia de la Lengua Vasca - Euskaltzaindia, a su paso por el país en busca de información directa, y la mayoría de los mismos hablaban euskara. Con algunos se ha mantenido estrecho contacto y hasta han colaborado con sus trabajos en el boletín *Euskera*, órgano de Euskaltzaindia.

De estas visitas y contactos nació nuestra idea de organizar estos Encuentros. Los mismos brindarán a los lingüistas de diversos países la oportunidad de conocerse personalmente, al mismo tiempo de ofrecer una mayor información sobre el estado de las investigaciones de cada uno de ellos y estrechar los lazos en torno a Euskaltzaindia, a donde recurren normalmente y que puede servirles como la institución coordinadora en lo que respecta a la lingüística vasca.

El programa de las sesiones fue confeccionado por Luis Michelena, director de la sección de investigación de Euskaltzaindia.

La convocatoria ha tenido una respuesta positiva. Participarán en los Encuentros más de una veintena de lingüistas de diez países diferentes. Las ponencias de apertura y clausura correrán a cargo de miembros de la Real Academia de la Lengua Vasca, pero el desarrollo del programa establecido: fonética, tipología, sintaxis, dialectología y morfología, correrán a cargo de los lingüistas de renombre universal, A. Martinet, A. Tovar, T. H. Wilbur, J. Allières y R. L. Trask, como ponentes de los temas referidos. Además, leerán sus comunicaciones, aparte de diversos académicos de Euskaltzaindia, los lingüistas Jacobsen, Zysar, Shimomiya, Rebuschi, Brettchneider, Holmer, etc., cuyas procedencias son, Estados Unidos, Unión Soviética, Japón, Francia, Alemania, Suecia y algunos más que aún es prematuro para poder precisar.

Estos encuentros, además de estimular e impulsar las investigaciones, servirán para establecer mayores contactos en lo sucesivo, y ello redundará en beneficio de la propia lengua, porque ha de incidir positivamente en el estudio y concienciación de los vascos hacia su lengua milenaria, pieza fundamental para la identidad de nuestro pueblo.

Conste que estos Encuentros no hubieran sido realizables sin la

ayuda prestada por el pueblo que tan bien supo responder a la campaña «Bai Euskarari».

De acuerdo con lo fijado en el programa, los Encuentros se iniciarán en la Casa de Juntas de Guernica para continuar en el *campus* de la Universidad del País Vasco, en Lejona, del 25 al 29 del próximo mes de agosto.

Durante esa semana, por las mañana habrá sesiones académicas y por las tardes excursiones con el objeto de ofrecer la oportunidad de conocer el país en su geografía, centros culturales, lugares artísticos, folklore, bersolaris, cantos tradicionales y modernos, para que los lingüistas extranjeros posean una imagen directa que favorezca sus investigaciones en su conjunto de lengua y cultura vasca.

1980-VII-21.

S. ALTUBE EUSKALARIA

Arrasaten iragan abenduan gramatika gaiez egin ziren jardunaldiak eta helduden abuztuaren bukaeran Gernikan eta Leioan (Euskal Herriko Unibertsitatean) ospatzekotan diren Euskalarien Nazioarteko Jardunaldiak Sebero Altube zenaren omenez antolatuak dira bere ehunurteburuan.

Ongi merezia zuen. Bere denboran, Altube izan bai zen linguistikaren alorreko lege berriak gure herrira sartu zituen lehen euskaltzaina. Egia esan, Euskaltzaindia bera sortu baino lehenagotik zegoen Altube zena garbikeriaren gehiegizkoek kezkatuak, eta herriaren jatortasunaren alde bideratuko zituen bere lanak.

Bere gaztaroan musikari eta lantegiko zuzendaritzari hain emana zen gizon hura, jakintzaz egarritua, bere buruz jantzia ikasi zuen zekien dena. Frantzez hizkuntza ondo menderatzen zuenez, honen bidez jabetu zen linguistikako joera berriez. L. Villasantek ongi esango zigunez: «Altube jauna etzan, ba, iñungo Unibertsitatetan ibilitako gizona. Baiña hain zuzen, horrexegaitik zaigu begikoago. Bere neke izerdien puruz jantzi bai zuen bere burua. Bere adimenari zor zion azkurria bilatzen ez zen batere ajolakabe edo zabarra izan. Batez ere, Linguistikako estudioetara agertu zuen gose eta zaletasun bizi-bizia. Frantzez hizkuntza ikasi eta Linguistikako frantzez liburuak eskuratzen zituen, horietatik euskararen onerako atera zitezken erakutsi edo argibideak

xurgatu nahiez. Bere idazlanetan ia etengabe ari zaigu linguista hoi-
izenak eta esanak aipatzen: Hovelacque, Dauzat, Grégoire, Meillet,
Vendryés eta abar. Berak ikusten zuen hemengo euskalari zaharrek
uste okerreze zeukatela burua moldatua eta hortik heldu zirela hainbeste
gaitz eta makur gure euskal baratzer...».

Ordurarteko euskaltzaleak, Altubek zionez: «hizkuntz jakintzarik
ez balitz bezala» ibili ziren; eritziak, bakoitzak bere neurrira eginaz,
bururik haina aburu.

Ausarta behar zuen izan garai hartan garbikeriaren aurka agertzeko;
baina euskaraganako maitasunez eta jakitunaren itzalez irten zen gure
Altube, gauzak bere onera eroan nahirik. Gogorkeri gabe eta arrazoiz
hornitu zituen bere tesi lan nagusiak, bata bestearen ondorean, eten
gabe, morfologiak, joskeraz eta fonologiak. Beti euskararen bizitzaz
kezkati. Euskaltzain sarrerako hitzalditik hasi, 1920an, eta ildo beretik
iharraituz, arduratsu bete zituen gai horien azterketak.

Bere lan nagusien arteko ditugu: *Erderismos* (1929), *El acento
vasco* (1932), *Observaciones al tratado de «Morfología vasca» de Az-
kue* (1934), *La vida del euskera* eta *Más sobre la vida del euskera*
(1934-36) eta beste zenbait txosten euskaraz Euskaltzaindiari aurkez-
tuak, gai beraren inguruan. Hauetatik aipagarrienak: «Erderatiko itzak,
itz barriak eta aintxiña itzak» (1920), «Izkuntz jakintzia eta euskera-
ren bizitza» (1921), «Euskal itz barriak» (1922), «Batasun bidean»
(1928), «Euskaltzaindiari» (1933-1956) eta abar.

Argi dago euskara idatziaren batasunez ere arduratu zela. Ahozko
herri euskaratik hurbil baina nolabaiteko batasunaren beharra agertu
zuen, literatura indartsu bat burutuko bazen. Euskara bizitik urruti ez
ibiltzeko, Urruzuno eta Kirikiñoren lanak jartzen zituen eredu.

Bere garairako euskal atlas linguistiko on bat ez zegoelako edo
bizkaiera soilik ezagutzen zuelako, honen inguruan biltzen zituen bere
adibiderik gehienak. Hau da, Bizkai aldeko euskalkian oinarrituz adie-
razten zituen bere teoriak eta horregatik zion Mitxelenak, joskeraz
ari zelarik: «Ez tira, gehienez ere, euskararenak, zenbait dialekturenak
baizik. Eta dialektu hoietan ere zeharo eta osoro betetzen ezirela esan
beharrik ez».

Baina, oinarritzko ideia nagusiak, batez ere hitzen erabilkeraz, gaur
gaurkoak ditugu, eta oroi Altubek 1922. urtean agertu zituela Eusko
Ikaskuntzak Gernikan antolatu zituen batzarretan. Argi eta garbi azal-
duko zen gure herrian erroturik zeuden erderatikako hitz arruntan alde.
Bi urte lehenago Euskaltzaindiko sarrera hitzaldian euskaraz esana, er-
daraz berriz errepikatuz. Hemen errotutako hitzak, naiz erderatikakoak
izan, hitz jatorrak zirela aitortuz. Idea horiekin, bere aburuetan ausart

eta tinko iharraituko zuen, hitz hauek lekuko: «Gogoan euki daigun egi itzal au: gaur eguneko giza-artu-emonetarako, batasunezko eta errijaz adiskide bizi dan idatz-izkerarik euskeraan aurkitzen ezpadogu, gura nai ez, erderetara joko dogula danok, utsune ori beteteko. Zoriturrez, egi itzal eta samin orren ondorenak, larregi ere agiri dira, da-borduko ere, euskaldunon artean». (*Euskera*, II, 1921, 48. orrialdea).

Sebero Altubek bere bizitzaren heldutasunean, batez ere zahar-tzarora, bere buruaganako omenaldiak ukatu bazituen ere, gure baitan zordun ginen hainbeste argitasun eskaini zigun euskalari jakintsuarekin eta bere izateari tokatzen zitzaion erako bilerak lortu ditugu gure gizon handiaren ohorez, Arrasateko gramatika jardunaldien ondotik Euskalarien Nazioarteko Jardunaldiak Gernikan eta Leioan.

S. Altube, el vascólogo

Euskaltzaindia, con las jornadas de estudios gramaticales, celebradas durante el pasado mes de Diciembre, y con los Encuentros Internacionales de vascólogos, programados para el próximo mes de Agosto, no ha podido rendir mejor homenaje a la figura de Severo Altube, con motivo del centenario de su nacimiento.

Severo Altube, musicólogo y empresario en su juventud, en su madurez, e incluso en su vejez, se entregó plenamente a los estudios lingüísticos. Su dominio del francés le dio acceso a una información directa sobre las nuevas corrientes de la lingüística moderna, cuyas teorías supo aplicar en beneficio del euskara contrarrestando los abusos del purismo y orientando las corrientes literarias, saliendo al paso a tantísimos «vascólogos» desaprensivos que obraban ignorando la existencia de la ciencia lingüística, predicando las nuevas normas para la práctica de la lengua, sin alejarse del uso hablado o popular, y, al propio tiempo, mostrando la necesidad de la unificación del vascuence escrito.

Como ejemplo para la fluidez literaria, una y otra vez recomendaría tomar como modelo la belleza artística del lenguaje de P. M. Urruzuno y E. Bustinza «Kirikiño».

En pleno apogeo de la corriente purista, su visión del problema fue clara y rotunda. Mucho antes que sus conocidas tesis, en una carta dirigida al Sr. Garmendia Viciola, en 1916, manifestaría: «No es, a mi juicio, posible retirar del uso una infinidad de palabras de origen latino, porque están ya muy arraigadas en el pueblo; ni siquiera es conveniente».

Con sus estudios sobre morfología, sintaxis y fonología, introdujo nuevos conceptos socio-lingüísticos. Su propio discurso de ingreso en la Academia, en 1920, discurriría sobre estos temas. Sus principales obras fueron: *Erderismos* (1929), *El acento vasco* (1932), *Observaciones al tratado de «Morfología Vasca» de Azkue* (1934), *La vida del euskera* y *Más sobre la vida del euskera* (1934-36). Temas a los que fue añadiendo numerosos apéndices hasta su muerte.

El, hombre modesto, que en vida no admitió ninguna clase de homenajes, sin duda rechazaría ruborizado éste que Euskaltzaindia le dedica, pero nosotros sabemos que lo tenía bien merecido; él que nos alumbró y guió por los nuevos derroteros, se lo había ganado.

1980-VII-28.

G. VON HUMBOLDT FILOLOGOA

Gilen von Humboldt prusiarra duela berrehun urte Euskal Herrira heldu arte, nolabait euskarekin arduratu zirenek amets hutsetan ari ziren. Askorentzat, euskara, Babel-en sortu ziren hizkuntzetariko bat zen eta beste batzuentzat Tubal-ek ekarria edo Adan eta Eva-ren hizkuntza. Holako usteak zabaldurik, misterio edo mitoz kutsatu zuten euskararekiko ingurua eta irudimenaren ahalmen guziak hortaratuz eritzi harrigarri guziak bildu zituen gure euskarak. Ez euskararik eta ezta linguistikaren oinarritzko mailaren berririk jakin gabe, baina inork bere burua jakituntzat bazuen, usterik bitxienak agertuko zituen. Euskararik ez ikasteko ere bazuten aski argudio; behin, deabrua bera etorri omen zen Euskal Herrira, gure hizkuntza zail hau ikastera, eta ikasi ezinik eta desesperaturik laster ospa egin omen zuen.

Dena dela, gure euskarak, hizkuntza zaharraren ospea zuen, eta ospe honek ekarri zuen Humboldt. Bere gogoan, aintzinako testu zaharren batzuk aurkitzeko ilusioa zekarren. Testu zaharrak aurkitu ere bai, baina ez hain aintzinakoak. Hala ere, bere etorrera ez zen alperrikakoa izan; hizkuntza beraren morfologia izan bai zen aurkitu zezakean gauzarik bitxiena, eta ondorioz honen ikerketari eskaini zizkion bere lan ezaugarrien parte handi batean.

Gilen Humboldt, gaztaroan poesigintzan eta gero politiko bezala ere nabarmendu bazen, kultur handiko hizkuntzalaria zen eta bere lanak ikerketarako ikuspegi berria ekarri zuten. Bere ospearen itzalak beste

hizkuntzalari asko ekarri zituen eta geroztik mundu guziko hizkuntzalariak arduratu dira gure euskararekin.

Gure hizkuntzagan zer aurkitzen duten? Alde batetik, bere zahartasunak hizkuntzen sorrerara hurbiltzen ditu, baina bestetik, bere tipologian dituen berezitasunak, indoeuropeo aurretiko hizkuntzaren sustraiak dituenek, munduko beste hizkuntzekin ahaidetasuna bilatu nahia. Honegatik, linguistikaren zientzian (eta, gaur, oso aurreratua dugu zientzia hau) ikerketak egiteko egokitasuna. Antropologia berrian hizkuntzaren fenomeno oso garrantzitsutzat hartzen denez, euskarak badu zer erakutsi.

XIX. mendea hastean, Max Müller-ek aditzera eman zuenez, bi lan zeuden hizkuntzaz seriozki eginak, Hervás y Panduro espainiar jesulagunaren *Catálogo de las Lenguas* eta Joan Kristobal Adelung filologo alemanaren *Mithridates*. Humboldt-ek hoiek izango zituen bere ekin tzaren oinarritz. 1799an eta 1801ean ibili zen Euskal Herrian. Bidaia bien koronikak taxuz idatzi zituen. Lehenengo bidaiarena M. de Unamunok itzuli zuen gaztelerara eta oraintsu *Los Vascos* izenez birargitaratua da. Bigarren bidaiarena ere, berberak itzulia eta Justo Garate ren ohar eta orraztapenez argitaratu zen 1951an *Cuatro Ensayos sobre España y América* izenez Austral kolezioan.

Baina hizkuntzari buruzko bere lan nagusiak beste bi liburutan bilduko zituen. Hoietatik garrantzitsuenak Adelung-en *Mithridates*-ri egin zizkion zuzenketa eta gehigarritzkoa izan zen. J. Garatek itzulia RIEV-en argitaratu zen, J. Urkixoren hitzaurrez (XXIV. tomoan, 1933). Bestea ordea, euskal-ibero teori az e gina, *Prüfung der Untersuchungen über die Urbewohner Spaniens vermittelt der Vaskischen Sprache* (1821) deritzana. Lan hoiek ordena pizkabat jarri zuten garai hartako eritzietan eta poliki poliki zentzubideratu ziren hizkuntzen kulturaz arduratzen zirenek. Hala ere, esan beharra dago, geroztik ere badirela zentzatu ezinak, zentzun gabeak diren bezala. Baina, Humboldt-en lanak, erudizioz beterik, goi mailan jarri zituen euskararen ikerketak.

Kezka handia sortu zuten prusiarraren lanak eta jakitun asko bul tzatu zituen gure hizkuntzaren ikerketara. Orduan iratzartu zen zale tasuna oraindik ere ez da itzali. Hil honen azken astean Euskal Herriko Unibertsitatean izango diren Euskalari en Nazioarteko Jardunaldiak di tugu lekuko. Zeren, espero dugunez, hamar estadutako hogetakak hiz kuntzalariak izango bai ditugu partaide. Ekintza honekin, Euskaltzain diak, Humboldt-ek sortu zuen kezka bera giro berri tu nahi bai du.

Aipatu dugun *Prüfung*... delako lana, *Espainiako aintzinako biz tanleak eta euskara*, elkarren artean zer den, euskal-ibero teori az oinar ri trinkoagoak jarri zituen estudioa zenbait aldiz itzulia eta argitaratua izan

da. Jarraitzailerik ere ez zaio falta izan H. Schuchardt eta R. Menéndez Pidal arte. Gaur ordea, aski baztertua da teoria hori.

Ugaria eta zentzuzkoa izan zen Humboldt-en lana. *Mithridates*-i egin zuzenketak eta gehigarriak aparte, esku-izkribu asko utzi zuen eta horien inguruan ere azterketa jakingarriak egin dira. Lan horietaz gehien arduratu dena Justo Garate izan da, eta, lanik aipagarriena *G. de Humboldt. Estudio de sus trabajos sobre Vasconia* (1933). Bertan ikus daiteke, hizkuntzaren azterketaz, gramatika zehaztuz eta analisi egoki bat eginaz aritu zela. Hain zuzen, hemen aurkitu bai zuen Gilen von Humboldt handiak gauzarik miragarriena, hain hizkuntza zaharrak holako egitura aberatsak izatean. Baita ere, esan beharra dago, Hervás y Panduro eta J. K. Adelung-en oinarritzko lanez gainera P. Aslarloa eta J. A. Mogeekin harreman estuak izan zituela bere ikerlana burutzeko.

Gaur egun, bere eritzietarik asko bazterturik badaude ere, oraingoak asko zor dio Humboldt-en ekintzari, eta historiak beti izango du kontuan Prusiako jakituna.

G. von Humboldt, el filólogo

Hace casi dos siglos desde la aparición de Guillermo von Humboldt al País Vasco, atraído por la rareza de la lengua vasca, considerada para entonces como lengua isla o preindoeuropea. Parece ser que vino muy ilusionado, abrigando la esperanza de encontrar algunos textos antiguos de importancia, pero lo que encontró fue una magnífica lengua primitiva con una perfecta estructura gramatical. De manera que la falta de algún poema épico perdido de la antigüedad quedó compensada con la maravilla de la propia lengua.

Por su gran autoridad y prestigio influyó entre los filólogos de su tiempo y contribuyó a desterrar los conceptos fantásticos que circulaban sobre su origen y a despertar el interés de los centros científicos sobre la importancia de la lengua vasca. Desde aquellas fechas no ha cesado ese interés de los lingüistas hacia nuestra lengua. Constituirán un hecho elocuente los Encuentros Internacionales de Vascólogos a celebrar en la Universidad del País Vasco durante la última semana del presente mes de agosto bajo la organización de la Real Academia de la Lengua Vasca - Euskaltzaindia. Donde participarán más de una veintena de lingüistas extranjeros, de diez nacionalidades, con ponencias y comunicaciones sobre el euskara.

G. Humboldt realizó dos viajes a nuestro país, en 1799 y 1801,

escribiendo interesantes memorias de sus visitas, que han sido traducidas al español y que han tenido varias ediciones. Pero su labor lingüística se centra preferentemente en las correcciones y adiciones al *Mithridates* del renombrado filólogo alemán Juan Cristóbal Adelung, en una obra sobre las teorías del vasco-iberismo y en los numerosos manuscritos que dejó inéditos.

El Dr. Justo Gárate ha sido la persona que más ha estudiado la obra del prusiano Humboldt, y es básica y fundamental, entre varios estudios y traducciones con notas, la que lleva por título: *G. de Humboldt. Estudio de sus trabajos sobre Vasconia* (Bilbao, 1933).

Humboldt, para sus estudios, se fundó principalmente en las obras del mencionado Adelung y de Hervás y Panduro. Mantuvo, además, contactos personales y correspondencia epistolar con P. Astarloa, J. A. Moguel y otros.

Muchas de sus teorías han sido arrinconadas, pero el interés despertado se ha mantenido hasta nuestros días. Hoy, su obra, sirve sobre todo para la historia de la evolución de las ideas relativas a los problemas del vascuence.

1980-VIII-4.

L. L. BONAPARTE PRINTZEA

Erbesteko linguisten artetik ospetsuenetako bat Luis Luziano Bonaparte printzea da. Honi zor deusagu euskalkien lehenengo azterketa zehatza. Ondasunik ez jakon falta eta lanerako gogorik be ez.

1856. urtetik 1869ra bitartian egin ebazan euskararen ikerketak; euskalkiak ez ezik baita euskalki bakotxaren motak be. Ha bai zala langile zehatza.

L. L. Bonaparte, Euskal Herrira baino lehen beste leku batzuetan ibili zan hizkuntzazko azterketak egiten. Euskaragaz interesatu zanean, Euskal Herrira etorri baino lau urte lehenagotik hasi zan liburuetatik euskara ikasten. Bere burua euskaraz nahikoa jantzia eukala iduritu jakonian jo eban gure herrira. Lehenengo aldian urte bi segidan etorri zan, D'Abbadie eta Otaegiren bidez ezagutu zituen Duvoisin, Intxauspe, Etxenike eta beste zenbait. Gure lurraren eskualde guztietan bilatu zituen harremonetarako laguntzaileak. Baina, berak nahi ebana aurraraz ondo erakutsiaz. Ez eban gura edozelako laguntzailea, bere itaunak

ondo erantzungo ebenak izan ezik. Hola hornitu zan ordezkari, itzultzailez eta aditz eta berben batzailez.

Gero, zortzi urtez ez zan berriro etorriko Euskal Herrira. Baina gutunezko harreman estuak izan zituan bere ordekariegaz eta itzultzaileegaz. Eta, lan horren frutu, liburu asko argitaratu ebazan Londresen. Batzuk hor-hemen aurkitutako testu zaharrak eta gehientsuenak berak agindutako itzulpenak.

Londresen argitaratutako itzulpenen artean aipagarrienak Bibliaren zatiak dira. Ezertariko oharrik bagerik gainera.

Esan dogun lez langintza horretarako ez eban hartzen edozelako laguntzailerik. Bere esanak ondo beteko zituana behar eban izan. Esate baterako, zenbait giputzeekin harremanak izan zituan, baina itxura danez, inor ez jakon gogoko eta Uriarte bizkaitarrari agindu eutsan Biblia osoa gipuzkerara itzultzea. Lan honen lehen partea bakarrik argitaratu zan. Biblia osorik Duvoisin kapitanak lapurteraz ipinia bakarrik argitaratu eban. Ebangelioak barriz euskalki askotakoak.

Mapa argitaratu aurretik, ber bera ibili zan Euskal Herri osoan beharrezko iduritzen jakotzen zuzenketak eginaz. Honetarako ez zan konformatu euskera jus-justuan ikasteagaz, ez, euskalkiak heurak be ikasi ebazen eta beharrezko zuzenketak inoren laguntzarik barik egiten ebazen.

Bere lanak ospe handia eta seriotasuna ekarri eban euskal ikerketen arlora; bai Euskal Herrian bertan eta baita Europa guztian be. Honen negatik, bere bigarren etorreran ohore handiz hartu zan Euskal Herrian. Ordukoa da donapaleutarrek kanta eutsena:

*Kanta zazu, eskualduna,
errepika goraki,
munduko printze lehena
gurekin da lañoki.*

Bera be ez zan labur gelditzen. Euskaraz bertsoren bat edo beste biribiltzeko haina bazan. Bada bere bertso bat euskaldunei eskainia:

*Nere anai lagun, maite zaituztedanak,
Teseoren fedez lotu zatzaizkidanak!
Obidiyak Tristeen libruan ziona
orain zuri diotzut, Euskalerra ona*

Azpian Obidiok ziona latinez ipinita bere eskuz idatzia ezagutzen da.

Bere laguntzaileetarik aipagarrienak ziren: J. Duvoisin, lapur-
tarra; Fr. J. A. Uriarte, bizkaitarra; E. Intxauspe, zuberotarra; M. Sa-

laberri, baxenabarrekoa; B. Etxenike, nafarra; Casenave, baxenabarrekoa; J. A. Azpiazu, giputza; J. E. Udabe, giputza; P. Hualde eta M. Mendigatxa, erronkariarrak; P. J. Sanper Jaurrietako nafarra; Ibarnegarai, baxenabartarra; P. J. Minondo eta M. Elizondo, nafarrak eta beste zenbait. Horren artean ahaztu ezinak dira Antonio d'Abbadie eta Klaudio Otaegi.

Ahozko hizkeraz aparte literaturazkoaz be arduratu zan. Esate baterako, Joakin Lizarraga Elkanokoa ez eban ezagutu, baina honek itzuliak laga zituan San Juan eta San Mateoren Ebangelioak, eta heuretatik lehenengoa argitaratu eban Londresen.

Bibliatik bakarrik, Baxe-Nabarreko M. Salaberriren itzulpenezko San Mateoren Ebangeliotik hasi, 1856an eta 1869an Hiruhaurren Kantara arte, Bonaparte printzeak Bibliako zatietatik 31 argitalpen egin ebazen. Ta, hala be, lan asko eta asko hor dare oindinok argitaratu bagerik gure Diputazioetako artxiboetan. Horrek argitaratzen ez diran artean zordun gara Bonaparte printzeagaz eta euskara beragaz.

Dana dala, euskalari ospetsuen artean leku berezi bat merezi dau Bonaparte printzeak. Atzerritarrak beti ekarri deuskue euskararen ikerketetara zerbait berri, baina printze honena zerbait baino gehiago zan.

Euskalarien Nazioarteko Jardunaldiak laster direlako, ondo merezia dauka gogorapenezko artikulu hau.

L. L. Bonaparte, el Príncipe

El linguista extranjero que más aportó al estudio de la lengua vasca fue sin duda el príncipe Luis Luciano Bonaparte. René Lafón reconoció que la geografía lingüística del país vasco llegó a ser conocida hacia 1870 de manera muy precisa y muy segura gracias a los trabajos de L. L. Bonaparte, único lingüista que había realizado encuestas sobre el conjunto de las variedades vascas en el siglo pasado (de 1856 a 1869) y que dedujo una clasificación de las mismas. Califica de magnífico su *Carte des sept provinces basques*. Nuestro erudito vascólogo don Julio de Urquijo, dijo: «pocos hombres se han dedicado con más ahínco que él al estudio de nuestra lengua, y ninguno le ha igualado, si se exceptúa tal vez al señor Azkue, en la penosa e ingrata labor de recoger hechos y materiales lingüísticos que pudieran más tarde servir de base a ulteriores trabajos».

El príncipe Bonaparte, que recibía ayuda financiera de su primo Napoleón III, había realizado diversos estudios de otras lenguas antes

de interesarse por el vascuence, pero en la segunda mitad de su vida se dedicó plenamente a los estudios del euskara. Antes de venir al país, durante cuatro años estudia la lengua en los libros, y cuando se siente ya preparado, viene dos años seguidos a estudiarla en el propio país. Ya no vuelve en el intervalo de ocho años, pero el trabajo —el suyo y el de sus colaboradores— aumenta y se perfecciona. Pues es preciso decir que el príncipe localizó colaboradores a lo largo de la geografía de nuestro país y de ellos se servía para documentarse de las variedades dialectales. A continuación, cuatro años de nuevas expediciones por nuestro país, sólo interrumpidas por una grave crisis cerebral que, durante el invierno 1867-1868 y como resultado del enorme esfuerzo de dos viajes en un año, puso en grave peligro su vida. En su cuarto y último período, se producen grandes cambios en sus medios de vida; caída del Imperio de Napoleón III; supresión de sus recursos económicos; sus ediciones cesan. Pero él, para entonces, había clasificado con gran precisión las variedades dialectales del idioma vasco.

Luis Michelena, en una reciente exposición sobre la necesidad de la sistematización de encuestas hacia la formación de un atlas lingüístico, reconocía al príncipe Luis Luciano como: «precursor distinguido de la dialectología moderna, se valió de dos clases de materiales: de los que él mismo recogió *in situ* o al menos de informadores a los que hacía acudir adonde él se encontraba, y de traducciones de textos, de carácter generalmente religioso (versiones bíblicas, catecismos, etc.), que encargaba traducir, con instrucciones muy precisas, al hablar de una localidad o comarca, a personas (a menudo religiosos, alguna vez seglares) que tenía por buenos conocedores del habla en cuestión y capaces, esto era indispensable, de seguir al pie de la letra sus indicaciones para que las versiones fueran reflejo fiel de la variedad lingüística que, a título de muestra, intentaban amplificar».

L. L. Bonaparte tuvo sus diferencias con Vinson y Van Eys. No obstante, fue elogiosamente ponderado por los mismos. He aquí una frase textual de J. Vinson: «Hombres como él son raros y conviene citarlos siempre como ejemplos. El príncipe Bonaparte se me presentó siempre como un sabio modesto y tímido, a pesar o quizás a causa de su elevada posición oficial; como un trabajador encarnizado e infatigable, hombre de fe y de conciencia».

A él debemos la primera distribución geográfica de los dialectos y subdialectos de nuestra lengua. A su costa editó numerosas obras, entre las mismas la Biblia completa vertida por el capitán J. Duvoisin. Su recuerdo pesará entre los ilustres vascólogos.

1980-VIII-11.

JULIEN VINSON EUSKALARIA

Lehengo denboretako euskalari ospetsuen artean bere leku berezia merezi du Julien Vinson paristarrak ere. Gaztaroan Indian bizi izan zen eta han agertu zuen nonbait hizkuntzak ikasteko zuen berezko ahalmena. Hogetabat urtekin Nancy-ko «Ecole Forestière»n estudiatu zuen. Baita ere hiri hontan osatu zituen liguistikazko ikastaroak, alemanez eta frantzez literaturaz, Ikerketarako dohainak zituenenez, hango irakasle batek bultzatu omen zuen euskarazko ikerketak hastera. Dena dela, oihanetako Inspektore general etorri zen Euskal Herrira, 1866tik Baionan biziaz.

Euskaraz ondo ikasi zuen, hizkuntza honetan gauza askorik idatzi ez bazuen ere. Hirurogei urtetan, bere bizitzako parterik gehiena, euskalaritzari eskaini zion. Jenioz bizia zen eta bere aburuak zorrotzak izaten ziren. Honegatik, euskaldun asko mindu zen berakin, baina bere kritika horiek onuragarriak izan ziren euskal alorrean. Gure hizkuntza-aren edertasunez ametsezko zorabioetatik ari zirenak ongi zigortu zituen eta era berean literatur landuaren ordezkari literatura antzua egiten zihardutenak. Esan bezala, etsai asko lortu zituen, baina bere aburuek ikuspegi berriak ideki zituen.

1867an «Revue de Linguistique et de Philologie comparée» sortzaileen artekoa izan zen Paris-en eta aldizkaria honetan argitaratu zituen bere lanik gehienak.

Bere ustez euskaldunak lo zeuden, eta gure herriak etzuen ezer onik bere hizkuntza kenduezkero. Beraz, akullu ona izan zen lozorroan zeudenentzat.

Gure herri literatura biziki maite zuen, ahoz aho populuak bere usuarioz zekartzan kondaira, ipui, kanta, esaldi eta esaera eta abar, bilduaz aritu zen. Zuberoako pastoralak ere gogoko zitzaizkion. Herri literatura aberatsa eta berezia genuen bere eritziz. Bilketen ondorioz *Le Folk-lore du Pays Basque* (1883) deritzan liburu bat argitaratu zuen. Hontarako, esan beharra dago, Francisque Michel-ekin harreman onak izan zituela.

Baina euskal kulturari eskaini zion lanik baliotsuena, zera izan zen, *Bibliographie de la langue basque* (1891) eta *Complément et Supplément* (1898). Lan horiek euskal literaturaren azterketarako behar beharrezkoak izan dira gure egunotan J. Bilbaoarena agertu arte. J. Vinson-ek baino lehen Allende Salazar bizkaitarrak ere egin zuen bibliografiako bilduma handi bat, baina euskarari ez zion eman tokatzen zitzaion lekurik. Julien Vinson-entzat ordea euskara zen gure herriari bere nortasuna ematen zion hizkuntza eta behar beharrezkoa iduritu zitzaion hontan zegoen guziaren berri ematea.

Gure egunotatik begiratuaz, edozein abertzale kultur zalek bezala sentitzen eta sufritzen zuela J. Vinson-ek ikus dezakegu. Gauzen maimira joko bai zuen axalean gelditu gabe. Eta, bere lan bikainari esker, posible izan da Euskal Literaturaren historiak idaztea.

Ikerketarako oinarri egokiak jarri zituen Vinson-ek. Egia esan, bere lana aintzina Britainia Handian Ricard de Bury zenak egin zuen erakoa izan zen. Eta, Julio Urkixo izan zen hemen bere urratsak iharraitu zituen.

Esan dugunez, oso guti idatzi zuen euskaraz. Hala ere, bere hamalaudunak (sonetoak), aipagarriak dira. Daranatzi «Eskuara» poema agertzean egin ziona aski ezaguna da, eta bere euskarazko idazkeraren adibidez hara hemen Jose Manterolaren heriotzaz egin zuena:

*Eliza-zelhayetan arima hardiak
Elgarri elhaketan, dire paseiatzen,
Leku ederrenean ohi dira biltzen
Etchepare lehena duten Euskaldunak.*

*Gizon famatu boyei martchoaren-hilak
Bozkario handi bat diate ekartzen,
Erdian Manterola delarik agertzen,
Lore eder, emana zeruari lurrak.*

*Immortalitatean sartu zirelako,
Jose, pentsatzen dugu hemen, guk, nigarrez
Etzaitugula leben eraz adituko;*

*Jaizkibel beztitu da tristerik elhurrez,
Marrumaka dohakon, olari erranez:
ahura bezelako bat non da kausituko.*

(París, 1884-IV-8.)

Bere orduko idazkera ikutu gabe hartzen dugu. Jose Manterola donostiarra urte hortako otsailaren azken egunean hil zen. Eta, J. Vinson-en hamalaudunak argi erakusten digu paristarraren bihotza gure idazleanganako maitasunez beterik. Bestalde, euskal poetarentzako zeru hoberik ezin zitekean opa.

Julien Vinson, el vascólogo

En vísperas de los Encuentros Internacionales de Vascólogos y a la hora de dedicar un recuerdo a los personajes ilustres del pasado en

los estudios vascos, nos es ineludible recurrir a la memoria de Julien Vinson.

J. Vinson, parisino de nacimiento, vivió largos años de su infancia y juventud en India, donde mostró facilidad para el aprendizaje de las lenguas. En 1864 estudiaba en la *Escole Forestière* de Nancy, y es aquí donde completó sus conocimientos lingüísticos con cursos de alemán y de Lengua y Literatura francesas a cargo del profesor Emile Chasles, quien le dio noticias de la lengua vasca.

Desde 1866 residió en Bayona y era Inspector General de Bosques.

Durante sesenta años se dedicó a los estudios vascos. Se le ha considerado hombre severo en sus juicios, en ocasiones hasta hiriente. Dirigió duras críticas a los soñadores tubalicos que aún vivían en el falso conformismo con las delicias etimológicas en la lengua primitiva, «originaria» de todas las demás lenguas. Por otra parte fue exigente para los cultivadores de la literatura. Pero no hay que olvidar que en la misma medida supo valorar la literatura popular, cuyo testimonio más elocuente es su obra *Folk-Lore du Pays Basque*.

La mayoría de sus muchísimos trabajos vieron la luz en la «*Revue de Linguistique et de Philologie comparée*» de París. Escribió muy poco en vascuence. No obstante, disponemos de algunas muestras interesantes.

Su principal aportación a la cultura vasca constituyó su *Essai d'une Bibliographie de la langue basque* y su *Complément et Supplément*. Fruto de largos años, y que sirvió de base para la formación de una historia de la literatura vasca. Obra que ha sido de indispensable consulta para todo investigador hasta nuestros días, prácticamente hasta que haya visto la luz la magna obra de J. Bilbao.

Este ilustre euskarólogo, al que difícilmente podremos olvidar, falleció en Libourne en 1926.

1980-VIII-18.

SORTZAILEEN MEZUZ

Gaur bertan hasiko dira Gernikan Euskalarien Nazioarteko Jardunaldiak, bihartik Leioan Euskal Herriko Unibertsitatean iharraitzeko. Iragarria zegoen bezala, aste oroz izango dira euskalarien jardunaldiak, goizez akademilari bilkuraz eta arratsaldez atzerritarrei Euskal Herriko

geografia, leku historiko eta artistikoak erakutsiaz, era berean agiri zaharrak gordetzen diren artxibo eta biblioteken berri emanaz.

Partaide diren 25 atzerritarretatik 5-ek txostenak eta 9-k aurkezpenak irakurriko dituzte, beste 15 Euskal Herrikoak 2 txosten eta 13 aurkezpen. Guziz, batek bi aurkezpen dituenaz, hogeitahar hitzaldi emango dira. Ikerketen egoera, fonologia, tipologia eta konparaketa, joskera, dialektologia, morfologia, eta iker premiak aurrera begira izango dira bertako gai nagusiak eta hitzaldi guziak inguru hortatik joango dira.

Lehen aldiz egiten dira holako biltzarrak eta jende askorentzat harrigarriak izan daitezke. Baina ekintza honekin, Euskaltzaindiak, bere sortzaileen mezua betetzen du. Beste zenbait gaiez aparte honako hau ere bete beharrezkoa zuenez.

Aurretiko artikuluetan, Jardunaldi hauen egitekoaz gainera, lehenagoko euskalaririk aipagarrien berriak eman nituen. Hainbeste zor zaion S. Altube zenegandik hasi eta Humboldt, Bonaparte eta Vinson atzerritar euskalarien berri emateaz. Orrialde hauetan beste batzuk bete dute Euskaltzaindiaren sortzaile izan zirenen nortasunez adieraztea. Honegatik, gaurkoan, laburki baino ez bada ere, sortzaile haien mandatura zertan den agerreraiziko dut.

Azkue, Eleizalde, Kanpion eta Urkixo izan ziren 1918an Oñatiko Batzar Nagusi haietan Euskaltzaindia sortzeko izendatuak. Elizalde, beste zenbait lanen artean Morfologia baten egile zena, zoritxarrez, handik lasterrera hil zen eta etzuen izan bere nahiak betetzeko aukerarik.

Julio Urkixok ordea, «Estado actual de los estudios relativos a la lengua vasca» zeritzan hitzaldi bat irakurri zuen Oñatin bertan, 1918ko irailaren 3an. Lehenago ere holako lan bat egin zuen frantzezez (RIEV, vol. V, 1911). Gai hau izango da egun Haritschelharrek Gernikan agertuko duena. Garai hartatik honuntza abantaila handiak egin dira euskararen ikerketaz. J. Urkixo berak, behar bada, Oñatikoaz geroztik ezer guti eman zuen bide hortatik, baina egia esan, RIEV aldizkaria aurrera eramate lanak ez zion betarik utzi. Bere emaitza onuragarria izan zen beste alderdi askotatik.

Arturo Kanpionek ordea, 1884. urtean gramatika aipagarri baten mendeurrena betetzen delarik, literaturaz landuenak ziren lau euskalkiren gramatika handia, beste merezimendu ohoregarriak badu gure oroitzapenean J. Urkixok Oñatin agertu zuen gaiez frutu ederrik eman zigunez, zeren euskararen ikerketaz egin zenaren berri aski luze eta sakon eman bai zuen bere *Euskariana* saileko liburuetan. Adibidez, gogoangarriak dira sail hortan *Los orígenes del pueblo euskaldun* ize-

*Ezkerretetik eskubira, zutik: Julio de Urkixo eta Serapio Mujika.
Eserita: Karmelo Etxegarai, Arturo Canpion, Txomin Agirre eta Juan Karlos Gerra.*

nez eman zituen hiru tomoak, 1927, 1931 eta 1936. urteetan agertuak. Euskal Herria bere antropologiaz, etnografiaz, arkeologiaz, historiaz eta hizkuntzaz aztertzean, Hizkuntzaren ageriz eman zituen berririk gehienak, bigarren tomoko 106. orrialdetik 431. orrialdean bukatu arte eta hirugarren tomoa oso osorik. Gainera, 1920. urtean Euskaltzaindiaren eskariz eta Broussainen laguntzaz, L. Eleizalde Oñatiko batzar hartan euskara idatziaren batasunez hartu behar ziren bideak markatu zituen joera beretan oinarrituaz, batasunaren teoriatzko lehen txostena gertatu zuen.

R. M. Azkue berak, teoria horietan oinarriturik eskaina zuen *Gipuzkera osotua*, bide berdintsuak urratsez. Eta, funtsean, inork ezingo du ukatu gaur egungo joerak sortzaile haien mandatua iharraitzen ez duenik.

Azkueren lanak, bestalde, S. Altuberenak joskeraz bezala, hiztegian eta morfologian oinarri oinarritzkoak dira. Azkue, gizon handia, benetan handirik bada. Hiztegi handi haren ondotik kantategi handi bat bildu zuen eta, gero, Euskaltzaindiaren eskariz, *Morfología vasca*. Liburu hau, oraindik orain ere oinarritzkoa da euskara ikertu nahi duena-

rentzat. Herri literaturaren bilketaz aparte, zenbait euskalki ere estudiantu zituen.

Sortzaileen lanak ikusiz, inork ezingo du ukatu haien mezuz iharraitzen ez denik. Mitxelena, Lafitte, Villasante eta beste zenbaiten lan handiak aparte, hor daude beste bilketazko lan asko lekuko Jardunaldi horietan aurkeztuko den *Euskera* aldizkariaren «Index»ean ikus daitekeenez. Urte zailak izan baditugu ere, ez gara lotan egonak, berrogetabat tomoen aurkibideak ikustea besterik ez dago. Eta, *Euskera* aldizkaritik aparte ere bada lanik anitz, Liburu zuria, sozio-linguistikoko ikerketa eta abar. Euskaltzaindiak horrela bete bai ditu bere lanak sortzaileen mezuz.

En mensaje de fundadores

Hoy darán comienzo en Guernica los Encuentros Internacionales de Vascólogos, para continuar desde mañana en Lejona, en la Universidad del País Vasco.

Participan 25 lingüistas de 10 países diferentes, con cinco ponencias y diez comunicaciones, aparte de 15 vascos con dos ponencias y trece comunicaciones. Cuyos temas se desarrollarán sobre fonología, tipología, sintaxis, dialectología y morfología, aparte de las ponencias de apertura y clausura que discurrirán en torno al estado actual de las investigaciones y perspectivas de las mismas con miras al futuro.

Con esta actividad, la Real Academia de la Lengua Vasca, continúa el mensaje recibido de sus fundadores. Principalmente de los tres representantes nombrados al efecto en aquel Congreso de Estudios Vascos celebrado en Oñate en 1918: R. M. de Azkue, A. Campión, L. Eleizalde y J. de Urquijo.

Precisamente, el tema presentado por Urquijo al Congreso de Oñate fue un esbozo que se titulaba «Estado actual de los estudios relativos a la lengua vasca», tema que hoy desarrollará el señor Haritschelhar durante el acto de apertura.

Luis de Eleizalde murió joven para poder aportar trabajos a la institución naciente, aun así son dignos su Morfología vasca y el discurso de Oñate en torno a la necesidad de la unificación del euskara escrito. Su teoría fue una importante aportación que más tarde desarrollarían, por mandato de la Academia, Campión y Broussain, en cuyas bases se asienta el *Gipuzkera osotua* de Azkue, y, por supuesto, tampoco se distancia la normativa actual en su fundamento básico.

J. de Urquijo estuvo excesivamente ocupado con la Revista Internacional de Estudios Vascos para poder atender personalmente a las necesidades del euskara; no obstante, fue muy importante su aportación a través de la referida publicación. Campión, autor de la Gramática de los cuatro dialectos literarios, informó en considerables síntesis los testimonios lingüísticos en los tomos segundo y tercero de *Los Orígenes del pueblo euskaldun* en la serie de sus *Euskarianas*.

Pero el gigante de los estudios del euskara, sin duda alguna, fue Resurrección María de Azkue, con su Diccionario trilingüe, el cancionero, la *Morfología vasca* (obra fundamental, realizada por encargo de la Academia), las recopilaciones de la literatura popular y otros muchos trabajos, la mayoría publicados en el órgano *Euskera*.

La labor actual no es más que la continuación del mensaje recibido de los fundadores de Euskaltzaindia. Aparte de la gran labor personal de Michelena, Lafitte, Villasante y otros, se podrá apreciar en los 41 tomos publicados de *Euskera*, cuyo «Índice» por autores y materias se presentará durante las jornadas de vascólogos. Además, la Academia ha publicado otras obras como el Libro blanco, el estudio socio-lingüístico cuyo resumen se halla a la venta bajo el título *Conflicto lingüístico en Euskadi*, obras críticas de antiguos autores, etc.

1980-VIII-25.

JARDUNALDIEN KRONIKA (I)

Programan iragarria zegoen bezala, abuztuaren 25ean hasi ziren Gernikan Euskalarien Nazioarteko Jardunaldiak, ondoko egunetan Leioan Euskal Herriko Unibertsitatean iharraitzeko.

Lehen egunean, Gernikan, Euskadiko gobernuko agintari eta lau Diputazioetako ordezkariak mahaiburu zirela, batez ere protokolozko eginkizunak bete ziren. Hasteko, Fr. Luis Villasante euskaltzainburuak agurrezko hitzak, Gernikako Andra Mari koralak «Agur jaunak» kantatu ondorean. Eta Euskaltzaindiko idazkariak atzerriko euskalarien agerpena egin zuen, beren izenak banan-bana aipatuz eta euskalariok zutituz. Ohoregarritzko aurkezpen hau beharrezkoa zen munduan zehar sakabaturik hainbeste urtean euskararen ikerketaz hain isil ahalegindu diren alde.

Han bertan, Jardunaldieri zuzenki zegokion lehen hitzaldia eman

zuen Jean Haritschelhar euskaltzain buruordeak; bere gaia: *Euskarari buruzko ikerketak gaur egunean*. Ondoko egunetan erabiliko ziren gai bakoitzean azken urteotan zer nolako abantailak eginak diren adierazi zuen, sarrerako hitzaldi gisa. Argibide aberatsak eskaini zituen, linguistika eta filologia arloan egungo egoerara erakarriaz.

Andra Mari koralak Euskaltzaindiko ziren musikarien konposaketaz hornitu zuen eguneko ekintza: J. Olaizola, R. M. Azkue, J. A. Donostia, S. Altube eta koral horren zuzendari eta Jardunaldi hauen antolaketazun batzordeko idazkariak, J. A. Arana Martija ber-berak, egun honetarako gertatu duen «Gernikako arbola»-rekin bukatzeko.

Azkenik, Euskadido gobernukoak hartu zuten hitza, Kultur sailburu den Labaienek eta Hezkuntza-sailburu den Etxenikek, lehenak euskaraz eta frantzezez eta bigarrenak euskaraz eta ingelesez ongi etorria eta eskerrona agertuz, eta ondorean Garaikoetxea lehendakariak, ekintza hau goraipatuz, euskaraz eta espainolez, ongi etorria emanaz batean idkitzat eman zituen Euskalarien Nazioarteko Jardunaldiak.

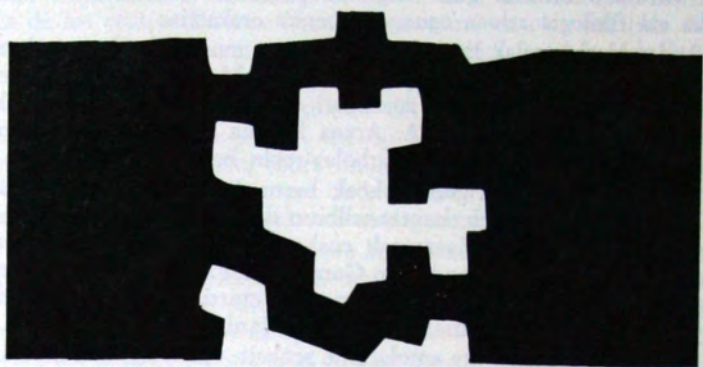
Gomitatu, euskalari eta antolatzaile zenbait, ondorean, Santimamiñe deritzan haitzulora joan ziren. Harriaroko aztarnategia eta pinturak erakusteko gidari ona izan zuten Jesus Altuna arkeologoagan.

Lezika baserrian bazkaldu ondorean, ostera ere Gernikara. Batasun plazan, X. Amuriza, J. Enbeita, J. Azpillaga, J. Agirre eta Xanpun, Bizkai, Gipuzkoa eta Lapurdiko bertsolariak izan ziren euskalarien atsegingarri. Euskalaririk gehienok inoiz ez bai zuten izan bertsolariak plazan entzuteko aukerarik, eta gure herri literaturak duen gauzarik bixiena dugun bertsolaritzak, esan beharrik ere eztago ze pozik jarri zituen atzerriarren bihotzak.

Biharamunean, abuztuaren 26an, eta ondoko egunetan, Leioan iharrituko ziren Jardunaldiok.

Mundu guzian hain ospetsu den André Martinet hizkuntzalariak ideki zuen Leioan, Euskal Herriko Unibertsitatean, *Euskararen fonologia sinkroniko eta diakroniko*ari buruz lehen hitzaldia. Euskarak bere barnean izan dituen hotsen aldakuntzazko eboluzioak linguistikarako duen garrantzia adierazi zuen. Aldakuntza horiek argi daudela adierazi zuen batez ere oklusibak (p, t, k; b, d, g) eta xistukarizkoak (s, x, z, ts, tx, tz) ahozkatzean, eta h letra berak ere zer ikustekorik izan zuela. Baita ere, itxura denez, gaztelaniaren hotsetan ere bere influentzia izango zuela euskarak. Horrezgainera, euskararen barne egitura aipatu zuen Europako hizkuntzen artean gauza berezi bezala.

Hitzaldia oso teknikoa izan zen eta, jakina den bezala, entzulerik gehienak ez ziren iristen ulertzeko mailara. Ezta harritzekoa gauza bera gertatzea kazetariei ere. Honegatik, hitzaldi ondorean, kazetarien galderak

euskalarien nazioarteko jardunaldiak
bascologists' international meetings
encuentros internacionales de vascólogos
rencontres internationales de bascologues

Txillidaren irudia Euskalarien Nazioarteko Jardunaldietarako.

beste bide batzutatik joan ziren. Euskara batua ala euskalkiak? Normala den bezala, askoren artean hain bizi dagoen problematika. Martinetek argi ta garbi agertu zuen euskara batuaren beharra ofizialtasunerako, batez ere aministrazioan behar beharrezko zaigunez. Hala ere, euskalkiak bizirik daudenez, beren iraupenak laguntza behar du. Bestalde, baita ere gehitu zuen garai bakoitzeko egoerari erantzun beharra eta hizkuntza bezala iraunaraztea nahi badugu batasuna lortu beharra.

Egun berean, fonetikaz mintzo zen Kilburn MacMurraugh. Honek, ahoko lege fisikoen aldetik gehiago begiratu zuen, bere espezialitatea hor denez gero. Euskaraz poliki mintzatu zen eta honek eman zien bidea kazetarieri gure hizkuntza ia zaila zen adieraz zezan. Eta, MacMurraugh jaunak gure metodoak atzerakoiak zirela agertu zuen. Bere ustez, euskara ikasteko metodoak bizkortzeko beharrezkoa zaigu «audio-lingua» deritzan era berrietara jotea.

Goiz berean, E. Knörr eta P. Sancristoval Euskaltzaindikoek beren aurkikuntzen berri eman zuten.

Arantzazuraino joan ginen bazkaitara. Asteko egunik euritsuena tokatu zitzaigun. Baina, guk, euskalari kanpotiarrei bertako kultur lekuak erakutsi nahiaz, programari jarraitu nahi genion. Arratsaldean, eliza eta liburutegia ikusi ondorean Oñatira jaitsi ginen Unibertsitatea eta bertako artxibo eta liburutegiak ikusteko. Arantzazun K. Zubizarreta bezala, Oñatin J. M. Agirrebalzategi izan genuen erakusle gidari. Gainera, Udaletxeak, ongi etorria emateko, herriko dantzariak ekarri zituzten. Folklore biziaren ezaugarri Korpus eguneak dantzatu zituzten.

Crónica de los Encuentros (I)

Siguiendo el anunciado programa, el día 25 de agosto dieron comienzo los Encuentros Internacionales de Vascólogos en Guernica para continuar, días sucesivos, en la Universidad del País Vasco, en Lejona.

El primer día privaron los actos protocolarios, presididos por el señor Garaicoechea, los consejeros de Educación y Cultura y los representantes de las cuatro Diputaciones, Alava, Guipúzcoa, Navarra y Vizcaya, fundadoras de Euskaltzaindia y el presidente y secretario de esta entidad académica.

Tomaron la palabra el presidente de la Real Academia de la Lengua Vasca, los consejeros de Cultura y Educación y el presidente Garaicoechea, con saludos de bienvenida y de apertura de los Encuentros.

El señor Haritschelhar, vicepresidente de la Academia, expuso la primera de las ponencias a modo de introducción sobre el estado actual de las investigaciones sobre el euskara.

La coral Andra Mari de Guernica actuó con un repertorio de obras cuyos autores fueron miembros de Euskaltzaindia, para terminar con el «Gernikako arbola» compuesto por su director y secretario de la comisión organizadora de los Encuentras J. A. Arana Martija.

Seguidamente, los vascólogos, convidados y miembros de la organización se trasladaron a Santimamiñe, donde pudieron contemplar el yacimiento y las pinturas parietales del Paleolítico guiados por el arqueólogo don Jesús Altuna.

Tras el almuerzo en el caserío Lezika, próximo a la cueva de Santimamiñe, en la plaza de la Unión de Guernica hubo actuación de bersolaris, al objeto de mostrar a los vascólogos esta particularidad de nuestra literatura popular, y seguidamente, en el frontón Jai-Alai pudieron contemplar un partido a cesta-punta.

Desde el día 26 siguieron las jornadas en el *campus* de la Universidad del País Vasco, en Lejona, iniciando con la ponencia del prestigioso lingüista André Martinet, sobre Fonología sincrónica y diacrónica del euskara. Se centró principalmente en la evolución que ha sufrido el sistema consonántico del vascuence. Que ello se debe, según Martinet, a los cambios acaecidos en las consonantes oclusivas (p, t, k; b, d, g) y silbantes (s, x, z, ts, tx, tz), y la función ejercida por la aspiración (h) en su desarrollo. También se refirió al acento y su aparente influencia en el castellano. Además, hizo alusiones a la estructura interna del idioma vasco.

Después de cada ponencia se dio oportunidad a los periodistas para entrevistar con el orador, y en este caso, las preguntas se orientaron a recoger opiniones sobre el euskara batua y los dialectos. Martinet dijo, a este respecto, que la unificación le era necesaria a la lengua vasca para la oficialidad y uso como lengua de administración, y, naturalmente, la lengua escrita común se tenía que aplicar en la enseñanza, pero que la lengua viva estaba dispersa en los dialectos y convendría ayudar a su mantenimiento, buscando un equilibrio ideal, adaptando la enseñanza de la lengua a cada situación concreta.

A MacMurrough que expuso un comunicado sobre fonética, tal vez por su dominio del euskara, le preguntaban sobre la dificultad de aprender el vascuence. El mostró la necesidad de aplicar técnicas más modernas para la enseñanza de las lenguas, como es la aplicación de *Audiolingua* que no debemos confundir con *audiovisual*.

Por la tarde se visitó el Santuario de Aránzazu y la Universidad

de Oñate, explicando su historia y mostrando sus valores artísticos y el contenido de sus respectivos archivos y bibliotecas.

1980-IX-8.

JARDUNALDIEN KRONIKA (II)

Euskalarien Nazioarteko Jardunaldiak ez ziren joan itxuraz bezain zelai eta baketsu, antolatzaileontzat behinik-pehin. Holako ekintza batek berez izaten ditu eragozpenak eta desbideratzeak. Hala gertatu ere. Matrikulatuez, gure aurreikuspenak labur gelditu ziren. Uste genuen ehundik ehun eta berrogerira matrikulatu izango genituela, filologia estudiatu dutenen eta estudiatzten ari direnen kopurua kontuan harturik (horietarik 50 matrikulatu ziren) eta linguistica alorrean mugitzen direnak barne zirela. Baina, antolatzaileon zoritxarrerako eta euskararen zorionerako, gure usteak ustel. Berrehuen da berrogeitahamardik pasatu ziren.

Lehendik, opor garai zelako, itzultzaile gutiegi hain denbora laburrean horrenbeste lan itzultzeko. Bestalde, bat-bateko itzulpenetarako euskarazkoan eskolarik ezagatik, gure hizkuntza honen ezina. Gela handi batean lau hizkuntzak bat bateko itzulpenetan erabili ahal izateko tresna-gailurik eza eta abar. Aldez aurretik aditzera eman zenez, hitzaldien gelatik aparte, beste bi gelatan euskaraz eta gazteleraz eman go zen monitoren bidez (telebistaz), baina ez ginen oroitu hirugarren bat zuzenean jartzeaz eta arrazoi osoa zuten ingelesez eta frantzezez zekiten matrikulatuak zuzenki entzuteaz. Honegatik, Leioan, bigarren egunean hirugarren monitor bat jarri zen zuzenean entzun nahi zue-narentzat. Lehen bi egunetan, tarteka, huts teknikoak ere izan ziren eta hitzaldi guziak osorik entzuteko eragozpenak izan ziren. Baina bigarren egunetik aurrera hontaz ez zen kejarik jaso.

Bestalde, asteazkeneko programa oso estu eraman zen, hitzaldi gehiegi bildu zelako. Hemen ere bada gertatua adierazi beharra. Txosten edo ponentzien programaketa egin ondorean egin ziren agerpen edo komunikapenen eskariak, hontarako epe bat jarriaz. Epe horren barruan bizpahiru besterik etziren jaso eta zenbait Euskaltzaindikori bigarren deia egin genien zerbait bidali zezaten. Gero, bat batean, epetik kanpora, zenbait lan eta batzuk bai eta beste batzuk ez aukeratzeaz inor ez ginen ausartu. Beraz, denak barrura, baina gero gerokoak. Arratsal-

detako programaketak eginak ziren eta dena estu estu sartu behar. Eskerrak hizlariak bildurik eta gertatua adierazi ondoren bakoitzak berea laburtzea lortu zutela, bestela larri behar genuen. Dena dela, lan guziak oso osorik liburu batean argitaratzeko asmoa dugu.

A. Tovar Konparaketaz, *Lexico-estadistikaz eta tipologiaz* mintzatu zen. Entzuleengandik txalo beroak jaso zituen eta ondo merezi ere bai hitzaldi honegatik eta bai euskara hain zapaldua zen garai haietan bere alde aldarrikatu zenak ondo irabaziak zitueta. European lehenago izango ziren hizkuntza zahar haietako baten aztarnak aurkitzen dira euskararen eta bere urrutiko senideak behar bada Europaren ekaldean edo haratago daude. Tipologiaz non kokatzen den eta konparaketetarako gaur egun erabiltzen diren teknikak agerrera zitu.

Tovar-i ere, zenbait kazetarik, euskararen batasunezko galdea egin zioten. Batua, hil edo bizikoa omen da, eta administrazioarako behar beharrezkoa. Zelako batua, euskaldunon kontua dela eta batez ere Euskaltzaindiaren lana. Horrez gainera, euskalkieri ere begiratu beharra, bizirik iraun ditzaten.

Mukarovsky-k bere aurkezpenean, Afrikako ifarraldeko hizkuntze-kin duen senidetasuna agerrerazteko frogak azaldu zituen, Oroz Arizkurenek euskara-ibero teoria zaharra zertan datzan, Kintanak Kartveliar izen batzuren kidetasunez, Braun-ek kaukasiar-euskara azterketak. Beraz, konparaketazko aurkezpenak ugari ziren, baina inork hortaz fede guti. Hoiengandik, Bretschneider-en agerpena bestelakoa izan zen, hizkuntzen tipologia eta hizkuntza unibertsalak eta euskara horien artean konparatuz.

Hizkuntzalari aldetik, Gunter Bretschneider-ek teoriak praktikotasunera eramaten dakiela erakutsi zigun. Honegatik zion euskara ez dela beste hizkuntza bat baizik, hizkuntza normal bat eta salbatzerik nahi badugu hizkuntza oso gaitza den mitoa baztertu behar dugu, bildurra eta errespetoa galduz. Bestalde, euskara batua beharrezko ikusten du, baina euskalkiak ere ezin ditzakegu ahaztu. *Deia*-ko kazetariari adierazi zionez: «Telebista euskaraz jarri behar baldin bada, esate baterako, esan beharrik ere ez euskara batuen izan behar duela. Eta telebista bezala hizkuntza ofizial guztia; euskara batua ez baita hizkuntza ofiziala baizik. Baina bada hizkuntza ofizialaren gainetik tokian tokiko beste herri-hizkuntza bat eta hori ere behar da landu, dialektoen aberastasun hori ez galtzeko».

Terence H. Wilbur-en txostena: *Euskal sintaxia, forma logikoa eta aditz laguntzailea* gaiaren inguruan izan zen. Wilbur-entzat harri-garria da euskararen egitura. Honegatik, euskara ikasteari heldu zionean, Californian bizi den euskaldun batek esan omen zion, hitz eta

aditzen joskerak atzekoz-aurrera ikasteko. Eta, arrazoia omen zuen, joskerak beste era batera egiten direlako. Hori, beretzat, interesgarriagoa izan zen eta hortatik eraman ditu bere ikerketak; gaur egun hemen agertuak.

P. Lafittek aditzari buruz aurkeztu zuena ere oso interesgarria izan zen.

Atxondon, baserri giroko bazkariarekin batera kantari eta soinu-joleak ziren eta ondorean Garai eta Berrizko dantzariak, harrijasotzaile, aizkolari, ahari-talka eta abar.

Elorrioko Udaletxean ongietorria, bertako parrokian euskal-gotiko arkitektura adierazi eta Argiñetan hamargarren mendeko hilobi eta hilarriak erakutsi ondorean berriz Bilboruntza.

Egun beteegia gertatu zen eta azkenerako denak akituak.

Gainera, egun hontan, presaka egin zen *Euskera* (1920-1979) «Index»-aren aurkezpena, egile eta gaien aurkibideekin hirurehun orrialdek osatzen dutela.

Crónica de los Encuentros (II)

El día 27, la organización tuvo que superar una serie de dificultades debido a una asistencia superior a lo previsto y a varios fallos técnicos en las traducciones simultáneas. Además, para este día se instaló otro monitor de circuito cerrado para aquellos matriculados que preferían escuchar en directo, pues las otras dos salas estaban destinadas para poder escuchar en vascuence y castellano.

Este día hubo dos ponencias. La primera de A. Tovar sobre el tema: *Comparación: Léxico-estadística y tipología*. Y, la segunda, de T. H. Wilbur en torno a la *Sintaxis del euskara*. Ambas se siguieron con gran interés por los oyentes.

Este día estuvo excesivamente recargado de comunicaciones, casi todas de temática comparativa, desde las lenguas africanas hasta las caucásicas pasando por la ibérica. La mayoría de los lingüistas abrigan pocas esperanzas de los resultados de estas investigaciones; pero, sin embargo, el interés del público fue creciente.

Gunter Brettschneider centro la suya sobre la tipología del euskara en relación con otras lenguas, con una exposición muy técnica y precisa, mostrando su profundo conocimiento del euskara.

La comunicación de Pierre Lafitte sobre las similitudes de los

verbos navarro-labortano-guipuzcoano, basándose en los textos de Lizarra, fue una valiosa aportación.

Las entrevistas a los ponentes siguieron la misma trayectoria. A. Tovar declaró al periodista de *Deia* que «una lengua hoy no puede subsistir sino con escuela y con los medios de comunicación modernos, y una forma de lengua unificada es necesaria para que sirva en estos usos y en los de la administración autónoma. Privar hoy a una lengua de esto es lo mismo que condenarla a muerte. El camino de la paz en las provincias vascas y en España pasa, tanto por la política, como por la política lingüística».

Para Terence H. Wilbur, según declaraciones a *Egin*, «la lengua vasca es una de las menos conocidas del mundo, dándose la circunstancia de que el euskara es una lengua exótica que no vive en una tierra remota, sino en la parte más occidental del Oeste de Europa». Asimismo argumentó que no se sabía bastante acerca de todas las lenguas del mundo: «Es un subterfugio, ya que todas las buenas teorías se basan en pruebas incompletas. Bajo mi punto de vista, los universalistas se han pasado» señaló. Como anecdótico contó que en cierta ocasión un viejo amigo vasco de California le dijo: «Si vas a estudiar euskara apréndelo hacia atrás: Ello significa que la sintaxis en este idioma se invierte, y éste es el mayor problema para los que hablan las lenguas circundantes procedentes de las indoeuropeas».

Para Brettschneider ya va siendo hora de romper de una vez para siempre el mito de que el euskara es una lengua difícil. El euskara es una lengua normal como otra cualquiera, sólo diferente de las que la rodean. La unificación considera necesaria para la oficialidad pero buscando los medios necesarios para mantener vivos los dialectos.

En esta apretada jornada se presentó el «Índice» de la revista *Euskera*, órgano oficial de Euskaltzaindia, donde se recogen los frutos de las investigaciones, trabajos y actas de la Academia, desde 1920 hasta 1979, ordenados por autores y materias y que en lo sucesivo constituirá una obra de consulta indispensable para todo aquel investigador sobre la lengua vasca.

Hubo comida rural en el valle de Achondo con actuaciones folklóricas y visita a Elorrio para mostrar su parroquia del gótico-vasco y los sepulcros de Arguiñeta, del siglo X.

1980-IX-8.

JARDUNALDIEN KRONIKA (III)

Abuztuaren 28ko bi txostenak *Dialektologia* eta *Aditzaren Morfologia* zituzten gaitzat, Jacques Allières eta Robert L. Trask irakasleak adieraziak. Gehienentzako aurretikoak baino gai errazagoak ziren eta entzuleek atseginez jarraitu zituzten, bai txostenlarien mintzaldiak eta baita agerpenak ere. Hauek, Rebuschi, Altuna, Satrustegi, Txillardeggi, Irigoyen eta idazle honen gain joan ziren.

Euskalkiez hainbeste lan egin duen Allières hizkuntzalariak literaturaz eta gramatikaz gehien landuak diren lau euskalki nagusien adierazpena egin zuen. Baina baita ere, dudamudarik gabe agertu zuen euskararen bizitza eta iraupena batasunari begira zegoela. Euskara batua hil edo biziko kontua zela. Hala ere, euskalkilari bezala, euskalkiok ez galtzearen aldekoa zela eta euskara batua eta euskalkien arteko oreka egokia lortu behar dela. Administrazioak batasuna eskatzen baldin badigu ere, euskalki biziak direla batasun iturri eta haueri begiratu beharra zegoela.

Kazetarien galderak hemendik joan ziren eta idea bera agertuko zuen Tolosako irakasle argiak. Erderatikako hitzak onartzeaz ere galde zitzaion, eta Allières-k, puntu hontan ere, argi ta garbi agertu zuen bere eritzia: «Hizkuntza guziak, beti danik, besteen hitzak onartzera behartuak izan dira».

Euskalkien ikerketak bere espezialitate dituen hizkuntzalari honen eritziak Euskaltzaindikoak ditugunekin bat datoz, izan ere, Allières jauna aspalditik bai da gure elkartekide. Zer esanik ere Jacques Allières euskaraz ongi mintzatzen dela. Gainera, ezta izan kasualitateko gauza Jardunaldi hauetara zenbait Euskaltzaindikok euskalkien ikerketazko lanak aurkeztea, lehendik ere horretan arituak izan zirenez.

Robert L. Trask, Liverpool-eko irakasleak aditzaren morfologia izan du bere txostenaren gaia. Aditz forma mugagabeak, forma mugatuak eta aditz morfologia eta joskera aztertu zituen. Bere lanean, gainera, aditzaren morfologia ergatiboa aipatu behar da, hizkuntza kaukasikoek salbuespenarekin, euskara delako ergatibotasun hau gorde duen Europako hizkuntza bakarra. Bestalde, argi azpimarratu zuen, gure artean askotxo iraun duela euskal aditza pasiboa zen usteak, baina gaur egun teoria hau guztiz hila dela. Gure aditza zaila den ustez honako hau zion: «euskal aditzaren zailtasun hori euskara Europako beste hizkuntzetatik desberdina izatetik dator, euskarak egitura desberdin bat duelako; baina, berez, euskal aditzak ez du berezko zailtasunik».

Zailtasunak aipatzeaz, beste ohar bat ere egin beharrez gaude.

Trask jaunak prentsaurrekoan agertu zuenez, Jardunaldi hauetan garbi ikusi da euskara gauza dela linguistika gaiok erabiltzeko; honegatik, «orainarte euskalari gehienok gure idazlanak erderaz idatzi ditugu, baina nire ustez bada garaia geure lanak euskaraz idazteko».

Zenbait Euskaltzaindikok erderetan egin zituzten beren agerpenak eta zer esanik ere eman dute euskaltzaleen artean. Egia esan, Nazioarteko Jardunaldiak zirenez, libre utzi zen bakoitzak nahi zuen hizkuntzan mintzatzea, inor behartzea itxurazkoa ez denez. Hare gehiago, batzuen ustez, egoki zen Euskaltzaindikoko batzuk ingelesez edo frantsezez mintzatzea, euskaraz mintzatzeko zailtasuna zuten euskalari atzeritarren lagungarri. Hau da, erbestekoak bazterturik bezala agertu ez zitezen. Dena dela, bakoitzak berak nahi zuena hautatzeko eskubide osoa izan zuen.

Egun hontarako Bilbo zaharreko jatetxe hertsi hoietako batean programatua zen bazkaria, baina bertako ohituraren arabera emakumezkoak sarrerarik ez dutena. Antolatzaileok emakumeak ere sartzeko baimena eskatua genuen baina ezetza hartu ondorean, zenbait euskalari beren emazteengandik bereizterik nahi etzutenez, Ertzilla ostatura aldatua izan zen. Gainera, euskalariak lanerako gogoz zeudenez, arratsaldean hemen bertan iharraitu ziren elkarrizketak, hizkuntzalari eta filologia saileko matrikulatuak deiturik.

Egun hontaz eta goizeko bileren ondotik txostenlariak kazetariekin izan zituzten elkarrizketetan beste gertakari aipagarriak ere izan zen. Adibidez, Allières jaunak gaztelara aski ongi zekin, baina euskara hobeiki; aldiz, Trask jaunak, euskaraz oso ongi baina gaztelera ez. Kazetarien artean guti ziren euskaraz zekitenik eta euskaratik gaztelera itzultzaileen beharrea aurkitu ziren. Orain behintzat ezin esan euskarak ezertarako balio ez duenik eta gure hizkuntza hain beharrezko bihurtzeak zer pentsa emango al diote komunikabideekin arduraturik dabilzenoi? Hala bedi. Dena dela, J. Allières frantzeza eta Suzuko Tamura japonesak elkarrizketa alai eta biziak izan zituzten euskara bide zelarik. Bada zerbait.

Crónica de los Encuentros (III)

Las dos ponencias del día 28 de agosto, sobre *Dialectología* y *Morfología del verbo*, debido a los profesores Allières y Trask, como temas más asequibles, resultaron del máximo interés de la mayoría de los oyentes. Las comunicaciones, que discurrieron por los mismos temas, fueron presentados por Rebuschi, Altuna, Satrustegi, Txillardegí, Irigoyen y el que suscribe.

Jacques Allières, consideró los cuatro dialectos esenciales del euskara con una exposición general de los mismos, y a continuación matizó sin reservas que «la vida del euskara depende primordialmente de su unificación; ahora bien, soy partidario de que los dialectos no se pierdan. Hay que buscar el equilibrio que haga posible la supervivencia de los usos locales y la forma oficial unificada». En las declaraciones a los periodistas añadiría: «Sólo la unificación del euskara permitirá su supervivencia. Cuando se crea una lengua común siempre hay que sacrificar algo, como ha ocurrido en otras lenguas».

A la pregunta sobre la admisión de préstamos de otras lenguas, como se está haciendo actualmente del castellano y francés, el profesor de Toulouse respondería: «Todas las lenguas, desde siempre, están obligadas a aceptar los préstamos».

Las opiniones de este especialista en dialectología, que al propio tiempo es miembro correspondiente de Euskaltzaindia, coinciden con las teorías básicas que siempre hemos mantenido. Como tampoco es un hecho casual que algunos académicos hayamos presentado estudios sobre particularidades dialectales.

Robert L. Trask, profesor de Liverpool, vino a exponer que el tema del verbo vasco le resultaba apasionante, ya que muestra una morfología mucho más rica que la de otras lenguas europeas. Hizo una exposición de formas no finitas. Cada verbo vasco posee un conjunto de formas no finitas —infinitivos, participios, sustantivo verbal y formas relativas—. Verdaderamente, la mayoría de los verbos poseen bastantes formas que pueden ser conjugadas en su totalidad perifrásticamente. Y, siguió con una descripción de formas finitas y la morfología y sintaxis verbal.

Trask, que en la rueda de prensa se expresó en vascuence, insistió sobre la conveniencia de que todos los vascólogos comiencen a exponer sus trabajos en euskara. Pues, como se ha podido comprobar en estos Encuentros, nuestra lengua está capacitada para abordar estos temas. Por otra parte, algunos asistentes se extrañaron de que varios académicos presentaran sus exposiciones en otras lenguas, pudiendo expresarse en la suya. Sin embargo, la postura de tales académicos pudo ser por pura cortesía, puesto que se sabía que no todos los vascólogos invitados estaban en condiciones de mantener sus respectivas cooperaciones en euskara. De todas formas, hubo entera libertad de expresión.

Este día se contaba con la única tarde libre, pero los vascólogos prefirieron seguir las sesiones académicas y con tal fin se convocó a los licenciados y estudiantes de filología matriculados a los Encuentros,

y la reunión tuvo lugar en una sala habilitada al efecto en el Hotel Er-cilla de Bilbao.

1980-IX-15.

JARDUNALDIEN KRONIKA (IV)

Euskalarien Nazioarteko Jardunaldiak beren bukaerara heldu zi-ren abuztuaren 29an. Egun hontako txosten bakarra Mitxelenarena izan zen, bere gaitzat, Ikerketak etorkizunera begira.

Mitxelenak, Jardunaldi horietako adierazpenen laburpen gisako hitzekin hasi zuen bere mintzaldia. Dialektologia, bere era orokorrean, ia L. L. Bonaparte printzearen egunetan bezalatsu aurkitzen du, fonologia eta fonetikak ez oso aurreratuak, hiztegia eta morfologia franko landuxeagoak, joskera iker premia larri batean eta gure literatura behar bezala ezagutzeke, hoiek esan daiteke direla egun euskal ikerlanak era-kusten dituen egoera eta premiak.

Mitxelenaren eritiziz, hizkuntza izan da gure izaeraren habe eta sustengu nagusia. Euskararen inguruan sortu zen garai bateko Euskal Ikaskuntza, eta gure unibertsitate-bizitzak euskara izango du orain ere abiapuntu nabarmenetarik bat. Hala behar ere, horrek bildu baitu, Euskal Herriko semealabek ditugun ondasunen artean, etxeko eta kan-pokoen gogorik gehienak.

Jardunaldiotan, bai etxeko eta bai erbestekoen artean jende gaz-tea anitz nabari zen. Mitxelena ber-berak ere hau esango zigun: «Go-goak eta beharrak mugiturik doa jende gazteagoa euskal azterketetara». Honek, linguistikaren ikerketen etorkizuna itxaropentsu erakusten digu, euskararen onerako noski. Hala ere, gogoan har dezagun Mitxelenaren esana: «Euskara ez da beste edozein hizkuntza bezalako zerbait beste-rik (euskaldunontzat gehixeago badirudi ere), eta galbidean genbiltzake beste hizkuntzetarik berezirik hartu nahi bagenuke».

Honela jarraituko zuen Koldok: «Badugu aho-hizkera eta izkri-buzkoa. Ahozkoari dagokionez, badakigu, eta hortaz mintzatu zaizkigu hemen, zertan den gure dialektologia, Bonaparteren egunetan gelditua, gutti gora-behera. Hortik datozkigu presak, berehala egiten ez den gauza franko ez baita sekula egiteko biderik izango». Otoi, honek ezto esan nahi, zenbaitzuk uste duten bezala, atlas guzia osatu arte ezin dela euskara baturako erabakirik hartu. Zorionez, euskara baturako behar haina ezagutzen dira gure euskalki nagusienak, eta atlas on batek presa

baldin badu zenbait euskaldi hilzorian eta beste asko ahulduz doazelako da.

Rotaetxe, Heath, Shimomiya eta Azurmendi-Olartek eman zituzten egun hontako agerpenak. Aipagarriak dira Karmele Rotaetxek hezkuntzan hizkuntzak nola erabili behar direnari buruz esan zituenak. Jeffrey Heath amerikanoak, euskarak oraindik hizkuntza zientziari eman dezaiokeenaren garrantzia azpimarratu zuen.

Mitxelena ordea, puntu hortan, aski etsia agertu zen. Euskarak ez omen du behar bada oraingoz argituko aspaldian eskatzen zitzaion misterio ezkutu horietakorik. Zerbait berri jakiteko bidean jar gaitzake, ordea.

Egun hortan, Jardunaldieri amaiera emanaz, hizkuntzalari eta euskaltzainak Getariara jo zuten. Elkano zenaren hirian udaletxekoen ongi-eto-ria jaso ondorean Felipe arrantzale zaharrak gertatutako marmitakoa jan eta ondorean bere zuzendaritzapean itsas-gizonen kanta kantatu atzeritarren ohorez.

Arratsaldez, Urdanibiako zelaian, hizkuntzalari eta euskaltzainen

Lizarrako Udaletxean Jardunaldien bukaeran.

arteako bilera. Jardunaldi hauen ondorioa nahi zen aztertu. Harremanetan jarraitzeko idazkaritza sortzeaz, hontarako batzorde bat izendatuaz, harremanekin ikerketak bultzaraztea, zenbait espezialista ikastaroak eta hitzaldiak ematera ekartzeaz, bekak lortzeko lan egiteak, lau urteren epean kongreso bat burutzeaz, ikerlan idatziak biltze eta argitaratze lanak eramateaz eta abar. Luzaz mintzatu ginen. Hain luzaz eze, Jaizubia jatetxeko nagusiak afaltzera dei egin zigun unera arte. Elkarriketok probetxuzkotzat jo genezazke eta bere fruituak geroan ikusi behar.

Biharamunean, larunbata, nahi zuten edo ahal zuten atzerritarrekin Araba eta Nafarroa parte bat ikustera abiatu ginen. Hontarako gidari onak aurkitu genituen bidean gure lurraldeen geografia, historia, etnografia eta artea adierazteko. Gasteizen, Jardunaldion sigilua egin zigun Txillidaren zuzendaritzapean eraikitako Foru plaza soilik ikusi genuen eta handik Errioxa aldera. Labastida, Laguardia, Viana, Torres del Río igaroaz heldu ginen Lizarrara. Hemen, erromes karrikako jauregia eta San Pedro eliza soilik ikustea zen gure asmoa, eta uste baino harrera hobea egin ziguten Lizarrako Udaletxean. Alkatearen ongi-etorriaren erantzunez mintzatu ziren Euskaltzaindiko zuzendaritzakoak. Lastima bertan esan zena jasotzeko kazetaririk eza. Jardunaldiontzat ezin zen bukaera hoberik asmatu eta han zirenen artean nekez ahaztuko dira anaitasunezko agur haiek.

OHARRA: Jardunaldietako lan guzietan *Iker-1* argitaratu du Euskaltzaindiak 1981ean.

Crónica de los Encuentros (IV)

Los Encuentros Internacionales de Vascólogos, inaugurados el día 25 en Guernica y que se desarrollaron a lo largo de toda la semana en el *campus* de la Universidad del País Vasco, en Lejona, se clausuraron el día 29 con la ponencia del profesor Luis Michelena, más cuatro comunicaciones presentadas por Rotaeche, Azurmendi-Olarte, Shimomiya y Heath.

Michelena trató sobre las perspectivas de las investigaciones con miras al futuro. Resumió las jornadas y habló sobre prioridades en la recuperación de la lengua. Subrayó la gran importancia de estos Encuentros, señalando que «la relación que ha existido aquí ha sido completamente amistosa, y el resultado ha sido sorprendentemente satisfactorio, porque han demostrado que hay un interés general. Pienso

además que se han establecido las bases para una colaboración, que ya existía, pero que de ésta ha de salir mejorada, porque los estudios de lingüística vasca deben comenzar, pero no deben terminar. Es muy satisfactorio que extranjeros de distintos puntos del mundo vengan aquí. Pero lo realmente satisfactorio sería que a un congreso sobre lo que sea, por ejemplo, sobre las lenguas caucásicas, hubiera una representación vasca que fuera allí».

De entre las comunicaciones destacaron Karmele Rotaeché por sus planteamientos en aplicar la lengua en el sistema educativo, y Jeffrey Heath por sus elevados conceptos teóricos sobre lo que el vascuence puede aportar al conocimiento de la lingüística general.

Tanto entre asistentes como entre lingüistas se notó un número muy elevado de jóvenes, lo que augura un buen porvenir a los estudios de euskarología.

Este día, después de la clausura, lingüistas y académicos se desplazaron a Guetaria, donde fueron recibidos por la corporación municipal y almorzaron en una sociedad popular con el incomparable «marmitako» preparado por Felipe, «arrantzale» jubilado, que a los postres él mismo dirigió el coro formado entre los asistentes para entonar canciones marineras vascas.

Por la tarde, en la campa de Urdanibia, tuvo lugar una importante reunión para tratar de resultados y posibilidades. Se estudiaron contactos, colaboraciones, intercambios, etc., con el fin de obtener en el futuro conferencias, cursillos, becas, publicaciones, etc., y tal vez culminar dentro de pocos años con un congreso. Las conversaciones duraron hasta que el señor Mangas nos reclamó a un refrigerio.

El día 30, con los extranjeros deseosos de conocer nuestro país, se realizó una excursión por tierras de Alava y Navarra. Guiados por personas expertas en geografía, historia, etnografía y arte. En Vitoria únicamente se visitó la nueva Plaza de los Fueros, diseñada por el escultor E. Chillida, autor del emblema de estos Encuentros. A continuación se recorrió Labastida, Laguardia, Viana y Torres del Río, para terminar en Estella, donde fueron recibidos por la corporación municipal y se intercambiaron emotivos discursos de hermandad entre el alcalde de la ciudad y los directivos de Euskaltzaindia, tras la visita a San Pedro de la Rua y al Palacio de los Reyes, extraordinarios monumentos románicos.

1980-IX-15.

NOTA: Con todos los trabajos Euskaltzaindia ha publicado el *Iker-1* en 1981.

1978. URTEKO EUSKARAZKO LIBURUAK

Aurreko urtean, euskarazko liburugintzan, beherakada somatu genuen, baina 1978.ean, historian inoiz izan duen gailurrik gorenetara jo du, duela hiru urte, 1975.ean, hartu zuen goi mailara hurbilduz.

Eraman dudan kontuan 107 libururen izenburuak aurkitzen dira, eta oraindik, urte honen lehen parte hontan, gehiago ere azalduko dira igazko urtez.

Produktzio goratze hau, batibat, Udako Euskal Unibertsitateak bere VI. ikastaroetarako argitaratu zituen 23 eta Hordago argitaletxearen 17-rak gizentzen dute. U.E.U.-koek Matematikaz, fisikaz, kimikaz, hizkuntzalaritzaz, medikuntzaz, biologiaz, geologiaz, ekologiak, gizarte zientziaz eta feminismoaz eskaini zituen ikasle euskaldunen lagungarri, gehien gehienak elkar-lanean burutuak. Eta, atzeak erakusten duenez aurrea nola erabili, Hordagok sail berria sortu zuen literatura zaharrekoak argitaratzeko eta Etxeberri Ziburukoa, Fr. Bartolome, A. Ubillos, Agirre Asteasukoa, Xurio, Larregi, Uriarte, Añibarro, Lapitze, Iturriaga, Duvoisin, Intxauspe, Goienetx, Kardaberaz, Duhalde, Pouvreau, Harizmendi eta Argainaratz-en lanak birrikusi dute argia. Hara hor, zientzia berriak lantzearen aurpegia eta literatura zaharraren alorra plazaratuak. Horiez gainera, Ustela sailak literaturaren alor berriak lantzeari ekin dio eta kontaera politik agertu digu, K. Izagirre, I. Sarasola, J. A. Arrieta, J. I. Garmendia, J. Casenave eta abarren lanekin.

Beste urtetan bezala, hemen guziak aipatu ezinez, lanik berezienak agertuko ditugu, laburki bada ere.

Durangoko azokan, urteko libururik ederrenetakotzat saritu zen Jose Uriaren *Sagardoa*, Lan bikaina, Donostiako Aurrezki Kutxak apain argitaratua. Behar bada ez zen horrela izango Aurrezki Kutxa ber berak argitaratua den *Bilintx. Bizitza eta bertsoak* han aurkeztu balu. Lan handi eta sakon hau Antton Zavalak burutua da eta berriz ere ongi erakusten digu ikertzaile jatorraren ahalmena.

Saiaeren mailan, Mikel Zaratek *Euskal Literatura II*, aurreko urtean hasi zituen azterbideeri jarraiki. Gai berean, José Antonio Mujikak, *Testu aztertzen* deritzana, dirudienez, gure artean lan hauetarako metodologia berri bat ezartzeko asmoz, baina berandutxo heltzen zai-guna, zeren 1974an Agora saria jaso bai zen. Egile berak, hizkuntz-lari mailan, merezimendu handiko *Perpaus bakunaren sintasia* eskaini digu. Eta, Jose Azurmendik, bere eten gabeko lanari jarraituz, Kriseluren bidez, *Errealismo Sozialistaz eta Artea eta gizarte* izenburudun bi lan eder gogoeta zaleentzat. Azkenik, beste saiaerarik aipatzekotan, B.

Kapanagaren *Euskera erro eta gara* aipatuko nuke, hizkuntza beraren erroak ezagutzeko eta beren bidez mintzaiaren sorreraren bilaketan murgildu. Hau izan da egilearen asmoa eta baliagarrikerik zer aurkitu duenari buruz espezialistek dute hitza. Lehenago euskarari buruz erderaz erabiltzen ziren gaietako bat orain euskaraz eskaintzen zaigu eta ezta guti; gainera, euskara aski samur eta naroan, eta bere igarle eta oharle erako agerpen asko gogoan hartzekoak iduritzen zaizkigu. Gainera, bestalde, etno-filosofiazko lanak ere beharrezkoak ditugu. Beste era bateakoa da aipatu dugun J. A. Mujikaren lana eta Patxi Goenagaren *Gramatika bideetan*. Hauek linguistikaren disziplina formaletan oinarritzen dira eta Kapanagarena semantikazko gogoetetatik ari da.

Poesia alorrean anitz liburu agertu da. Zazpi-zortzi bat bai. J. Etxezarragaren *Olerki solteak*, gazte kemena darioz, poeta berri baten itxaropena dakarte. Xabier Azurmendiaren *Jesús* dugu beste liburu berezi bat eta Berceo-rekin jartzen duen elkarrizketan irudimenaren bizitasuna nabari dute. Manex Erdozainziren *Hinki-hanka*, Mikel Zarateren *Higitura berdez* eta B. Atxagaren *Etiopia* bereziko nituzke aipagarrien artean. 1978ko liburu hauek aurpegi zabal bat eman diote gure poesia-gintzari. Luis M. Mujikak agertu ditu beste bi liburu; hoberenetakoak ez badira ere, Erramon Etxezarretak «Jakin»-en eman zion jipoia ez zitzaigun bidezkoa iduritu. Behar bada, surrealismoan haina, dadaismoa aztertu beharra dugu, zeren 27. gizaldikoekin batean dadaren kutsapenak nabari ditu Luis Marik eta artistaren instintoak berak ere tratamendu aukerakoa eskatzen bai du.

Bilintxen lan guzien bilduma A. Zavalaren partetik eta *Iztuetaren olerkiak* Jose Garmendiaren aldetik, lehengoaren ikuspegi zabalago bat dugu. Beharrezkoa hau ere. Bestalde, gaur egungo poeten antologiatzat jo genezake G. Arestiren omenez euskal poetek eta artistek azaldu duten *Agiriak* bilduma, 47 poetaren lanak eta 32 artistaren edergarriekin horniturik, neurri handiz egina; otsailaren bian herriari aurkeztekotan dena.

Eleberririk guti agertu da. Txillardegiren *Elsa Scheelen* birargitaratua eta beste zenbait lan eleberrietatik baino irakurgai edo kondaira luzeetatik hurbilago daudenak, X. Amurizaren *Menditik mundura*, L. Haranburu Altunaren *Desgizona*, M. Zarateren *Bizipenen bultzadak*, Daniel Landarten *Aihen ahula* eta besteren bat. X. Gereñok lau polizieleberririk eman ditu, irakurgai errazen horniduraz, eta holakorik ere behar genuen.

Antzerkian, Yon Etxaideren *Begia begi truk* eta *Amaiur*, aspaldi aldizkarietan argitaratu zituen dramak, orain liburuz emanak dira. Egile hau ahaztu ezinezkoa zaigu gerraondoko lehen belaunaldikoei eta ezau-

garria gazte berrientzat. Junes Casenaveren *Ibañeta pastoral*-az aparte ez dugu izan beste ezer.

Ipui eta kondairaz zerbait gehiago azaldu da. N. Alzolak *Hirugarren atalak* eta haurrentzako *Ipuiak*. Joseba Gereñok *Euskal Herriko ipuin eta kondairak*.

Lan bildumen artean, Txillardegik *Euskal Herri*tik erdal herrietara eta J. B. Etcheberry-ren *Han hemenka*.

Historia zaleak ere badute ezer berririk, Martin Ugalderen *Euskal Kondairaren sintesia*, gure historia orokorraren zabalkundez nornahik ezagutu beharrezkoa. J. I. Paul Arzaken *Eibarko sozialismoa*, azterketa lanez. Eta, Larzabalen *Nere mendixkatik* agiri mailan.

Biografietan ordea, Bilintxenaz aparte, A. M. Labayenen *Elizanburu*, beronen poesia guziekin. Eta, J. L. Salcedo Bastardo-en *Bolibar* X. Amurizak euskaratua.

Auspoa liburutegiak, ohi duen bezala, beste urtetan baino motelago ibili bada ere, zenbait bertso liburu argitaratu ditu eta hauen artean aipagarrienetako bat *Arrantzaleen bizitza* deritzana.

Itzulpenetan, L. Villasantek Anai Frantzisko eta Arreba Klararen gutunak, Cinsa argitaldaria E. Salgari-ren *Mompracem* azkena.

Bukatu den urtean, zorionez, uste baino liburu gehiago argitaratu da. Hala ere, ez 1975. urtean haina. Baina igaz somatu genuen beherakadaren aurrean oso pozgarria iduritu zaigu berriz ere ehun liburutik gora igaroaz goren mailetako produkzioetara hurbiltzea. Euskarak, biziko bada, kultur maila landu beharra du, euskara idatzia indartu beharra, eta azken urteetako abiadurari eusten baldin badio, itxaropenez begiratu genezake gure mintzairaren iraupena eta etorkizuna.

Los libros en vascuence, año 1978

En el año que acaba de fenecer, la producción de libros en vascuence ha llegado a alcanzar sus más altas cotas. En mi recuento figuran hasta 107 títulos de obras publicadas en 1978, y aún es de esperar que salgan a la luz más libros fechados este año durante los primeros meses del presente. Anteriormente, la producción máxima se había alcanzado en 1975 con un total de 151 títulos, como se puede comprobar en *Euskal idazleak, gaur* (Historia social de la lengua y literatura vascas) de Juan María Torrealday. Cifras nada despreciables para una lengua reducida y sin oficialidad, como es la nuestra.

La producción de 1977 fue sensiblemente inferior, probablemente

porque algunos escritores se habían dedicado a las actividades políticas y otros fueron absorbidos por los nuevos diarios que en un principio se proclamaron bilingües, Deia y Egin, pero que en la práctica se están volviendo monolingües, a juzgar por la asombrosa reducción de las columnas en vascuence, y lo que aún es peor, muchos escritores euskaldunes han pasado a escribir habitualmente en castellano. Si las direcciones de estos diarios hicieran caso a los estudios socio-lingüísticos de Euskaltzaindia-Siadeco y considerar el lectorado euskaldún, daríamos por seguro la ampliación de espacio para el euskara.

Ciñéndonos a la producción de libros en vascuence durante 1978, hemos de reconocer que el incremento sobre la producción de los dos años precedentes se debe principalmente a la publicación de 23 libros de texto por U. E. U., cursos de Universidad Vasca de Verano, y por las ediciones de clásicos vascos por parte de la casa editora Hordago.

Aun así, el resto de la producción es muy respetable. Aparte de las grandes y lujosas obras como la vida y obra poética de Bilinch, el libro de la sidra y *Agiriak* (Documentos) en homenaje póstumo a G. Aresti, destacan los ensayos sobre temas de literatura y sociedad. La poesía, por otra parte, ha sido uno de los géneros más cultivados. Novela y narración, considerando las reediciones, también ocupa un lugar satisfactorio. Las publicaciones de cuentos y de teatro han sido de lo más bajo, así como las traducciones. Los temas de historia nunca han sido bastante cultivados y podemos darnos por satisfechos con lo publicado.

En general, un buen año para el libro en vascuence.

1979-I-8.

1979. URTEKO EUSKARAZKO LIBURUAK

1976 eta 1977. urteetan, euskarazko liburuak argitalpenak behe-rakada somatu zuten, 1978an oster, berriz gora. Euskaraz ikasteko metodoak eta liburuxkak barne zirela, 200 titulura hurbildu zen orduko produkzioa, 191 guztiz. Joan Mari Torrealdai arduratu zen argitaratutako guziak biltzen eta gaiez sailkatzen. Hontaz burutu zuen lana ikus *Jakin* aldizkariaren 9. zenbakia (Urtarrila-Martxoa, 1979) 119-139 orrialdeetan.

Uste dugu, aurrean ere, horrenbeste egingo duela Juan Marik. Uste honekin, artikulua hontan, argitaratuen zenbatekoari baino gehiago begi-

ratuko diot literaturari 1979. urteak eman diona. Iragan urteko produkzioa aurreko urtekoaren antzerako izango zela iduritzen zaigu eta literaturazko emaitzaz, behar bada, aberatsagoa. Joan Mari Torrealdayk, bere lanean, euskal liburuak merkatuko jokuan, gaiez, jatorri eta adinez, euskara batuaren zenbatekoa, argialetxeen ekintzaz eta abar, estudiatzen zituen. Ondorean gaien sailkapena eta liburuen zerrenda osoa emanaz. Azkenean, baita ere Euskal Herriaz argitaratu ziren erdarazko liburuena ere.

1979. urteko liburuak berrehunera heldu ez badira, ez dira hortik urruti ibiliko.

Berriz ere poesia agertzen zaigu euskarazko literatur sorpenaren gailurrean. Behar bada urte honek eztu eman poesiazko liburu askorik, baina bai onik. Juan Mari Lekuonaren *Ilargiaren eskola*, goi-goian jartzekoa da. Poesiaz gauzeri bere sena filosofiaz kutsaturik ematea ezta edozelako lana; batez ere hizkuntza landu eta samurrean. Lasaiago hartuaz artikulua bat merezi duen liburu dugu J. M. Lekuonaren hau. Amaia Lasa, *Nere paradisueta*n deritzanakin lehengoan gainetik jartzen zaigu, irudimen aldetik ez ezik euskararen aldetik ere abantaila handia egin bai du. Beste liburu atsegin bat Paulo Iztuetaren *Herbestean*, aurretiko urtean Irun saria irabazia.

Eleberrietan ere izan dugu zenbait berri. Txillardegik saiaera giza eskaini digun *Haizeaz bestalde* delakoarekin berriro ere argi erakutsi digu bere hitz-lauzko maisutza. Hitz-lauzkoaren jatortasunez, behar bada rebelazio bat zaigu Gotzon Garate *Elizondoko eskutitzak* eleberriarekin, egile honek lehen idatzia zituen saiaeretatik baino aisago igartzen zaio. Joxe Agustin Arrietak *Abuztuaren 15eko bazkalondoa* deritzanakin, berriz ere bere estilo berezi eta zaindua erakusten digu.

A, ta ezin nezake ahanzi F. Krutwig-en «Mikelditarrak», nonbait Balzac edo Galdós-en erara episodio luzeen hastapena dakarrena.

Hoiez gainera badira beste narratiba liburu aipagarri batzuk. Arantza Urretavizcayaren *Zergatik panpox* izan daitake nobedade bat, estilo eta eraren aldetik, baina ez hor norbaitek bere era gauza bitxitzat jarri duelako, gai erraz eta apal bati haur hizkuntza txanbelinez, alde baliagarria ateratzen jakin duelako baizik; bere kontestuan, neri behinik-pehin Arradoy-ren *Katalinen gogoetak* datorkit burura. L. Haranburu Altunaren *Caritate*, aspaldi idatzia eta orain argitaratua, eta Ustela saillekoak, K. Izagirreren *Gauzetan*, Maripi Solbesen *Haize lainotuaren nekeak*, era berriko emaitza dakarte. Antzerako asmotik dator Andolin Eguzkitza bere *Leher orenean* delakoarekin, baina euskara hobeto zaindu behar luke. Hortarako adibide ederra da Mikel Zarate zenaren *Utopiaren fantasia*, bere idazkera atseginez saiaera gisaz egina.

Saiaeretan, berriz ere nabarmen agertzen zaigu Joxe Azurmendi, hiru liburu agertu ditu bata bestearen ondorean, *PSOE eta euskal aber-tzaletasuna* (1894-1934), *Arana Goiri-ren pentsamentu politikoa eta Nazionalismo-internazionalismo Euskadin*, zein baino zein interesantea-goak.

Ipuien alorrean ezta gauza asko argitaratu, itzulpenetatik aparte-korik. Gipuzkoako ikastolen elkarteak haurrentzako izanarren, adine-koak ere gustora irakurtzekoa den Jose Mari Satrustegiren *Ipui mires-garriak* deritzanakin eman dio Oinarri izeneko sail berriari hasiera. Lehen hau behintzat oso bizia eta polita benetan. Hordagok irakurgai erreze-tan sortu duen sail berrian, gehienak itzulpenak dira Mark Twain, Lewis Carroll, H. G. Wells eta Jack London-enak euskaratuta eta sail berean hiru Txomin Peillen-enak, *Errotaria errege*, *Buffalo Bill-en aben-turak* eta *Mirko printzea*. Eta azkenik, G. Arestiaren, *Ipuiak*.

Biografietan lanik sakonena eta handiena Antonio Zavalak *Bilintx-i* buruz egina, bere bizitza eta lan guztiak jasoaz. Vélez de Mendizábal *Sebero Altube*. Irakurgai errezetan, J. M. Irigoienek, *Lope Agirre* eta aurreko urtean X. Gereñok *Napoleón*.

Urteko liburutik berezienetako J. M. Arrietaren *Gizartea gaur*, Durangoko azokan saritua izan zen testu liburua. Beste liburu berezi bat, lehen *Egan* aldizkarian argitaratutako gastronomia lanez osatua, A. Arrueren *Jan-edanak*.

Testu zaharren aztertze lanetan, P. Altunak erdaraz Etxepareren lanez eta A. Zelaietak euskaraz *Peru Abarkaren berrirakurtzea*.

Bertsolaritzako bildumetan, Auspoak beste ekinaldi bati gogor eman dio, lehengo urteetako bizitasuna hartuaz, argitaratuen artean bereziko nituzke *Jaioak bizi nai* eta *Nekazariak bai miseriak* lehenagoko gizarte arazoan lekukotasuna dakartenez.

Itzulpenen artean, galdu berri dugun Jokin Zaitegik, hil baino lehentxoago Platon-en bostgarren tomoa argitaratu zuen. G. Aresti be-rak ere hil aurrean utzi zuen *Boccaccioren Dekamerone tipi bat* argita-ratu du Kriseluk, Julio Vernerren lan bat Iñaki Azkunek, eta abar.

Euskaltzaindiak: *Hizkuntza borroka Euskal Herrian* delako estu-dioa, *Euskal aditz batua*, *Bergarako Biltzar ondoko erabakiak*, *Udal izendegia* eta Apezetxearen Lizarraga Elkanokoaren lanekin lekukoen sailari hasiera eman dio.

Uzeik, lehengo Zientzia histegiaren arabera, orain *Fisika* eskaini digu.

Birargitaratzeetan, Hordagok igazko ekintzari jarraitu dio Leiza-rraga, Artxu, Hiribarren, Larramendi, Salaberry, Intxauspe, Gèze, Za-bala, Iturri, Bernaola eta Eusebio Maria Azkueren lanak argitaratuz.

Emankorra deritzagu 1979ko urteari. Behar bada, liburuaren zabalakundea gehiago begiratu behar luteke gure editoreek. Oraindik Euskal Herriko edozein liburu dendatan ez bai da ikusten euskarazko libururik.

Los libros en vascuence, año 1979

La producción de libros en euskera, durante el año de 1979, ha mantenido la cota alcanzada en 1978, y el total de libros anda rondando los 200 títulos, incluyendo métodos gramaticales y libros de texto. Tras la depresión productiva de los años 1976-77 se puede pensar en su recuperación a unos niveles más estables, ligeramente ascendentes para el libro escrito en euskera.

Para una información detallada de la producción de 1978, con temática inclusive, puede consultarse el trabajo de Juan María Torrealday, en el número 9 de la revista *Jakin* (Enero-Marzo de 1979, pág. 119-139). El señor Torrealday prestará un gran servicio al movimiento literario euskaldún si continúa, año tras año, con lo propuesto en este trabajo.

En el presente artículo me limito a repasar someramente la producción de 1979, mencionando las novedades habidas. En el género de la poesía habría que destacar la obra *Ilargiaren eskola* de Juan María Lecuona. Le siguen en interés otras obras, como la de Amaya Lasa y Pablo Iztueta. En novela y narrativa tal vez, se observa una producción mayor a la de años precedentes. Interesantes obras en estos géneros son las de Txillardegui, Gotzon Gárate, José Agustín Arrieta, Arantza Urretavizcaya, L. Haramburu Altuna, K. Izaguirre, Mariipi Solbes, A. Eguzkitza y M. Zárate, entre otros. Una aportación extraordinaria, a modo de novela por episodios, es la iniciada por F. Krutwig con «Mikelditarrak».

En ensayo, con su abrumadora capacidad, vuelve a destacarse José Azurmendi, autor de tres títulos.

De cuentos, se han traducido varias obras, entre las que destacan de autores como Mark Twain, Lewis Carroll, H. G. Wells, Jak London, etc. En la producción propia descuella José María Satrustegui con *Ipui Miresgarriak*, además de tres títulos de Dominique Peillen.

En obras biográficas la más importante sin ningún género de dudas, ha sido *Bilintx* de Antonio Zavala, que estudia la vida y obra del poeta romántico donostiarra. Le siguen otras de menor importancia. Otra obra extraordinaria ha sido *Gizartea gaur* de Jesús María

Arrieta, como libro de texto, y tampoco debemos olvidar *Jan-edanak* de A. Arrue, sobre gastronomía. Se han publicado varios estudios de textos antiguos. F. Altuna, su tesis doctoral sobre el primer libro impreso en euskara, Apecechea sobre Lizarraga de Elcano, que ha constituido el primer número de estudios testimoniales de escritores antiguos en euskara, colección de Euskaltzaindia. Uzei, por su parte, nos ha ofrecido *Fisika*.

Además de las traducciones de los clásicos Platón y Boccaccio, se han reeditado obras de escritores antiguos como Leizarraga, Artchu, Hiribarren, Larramendi, Salaberry, Intchausepe, Gèze, Zabala, Iturri, Bernaola, E. M. Azkue, etc.

De mantenerse esta línea ascendente, en próximos años, puede surgir una literatura densa y pujante, que se hará respetar por propios y extraños.

1980-I-28.

KALETAR LITERATURAZ EDO USTE OKERREN ZUZENKETAZ

Euskal literaturaz arduratu garen euskaldunok inork esan beharrik ez dugu gure hizkuntza zaharrak ez duela literatura aberatsik eta ditugun ajeak ez dugula inork erakutsi beharrik. Baina literatura hain aberatsa ez izatetik hirugarren mundukotzat jotea beste gauza bat da, euskararik ez dakitenek kultura gabekotzat epaitzen ari zaizkigu. Ulertzen ez dutena era hortara epaitze hori heurak jakingo dute zergaitik, baina ez gurearen maitasunez, noski.

Egia esan, horrek ez nau gehiegi larritzen, edo ez behintzat gure arteko uste okerren haina. Zoritxarrez, euskarazko eskolarik ezaz, ez dugu izan gure literaturaren zabalkunderako aukera gehiegirik (baterez ez esatearren). Eta hor-hemen zabalduak diren zenbait liburutan maizegi erabili da gure literatura nekazari mundukoa den ustea, edo kaletar literaturarik ezarena. Askok gure egunotan opa duten literatura «urbanoa».

Egia esan, kaletar gizartea aldakorragoa da eta bere abiadan egunean egungoa erabiltzea eskatzen du, hein batean, gaurkotasuna. Eta, hontan, aitortu beharrezkoa iduritzen zaigu, egunean egungo beharretara moldatzea kostatzen zaiola euskarari. Baina ez ordea lehendik kaletar edo urbano literaturarik ez duelako.

Euskal literaturaren lehen izpi idatziak Erdi-aroaren bukaerakoak ditugu: Oñaz eta ganboar guduenak, Alos-torrekoa, Mondragoko kantak eta abar, eta Euskal Herriaren beste muturrean Bereterretxen khantoria. Hoiek inondik ere ez dute baserritar edo «rural» antzik. Edozein gizarte arazotan jartzekoak dira.

Izan ere, Erdi-aro bukaeran hasi eta Pizkundea zehar, Gipuzkoan behinik-pehin, hiriak baserriak baino jendetza gehiago dute: itsas-gizonak, ola-gizonak, artesanoak beren gremioz eta merkatariak, nekazariak eta artzainak baino biztanle gehiago osatzen zuten. Zer esanik ere ez guziak euskaldun zirela, zeren 1892an oraindik, Pierre Loti-k Zumarraga bisitatzean, Papagayo edo loritoak ere euskaraz mintzatzen omen ziren.

Garai hartako Mondragoe (Arrasate ondoan sortutako hiri hura), Tolosa eta Donostiakin batean probintziako hiririk handiena zen 1448-ko erreketara arte, eta bertako kantak kaletartzat har genezake.

Etxeparek euskarazko lehen liburua inprimatzean (1545), edonorrentzat argitaratu zuen. Leizarragak Biblearen lehen itzulpen hura (1571), Europako Pizkundearekin bateratsu, edonorrentzat idatzi bazuen ere, jakin-zale edo kultur gizonei gehiago begiratzuz, noski, eta protestante mugimenduak populua izan zuen etsairik handiena. Axularren *Gero* (1643) eta Sarako eskolaren inguruan sortu zen erligio literatura bera ere, edozein motatako euskaldunekin pentsatu bazen ere, kultur gizonei begiratua zetorren.

1677an nork behar zuen itsasoko nabegazioari buruzko liburua, era berean Ternuara (Terranova) joateko gida-liburutzat balioko zuena? Martin Hoyarزابalek frantsezez idatzia eta Piarres D'Etxeberriker zerbait gehiturik itzulia.

Ifar Euskal Herrian XVII. mendean indartsu zetorren literatura, urrengo mendean Utrecht-eko tratatuaren ondorenez beheratuko zena, erlijio joerazkoa izan zen gehien bat, baina ez nekazaritzarena.

Besteak beste Oihenarten poemak ez ziren laborari mailakoak.

Hego Euskalerrian, Larramendiren eraginez mugitu zen bertako literaturagintza eta XVIII. mendeko antzerkigileak, Munibe eta Barutia, hiritarrak ziren. Moglek, *Peru Abarka*-n, enziklopedia gisa agertu zuena, bertako basarritarra hobeto mintzatzen bada ere, orduko bizierak jasotzen ditu Markiña inguruan. Iztuetaren bilketak non sartu?

Bilintx kaletarraren olerkiak Curros Enríquez-ek maite bazituen eta Etxahun Barkoxekoarenak Chamisso-k, zer esan genezake? Non kokatu hoiek?

Baina, erromantikoetan sartzan garelarik, behar bada hor aurkitu genezake gakoa. Xenpelarrek Iparragirre desafiatu zuenean kantatutako bertsoak adieraziko digunez, Xenpelarrek bere burua baserritar esko-

lako egiten zuen, honek bere bertsotarako legeak zituela agertuz. Bai, Iparragirrek bazuen,

*Eskola ona eta musika,
bertsolaria gaiñera,*

Besteak ere zerbait izango ziren horrela hornituko balira, baina baserritar eskolak bere legeak eta bere erak zituen, nonbait edo zalantza gabe, Iparragirrek betetzen ez zituenak. Honegatik, ez harritu beste honako hau esan bazion:

*Atoz gure kalera,
baserritar legera,
musika boiek utzita:
Errenderian bizi naiz eta
egin zaidazu bisita.*

Xenpelarrentzat, Iparragiren hornidura horiek baserritar girotik aparteak ziren.

Gero, erromantikoak barna ikus genezake M. Hiribarren-en poema Orixe-nagandik oso desberdina zela, kaletarragoa, Jose Manterolak sortu zuen Euskal Erria aldizkaria barna eta naiz Donostian M. Soroagandik sortu zen antzerki mugimendua ez direla kaletarrak baizik.

Erromantikoen azkenaldea, baserriak Arkadia baten mitifikazioa hartzen du, gure ohitura zaharren gorde-leku. Ahozko literatura biltzean, hala beharrez, aberatsagoak edo emankorragoak izan dira nekazari gizartekoak, gizarte zaharragoak hala dakarrenez. Baina, argi geldi bedi, horrek ez duela bestea ukatzen.

Orotariko literatura dugu. Lehenak geroan iraungo badu, orain oraingoa bete beharra dugu. Guk gaur egun eskaintzen duguna baliozkoa ote? Orain da gure ordua eta bete dezagun tokatzen zaigun arloa. Gizaldi bakoitzak berea bete beharra du. Hemen eta non-nahi, literaturagintzak ez du beste zentzurik.

Sobre la literatura urbana o los falsos conceptos

La literatura vasca tiene los inconvenientes que normalmente pueda tener cualquier otra de lengua restringida, y, que para colmo, no ha tenido acceso a la escuela. Ello supone privar de enseñanza y difusión. La mayoría de los vascos licenciados en letras, han ignorado hasta la

existencia de una literatura en vascuence. Sólo unos pocos inquietos, por iniciativa propia, han podido alcanzar algún conocimiento. Por todo ello, no nos extrañe que nos encontremos inmersos en un mar de confusiones y con una gran carga de conceptos equívocos.

Con demasiada frecuencia se arguye que en euskara casi toda la literatura pertenece al mundo rural. Una idea muy equívoca. Sin conocimientos no puede haber capacidad de reflexión y éste es el caso de muchos que opinan sobre literatura vasca, sin leer y, en algunas ocasiones, sin saber vascuence.

Sí damos un repaso a la historia de nuestra literatura, comprobaremos que responde a una sociedad compleja, como ha sido y es la nuestra, corresponde a los ciclos normales de los movimientos europeos (en todo caso, su escasa intensidad está en relación con su densidad, de limitada producción y difusión), dentro de las limitaciones propias de una lengua minoritaria. Sí debe quedar claro, que, los cantares del alto medievo se desarrollaron en las villas, que los autores antiguos no escribieron temas rurales y sí en su mayoría sobre religión, que el movimiento de la Ilustración se desarrolló en los núcleos urbanos, y que el romanticismo tocó todos los aspectos y todos los géneros literarios. En el presente artículo anoto autores y momentos claves de la referida complejidad.

Un gran inconveniente ha sido la penetración de los extraños por la dificultad que entraña la propia lengua, que los extranjeros generalmente se han fijado en su aspecto lingüístico, con algunas pocas excepciones como Chamisso, Curros Enríquez y unos pocos, y generalmente de manera casi fortuita sobre algún autor que por las circunstancias que fueran llegó a tomar contacto.

El mundo urbano cambia con rapidez, las ideas, las ciencias, las técnicas..., no cesan y exigen actualización. Su puesta al día corresponde a las nuevas generaciones, cada uno en su tema, día a día, labrando el hoy de cada día; que sólo así lograremos que haya continuidad.

1981-V-25.